

Obligatorisk erklæring

Navn: Hilde Hansen Neverlien
Navn på studiet: Master i Interkulturelt arbeid
Navn på eksamen: Masteroppgave Inspira assessment
Emnekode: MIKA-316
Innleveringsfrist: 18. desember kl. 12.00
Antall ord: 29 605

Eksempler på fusk i forbindelse med oppgaver og hjemmeeksamener:

- gjengivelse av stoff/materiale hentet fra lærebøker, andre fagbøker, tidsskrifter, egne eller andres oppgaver osv. som er framstilt uten kildehenvisning og klar markering av at det er sitater
- besvarelse eller tekst som er hentet fra internett og utgitt som egen besvarelse
- besvarelse som i sin helhet er brukt av studenten ved en tidligere eksamen
- besvarelse som er brukt av en annen person ved en tidligere eksamen
- besvarelse som er utarbeidet av en annen person for studenten
- innlevert arbeid av praktisk eller kunstnerisk art som er laget av andre enn studenten selv
- samarbeid som fører til at en besvarelse i det alt vesentlige er lik en annen besvarelse til samme eksamen der det kreves individuelle besvarelser

Retningslinjer om fusk finner du her:

- lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler § 4-7 og § 4-8
- forskrift 11. desember 2015 nr. 1665 om [opptak, studier, eksamen og grader ved VID vitenskapelige høgskole](#) § 30
- retningslinjer for behandling av fusk eller forsøk på fusk ved VID vitenskapelig høgskole fastsatt 18. desember 2015.

Ved å signere med navn erklærer jeg å være kjent med VID vitenskapelige høgskoles retningslinjer om plagiering og fusk, og at min besvarelse er i samsvar med disse bestemmelsene.

Navn: HildeHansenNeverlien

Masteroppgaver med karakteren A-C:

Jeg samtykker i at min masteroppgave publiseres i VID vitenskapelig høgskole åpne elektroniske arkiv (VID OPEN):

Sett kryss

Ja:

Nei:

Mangfold i barnehagen

Hvordan tilrettelegges det for inkludering og mangfold i barnehagen?

Hilde Hansen Neverlien

VID vitenskapelige høgskole

Stavanger

Masteroppgave

Master i interkulturelt arbeid Mika-316

Antall ord: [29605]

18.desember 2018

Opphavsrettigheter

Forfatteren har opphavsrettighetene til rapporten.
Nedlasting for privat bruk er tillatt.

Sammendrag

I denne studien ser jeg nærmere på hvordan personalets tilnærming til pedagogisk innhold fremmer anerkjennelse av mangfold og utvikling av inkluderingsprosesser i barnehagen. Jeg har videre sett på hvilket innhold og arbeidsmetoder som kan bidra til målet om et inkluderende mangfold.

Min problemstilling er: *Hvordan tilrettelegges det for inkludering og mangfold i barnehagen?*

Utviklingen i den norske barnehagen har et økende fokus på synliggjøring av mangfold som ressurs. Fokus på inkluderingsprosesser i det pedagogiske arbeidet står sentralt i barnehagens sosiale felleskap. Tilrettelegging mot et inkluderende mangfold, innebærer å kunne håndtere den variasjonen som barna og familiene representerer i barnehagen. I studien tar jeg utgangspunkt i informantenes tilettelegging av leke og læringsmiljø, kulturell variasjon og religiøst mangfold, foreldresamarbeid og kunnskapsdeling og refleksjon i personalgruppen. Formålet med studien er å få kunnskap om personalets tilnærming til pedagogisk innhold i et mangfoldsperspektiv og videre om hvilket innhold og arbeidsmetoder som kan bidra til inkluderingsprosesser i barnehagens sammensatte sosiale felt.

Jeg tar utgangspunkt i teori som beskriver den monokulturelle barnehagediskurs. Jeg inkluderer Bordieus habitus begrep som forklaring på hvordan fortiden kan prege dagens valg med tanke på innhold i barnehagen. Materialitet som symboler er gjennomgående i analysen der både handlinger, språk og artefakter kan stå som symboler som kan tolkes og avgi mening for barn og voksne i barnehagen. Jeg trekker inn kulturforståelse, interkulturell kommunikasjon og mangfoldskompetanse for å belyse valg av innhold, og for å forstå personalets tilnærming til praksis i barnehagen. Jeg tar også med informantenes vekt på kunnskapsdeling og refleksjon i personalgruppen.

Studien har bakgrunn i kvalitativ forskningsmetode i et fenomenologisk og hermeneutisk perspektiv. Jeg har foretatt semistrukturerte intervju i tre kommunale barnehager. Her er både rammeplan for barnehagen og den enkelte barnehages årsplan tatt med, da disse står sentralt som styringsdokumenter for innhold og arbeidsmetoder i barnehagene.

I arbeidet med denne studien viser det seg at det er stor variasjon i hvordan det tilrettelegges for inkludering og mangfold i barnehagene. Personalets tilnærming tilkjennegir ulikt fokus på både innhold, arbeidsmetoder og refleksjon i personalgruppen. Funnene viser at det er variert og relevant kompetanse i utvalget. Det kommer imidlertid fram at det varierer i hvor stor grad

en vektlegger kompetansedeling og erfaringsdeling i personalgruppen. I arbeidet med studien blir det tydelig at muligheten for kompetansedeling og refleksjon utgjør en sentral faktor med tanke på å utvikle en felles pedagogisk plattform, der personalet deler samme forståelse for valg av innhold og arbeidsmetoder som grunnlag for inkludering i et mangfoldsperspektiv.

Funnene viser at det er stor variasjon i arbeidsmåter og innhold. Enkelte tar utgangspunkt i hvert enkelt barns bakgrunn, kompetanse og erfaringer. Mangfold sees på som en ressurs og kilde til utvikling. Fokuset her er både på det som barnegruppen har til felles og forhold som bidrar til variasjon i barnegruppen. Andre fokuserer på likhet og inkluderer i liten grad den ulikhet og variasjonen som er representert i barnegruppen. Det viser seg at ulik tilnærming til innhold og arbeidsmetoder varierer fra barnehage til barnehage men også innen samme virksomhet.

I arbeidet med studien trer det fram utfordringer knyttet til kompetansedeling og refleksjon innad i egen virksomhet. Det kan synes som at fokus og tilnærming til inkludering og mangfold i den enkelte barnehage og innen enkelte avdelinger, utfordrer muligheten til å utvikle et fellesfaglig ståsted som grunnlag og bidrag mot inkluderingsprosesser i et mangfoldsperspektiv.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært en både spennende og lærerik prosess som har gitt meg mulighet for faglig fordypning i et tema som jeg opplever som relevant og spennende.

Jeg vil først og fremst takke informantene som tok seg tid til å dele av sin kunnskap og sine erfaringer.

Takk til min veileder Gunhild Odden som har gitt meg inspirasjon, oppfølging og innspill i arbeidet med prosjektet.

Jeg vil også takke mine kolleger for at de har tilrettelagt arbeidet slik at jeg kunne gjennomføre prosjektet.

Til slutt vil jeg få takke min kollokviegruppe for oppmuntring, støtte og tilbakemeldinger underveis.

Stavanger, desember 2018

Hilde Hansen Neverlien

1 Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
1 Innledning.....	8
1.1 Bakgrunn for prosjektet og begrunnelse for valg av tema.....	8
1.2 Introduksjon til barnehagefeltet.....	9
1.2.1 Tilbakeblikk -tidligere forskning innen inkluderende mangfold i barnehagen	10
1.3 Presentasjon av problemstilling.....	11
2 Teoretiske perspektiver	12
2.1 Kulturbegrepet.....	13
2.2 Den monokulturelle forankringen i den norske barnehagen.....	14
2.2.1 Likhetsdiskurs i barnehagen	14
2.3 Sosiale felt og habitus.....	15
2.4 Interkulturell kompetanse	15
2.5 Mangfoldskompetanse.....	17
2.6 Barnehagekompetanse	19
2.7 Makt og etikk i møte med barnehagefeltet	21
2.8 Symbolsk interaksjonistisk perspektiv	22
2.8.1 Materialitet som pedagogisk ressurs.....	23
2.8.2 Sosiale roller og identiteter.....	25
2.9 Oppsummering	25
3 Metodisk tilnærming	27
3.1 Oppgavens kvalitative forankring	27
3.2 Min rolle som forsker i eget felt.....	28
3.3 Utvalg og rekruttering av informanter.....	29
3.4 Utforming av intervjuguide	31
3.5 Kvalitative intervjuer i barnehagen	32
3.6 Gjennomføring av intervjuene.....	32
3.7 Transkribering av intervjuene.....	33
3.8 Koding og bearbeidelse av data.....	33
3.9 Etiske overveielser	34
3.10 Studiens reliabilitet, validitet og overførbarhet.	35
3.11 Oppsummering	37
4 Presentasjon og analyse av datamaterialet fra barnehagene	38
4.1 Variasjon og ulikhet som normaltilstand.....	39

4.2	Likhet som fellesnevner for alle	39
4.3	Likhet og variasjon.....	40
4.4	Informantenes kjennskap til barnehagens rammeverk	41
4.5	Kompetansedeling og mangfold som refleksjonsgrunnlag på planleggingsdager og avdelingsmøter	42
4.6	Usikkerhet knyttet til inkludering i barnehagehverdagen.....	45
5	Leke- og læringsmiljø i barnehagene	47
5.1	Materialitet i barnehagen - like muligheter for inkludering?.....	47
5.1.1	Litteratur og lekemateriale	48
5.1.2	Sang og musikk	52
5.1.3	Spesifikke aktiviteter rettet mot inkludering i barnegruppen, "Huset mitt" og "Blomsten"	53
6	Markeringer i barnehagene.....	56
6.1	Kulturelle tradisjoner.....	56
6.1.1	Kulinarisk mangfold eller kylling til alle	58
6.2	Religiøse markeringer	60
6.3	Samarbeid med foreldrene.....	62
6.3.1	Utveksling av informasjon	62
6.3.2	Bruk av tolketjeneste og bekjente som oversettere	65
7	Oppsummerende drøfting	69
7.1	Kompetanse i personalgruppen, hvilken rolle spiller det?	69
7.2	Aktiviteter i barnehagene - på vei mot et inkluderende mangfold	74
8	Konklusjon	79
8.1	Svar på problemstillingen.....	79
5	Bibliography	83
6	Vedlegg	87
6.1	Godkjenning NSD.....	87
6.2	Forespørsel om intervju i barnehagen	90
6.3	Intervjuguide	91
6.4	Informert samtykke	94

1 Innledning

Jeg har arbeidet som pedagogisk leder i barnehage i snart 14 år, i hovedsak med de minste barna. I løpet av denne tiden har barnehagen utviklet seg i takt med tiden, der barnegruppen reflekterer samfunnet rundt oss med et økt mangfold blant barn og foreldre. I mitt arbeid har det stadig dukket opp spørsmål om hvordan vi best kan tilrettelegge for inkludering og deltakelse for alle barn. Fokuset tidligere var i hovedsak på å lære lekekoder og godt norsk språk med tanke på skolestart. I dag er fokuset endret, der mangfold som begrep rommer flere perspektiv, hvor flerkultur bare er en av parametrene innenfor mangfoldsbegrepet.

1.1 Bakgrunn for prosjektet og begrunnelse for valg av tema

Jeg ønsker å se nærmere på barnehagen som en inkluderingsarena med vekt på inkludering og mangfold. Min motivasjon for valg av tema kan knyttes til refleksjoner rundt egen praksis i møte med ny kunnskap tilegnet gjennom Mika-studiet. Barnehagen kan beskrives som et sosialt felt hvor barn og voksne møtes i gjensidig samhandling. For mange blir barnehagen det første møte med en samfunnsinstitusjon som kan bidra til inkludering for både barna og familiene. Med erfaring fra egen praksis i barnehagen, ser jeg en tydelig endring i brukergruppen de senere år når det gjelder språklig og kulturelt mangfold. Tilnæringsmåten til mangfold har endret seg fra å være knyttet opp mot utfordringer til dagens ressursperspektiv. Til tross for en ressurstilnærming opplever jeg at det fortsatt knyttes usikkerhet til hvordan norske tradisjoner, mangfold og verdier skal gjenspeiles i barnehagen, samtidig som en skal favne om og synliggjøre ulike kulturelle bakgrunner. Hva som kan være en god tilnærming med tanke på innhold og arbeidsmåter diskuteres blant personalet. Den nye rammeplanen for barnehager 2017 legger vekt på at alle barn skal oppleve inkludering og tilhørighet samtidig som mangfold og norske verdier ivaretas.

For de ansatte i barnehagen kan dette by på nye utfordringer men samtidig være en ressurs og kilde til perspektivutvidelse for både barn og voksne i barnehagen. Den pedagogiske praksis og fokus på inkludering og mangfold, kan variere fra barnehage til barnehage. Inkludering av det kulturelle mangfoldet, er slik jeg erfarer det, ofte oppe til diskusjon i personalgruppen hvor noen mener at vi bør fokusere på likheter, mens andre er opptatt av og synliggjøre barnas egen kulturelle bakgrunn. Enkelte hevder også at barnehagen i størst grad skal formidle norske verdier og kulturarv og ser på dette som en viktig faktor med tanke på integrering. Media fokuserer også på enkeltsaker der en hører om barnehager som et ledd i en

inkluderende praksis ikke serverer kjøttprodukter til varm lunsj, men vegetar og fisk. Andre barnehager har omdefinert juleverksted til desember verksted. Temaene er velkjente for meg fra egen praksis gjennom diskusjoner i personalgruppen

Jeg lurer på hva dette kan handle om? Hvilket utfall får den ulike praksis med tanke på å ivareta et inkluderende mangfold? Jeg ønsker å undersøke hvordan praksisfeltet møter økende mangfold og hvordan en ivaretar inkludering og mangfold gjennom innhold og arbeidsmåter i barnehagen. Gjennom arbeidet med feltarbeidet ønsker jeg å undersøke hvilke aktiviteter innhold og arbeidsmetoder som er en del av hverdagen. Det vil være interessant å høre bakgrunnen for valg av aktiviteter og videre hvilken betydning valgene har for utvikling av et inkluderende mangfold.

1.2 Introduksjon til barnehagefeltet

Barnehagefeltet er i stadig utvikling, der omsorg, lek, læring og danning har en likeverdig plass. Barnehageloven (2005) og rammeplan for barnehage(2017) står som styrende for mål, innhold og arbeidsmetoder i det pedagogiske arbeidet. Innholdet og arbeidsmetodene i det pedagogiske arbeidet veksler mellom tilrettelagte aktiviteter og barneinitiert lek og aktivitet. Fokuset på inkluderende mangfold er tydeliggjort de senere årene og innebærer både utfordringer og nye muligheter. Studien min retter seg inn mot innhold og arbeidsmetoder som grunnlag for inkluderende mangfold, med fokus rettet mot personalets tilnærming til mangfold og inkludering. Jeg vil først introdusere barnehagens rammeverk som er retningsgivende for det pedagogiske arbeidet i barnehagen. Deretter vil jeg vise til fokusområder innen tidligere forskning med betydning for hvordan en tenker og tilnærmer seg inkludering og mangfold i barnehagen.

Barnehageloven og rammeplanen har en sentral plass i studien. Rammeverket presiserer at barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet, som skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter i et sosialt felleskap. Barnehagen skal ta hensyn til barnas individuelle variasjon blant annet alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, inkludert samiske barns språk og kultur.

Barnehageloven vektlegger også foreldrenes rolle, der samarbeid og forståelse skal bidra til å ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling (Barnehageloven, 2005, §§ 1-5).

Barnehagen er en arena der sosial og kulturell læring foregår. Omsorg, lek, læring og danning utgjør fundament for den pedagogiske praksisen. Rammeplanen vektlegger respekt og likeverd, der barna betraktes som aktive medskapere i et inkluderende felleskap, med rom for variasjon. I arbeidet mot et inkluderende mangfold vektlegges bekreftelse, tilhørighet og deltakelse. I rammeplanen kan vi lese at "*personalet skal synliggjøre og fremme mangfold og ulikhet som grunnlag for opplevelse, utforskning og læring*" (Utdanningdirektoratet, 2017, s. 21). Samtidig som en skal "*fremme barnas nysgjerrighet og undring over likheter og forskjeller*" (Utdanningdirektoratet, 2017, s. 9).

Som pedagogisk virksomhet skal arbeidet planlegges og vurderes. Planlegging og vurdering skal bygge på refleksjoner i personalgruppen, som grunnlag for utvikling av det pedagogiske arbeidet. Rammeverket viser til et fokus på erfaringsdeling, der barnehagen sees på som en lærende organisasjon. Her vektlegges en refleksiv tilnærming til egen praksis, med utgangspunkt i egne holdninger, kunnskaper og verdier for å kunne formidle og fremme likeverd og likestilling (Utdanningdirektoratet, 2017).

Foreldrene tilkjennegis som en ressurs i barnehagen. Foreldresamarbeidet skal legge tilrette for samarbeid gjennom dialog og bidra til å ivareta foreldrenes rett til medvirkning gjennom utveksling av observasjoner og vurderinger (Utdanningdirektoratet, 2017). Hver enkelt barnehage har utarbeidet en årsplan som er styrende for mål, innhold og arbeidsmetoder innen den enkelte virksomhet. Her konkretiseres satsningsområder, valg og begrunnelser for det pedagogiske arbeidet. Barnehagens årsplan er utarbeidet med bakgrunn i barnehageloven og rammeplan for barnehage. Årsplanen skal synliggjøre hvordan rammeverket omsettes til pedagogisk praksis.

1.2.1 Tilbakeblikk -tidligere forskning innen inkluderende mangfold i barnehagen

Tidligere studier og forskning knyttet til inkludering og mangfold innen barnehagefeltet har blant annet vært knyttet til flerkultur med vekt på tospråklighet, identitetsutvikling og kompetanse blant personalet. Det har vært forskning som omhandler kjennskap til kulturbakgrunn som grunnlag for inkludering. Forskningen har vist en dreining mot økt vekt på mangfoldsperspektivet, som åpner opp for en mer helhetlig forståelse av inkludering av variasjon i barnegruppen. Flerkultur utgjør i denne sammenheng bare en del av mangfoldet i barnehagen. Forskningen har beveget feltet fra et problemfokus mot et ressursperspektiv. Tidligere studier rettet mot inkludering og mangfold har i økende grad blitt knyttet opp mot

utforming av pedagogisk innhold, med vekt på individuelle behov og forutsetninger. Tidligere og pågående forskningsprosjekt innen barnehagefeltet fokuserer på de prosessene som bidrar til inkludering, der personalets kompetanse og holdninger inngår i studier knyttet til fagområdet.

Mitt bidrag innen feltet er relevant med tanke på å innhente informasjon om innhold og arbeidsmetoder for tilrettelegging av inkluderingsprosesser i en barnehage preget av mangfold. Målet er å bidra til å identifisere behov som kan styrke inkluderingsprosessene. Min studie kan også bidra til å kartlegge personalets kompetanseutviklings- behov i praksisfeltet.

1.3 Presentasjon av problemstilling

Med bakgrunn i ovenfornevnte begrunnelse for valg av tema, og interesse for interkulturell kommunikasjon og mangfold i barnehagen, har jeg valgt følgende problemstilling.

Hvordan tilrettelegges det for inkludering og mangfold i barnehagen?

For å svare på problemstillingen har jeg utledet følgende underspørsmål med utgangspunkt i personalets pedagogiske tilnærming til inkluderende mangfold.

I hvilken grad fremmer personalets tilnærming til pedagogisk innhold, anerkjennelse av mangfold og utvikling av inkluderingsprosesser i barnehagen?

Hvilket innhold og arbeidsmetoder kan bidra til målet om et inkluderende mangfold?

Problemstillingen kan vise til flere teoretiske perspektiver knyttet til inkludering og mangfold i barnehagen. Følgende redegjørelse vil bidra til å tydeliggjøre min teoretiske tilnærming til oppgavens hovedspørsmål.

2 Teoretiske perspektiver

I følgende kapittel vil jeg presentere de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for å besvare min problemstilling.

Jeg vil først gjøre rede for kulturbegrepet. Hvordan informantene forstår dette begrepet kan ha betydning for valg av innhold og arbeidsmetoder i praksis. Jeg vil deretter se på barnehagens historie, hvor en monokulturell pedagogisk forankring gir et innblikk i forhold knyttet til utøvd praksis. Den monokulturelle forankringen med vekt på likhetsdiskursen bidro lenge til barnehagens pedagogiske plattform. Hensikten er å undersøke om likhetstankegangen fortsatt er tilstede i barnehagen og hvordan dette eventuelt påvirker dagens praksis i arbeidet mot inkludering.

Som verktøy for analyse av data kommer jeg inn på Bourdieus sosiale felt og habitusbegrep. Som barnehagearbeidere har vi med oss erfaringer, kunnskaper, verdier og holdninger som kommer til uttrykk og former vår tilnærming til praksisfeltet. Bourdieus begreper er relevante da barnehagefeltet kan forstås som et sosialt felt der samhandling og relasjonsprosesser formes og utvikles.

Jeg vil videre gjøre rede for hvordan vi kan forstå interkulturell kompetanse, mangfoldskompetanse og barnehagekompetanse. Informantenes kompetanse er relevant for å forstå hvordan kunnskap, erfaringer, holdninger og handlinger kan prege personalets tilnærming til inkludering i barnehagene. Videre vil jeg belyse forholdet makt og etikk, og dens betydning for inkluderingsprosesser. Deretter gir jeg en framstilling av symbolsk interaksjonistisk perspektiv der tolkning av materialitet som symboler står sentralt. Hvordan vi opplever mangfold og inkludering, får sin mening med utgangspunkt i konteksten. Hva personalet gjør i praksis og hva det kan bety, står i relasjon til verdier og holdninger innenfor barnehagefeltet. Til slutt redegjør jeg for hvordan barnehagen som et sosialt felt kan prege barns sosiale roller basert på forventinger til hvem de er.

Hensikten er ikke bare å finne hver enkelt informants forståelse av mangfold og inkludering. Gjennom informantenes egne beskrivelser ønsker jeg å fokusere på et bredere perspektiv. Formålet er å finne fram til tendenser i utvalget som kan ha betydning for, og bidra til inkluderingsprosesser i barnehagen.

2.1 Kulturbegrepet

Hvordan vi forstår kulturbegrepet vil kunne virke inn på hvordan vi tilrettelegger innhold og arbeidsmetoder for å fremme inkludering og mangfold i barnegruppen. I vanlig dagligtale kan en ofte snakke om kultur som en henvisning til nasjonale, kulturelle og religiøse verdier som en gruppe har til felles og som er noe en har med seg. Disse faktorene kan brukes som forklaringer på holdninger og handlinger. I følge Dahl er kultur noe menneskeskapt. Han skiller mellom det beskrivende kulturbegrepet og det dynamiske kulturbegrepet (Dahl, 2013). *"En beskrivende kulturforståelse legger vekt på at kultur er historisk forankret, at tradisjon er en vesentlig del av kulturen, og at det er noe vi lærer i et samfunn"* (Dahl, 2013, s. 35). En slik forståelse kan beskrive kultur som bestående av en essens - noe vi har og Dahl beskriver det slik, *"Med essensialistisk kultur antas det at det er en essens (ekstrakt), en kjerne som uttrykker homogenitet og en særegenhet i en bestemt kultur. Det kan være ferdigheter, væremåte og oppfatninger som anses som karakteristisk for akkurat denne kulturen"* (Dahl, 2013, s. 38). Det beskrivende kulturbegrepet tar utgangspunkt i at vi bærer med oss en essens der verdier og normer er fastlagte og som vi bringer videre fra generasjon til generasjon. Denne essensen beskrives som noe man *har* eller *tilhører* (Dahl, 2013, s. 39). Denne forståelsen kan ha sin hensikt i det første møte med mennesker med ulike bakgrunner som et forsøk på å skape oversikt og få en foreløpig forståelse av hvem menneskene vi møter er.

Imidlertid kan ikke kultur alene forklare menneskers handlinger og holdninger. Det dynamiske kulturbegrepet viser til kultur som en sosial konstruksjon, det vil si noe som blir til i møte mellom mennesker. Dahl refererer til Hylland Eriksen som definerer kultur som følgende, *"Kultur er det omskiftelige meningsfellesskapet som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen"* (Dahl, 2013, s. 41). Med andre ord kan ikke kultur kun referere til noe som en person har, men noe som skapes i samhandling mellom mennesker, og som stadig er i endring og utvikling. (Geertz, 1973) beskriver kultur som en fortolkningsramme eller *"Webs of significance"* der forforståelse, mening og kontekst tas med i tolking av ulike kulturuttrykk. Med bakgrunn i egne kulturelle koder tolker vi ulike kulturuttrykk i møte med ulike mennesker. Geertz definisjon av kulturbegrepet tar utgangspunkt i en dynamisk tolkning som kontrast til det beskrivende kulturbegrepet der kultur er noe som beskriver mennesker ut i fra felleskulturelle normer og verdier. Han tilkjenner en viktig faktor med tanke på kulturforståelse, der forforståelse og egen bakgrunn spiller inn i møte med mennesker som oppleves som kulturelt forskjellige.

2.2 Den monokulturelle forankringen i den norske barnehagen

Det norske samfunnet har tidligere i stor grad blitt oppfattet som et homogent samfunn, noe som også har gjenspeilet oppfatningen av barnegruppen i barnehagen. Likhet som ideal i samfunnet, med enhetskolen som eksempel, har hatt en sentral posisjon, også i utforming av pedagogisk praksis. Barnehagen i dag gjenspeiler samfunnet for øvrig som er preget av kulturelt og religiøs mangfold. Å være norsk kan relateres til norsk språk, kultur og religion som skaper tilhørighet til Norge som nasjon. Mange kan oppleve en sterk nasjonalfølelse som tar utgangspunkt i likheter innenfor en nasjon eller kultur. Samtidig vet vi at det finnes store ulikheter innenfor språk, kultur og religion også innenfor samme nasjon. Vi hører stadig at verden blir mindre og mindre. Den moderne utviklingen har ført til økt arbeidsinnvandring, internasjonale forbindelser og mennesker som er på flukt, noe som bidrar til økt mangfold i det norske samfunnet. Likhetstankegangen blir på mange måter utfordret - også i barnehagens pedagogiske praksis.

2.2.1 Likhetsdiskurs i barnehagen

I den sosiale praksisen og innen skole og barnehagesektoren har likhetstankegangen stått sterkt. Gullestad (2010) ser på likhetstankegangen som et hinder for inkludering i samfunnet. Hun sier "*Likhet som positiv verdi betyr at det som oppfattes som forskjeller, lett blir til et problem som må håndteres*" (Gullestad, 2010, s. 73). Enkelte viser bekymring for at norsk nasjonal identitet er i ferd med å utvannes. I barnehagens styringsdokument fremmes et syn på mangfold som en ressurs. Mangfold som ressurs utfordrer på mange måter likhetstankegangen, om den fortsatt finnes i barnehagen. Dagens perspektiv på flerkultur og mangfold preges av nye perspektiver som presenterer alternativer til en pedagogikk preget av en essensialistisk tankegang (Pope, 2009). Er det slik at likhetsdiskursen fortsatt kan spores i barnehagen? Dette vil jeg komme tilbake til.

Barnehagens plattform, det vil si de verdier, kunnskaper, holdninger og handlinger som styrer det pedagogiske arbeidet, kommer til uttrykk i praksis. Hva vi prater om og diskuterer og legger fram av ulike forhold i barnehagen har bakgrunn i den enkeltes erfaringer, utdanning og praksis. Som barnehagearbeider blir vi sosialisert inn i en utdanningstradisjon, et yrke eller fag. På mange måter danner disse forholdne diskurssystemer i barnehagen (Pope, 2009). Diskursene setter en standard for hva en anser som god eller mindre god praksis og kan påvirke praksis med tanke på hva som blir akseptert innenfor barnehagens faglige arbeid.

Pedagogisk praksis har tidligere hatt en assimilerende tilnærming hvor utgangspunktet er at alle skulle behandles likt. Pope betegner denne diskursen som *"den monokulturelle barnehagediskursen"* (Pope, 2009, s. 56). Ønsket var å få til en felles norm, en standard som utgangspunkt for like muligheter både i skole og barnehage.

2.3 Sosiale felt og habitus

Barnehagen som et sosialt felt består av ulike aktører, som foreldre, barn og personalet. Det sosiale feltet kjennetegnes av en felles interesse om å skape en god, pedagogisk praksis (Strand, 1996, s. 30). Til tross for en felles interesse kan det vise seg motsetninger i hva som blir ansett som god pedagogisk praksis. Bakgrunnen for hvordan vi handler i barnehagens sosiale felt, kan forklares med Bourdieus konsept habitus. *"Habitus står for det sett av disposisjoner som bestemmer hvordan mennesker tenker og handler. Samtidig er habitus et produkt av aktørens sosiale erfaringer"* (Strand, 1996, s. 23). Videre forklarer Strand *"Hvis vi overfører dette til barnehagen, blir for eksempel førskolelærers habitus både et resultat av deres sosiale erfaringer og et uttrykk for den kulturen de beveger seg i"* (Strand, 1996, s. 28). Slik jeg forstår det inngår habitus i diskurssystemene og påvirker vår opplevelse og hvordan vi oppfatter verden omkring oss, samtidig som disse forholdene skaper rammer for utøvd praksis. Norsk barnehagetradisjon kan på mange måter påvirke hvordan vi utøver praksis i dag. Strand siterer Bourdieu som mener *"gårsdagens menneske er til stede i våre handlinger"* (Strand, 1996, s. 38). I dagens utdanningssystem tar en i stor grad høyde for at alle barn er ulike og har ulikt utgangspunkt og pedagogisk praksis skal tilrettelegges deretter. Det vil være interessant om se nærmere på om motsetninger møtes i barnehagens sosiale felt.

2.4 Interkulturell kompetanse

Flerkultur og interkulturell kompetanse er bare en av faktorene innenfor mangfoldsbegrepet. Ifølge Larsen (2009), handler interkulturell kompetanse om en tilnæringsmåte til samarbeid med mennesker med ulik kulturell tilhørighet (Larsen A. K., 2009, s. 40). Salo-Lee beskriver det å tilegne seg interkulturell kompetanse som en læreprosess hvor en hensiktsmessig tilnærming til kultur blir internalisert og kommer til uttrykk i handling og væremåte (Salo-Lee, 2015, s. 136). Sett i lys av Salo-Lees artikkel rommer interkulturell kompetanse egenskaper som å være tilpassningsdyktig, å ha kultursensitivitet, empati, forståelse, kunnskap, selvinnsikt og kommunikasjonsferdigheter (Salo-Lee, 2015). Ut ifra hennes beskrivelse kan

interkulturell kompetanse ikke måles, men skjer i samspill mellom kunnskap og erfaring, sammen med en kontekstuell forståelse. Det innebærer en tilnærming der hver enkelt situasjon krever en tilpasset tilnærming.

Interkulturell kompetanse kan gi ulike tilnæringsmåter til praksisfeltet. Begrepet har en sterk forbindelse til kulturbegrepet. Hvordan en forstår kulturbegrepet og hvordan en forstår målsettingen om å fremme og synliggjøre ulike verdier, tradisjoner og livssyn, vil ha konsekvenser for praksisutøvelse. Dersom en forstår det slik at barnehagen skal gjenspeile eller "*representere*" (Kasin, 2008, s. 74) det kulturelle mangfoldet, kan det bidra til at mangfoldet knyttes til enkeltindivider med fokus på fellesnevnerne eller det generelle, ved ulike verdier, tradisjoner og livssyn.

I min forståelse av interkulturell kompetanse legges det til grunn for at det er tanker, holdninger og erfaringer som gjøres tilgjengelig for vurdering og refleksjon. Interkulturell kompetanse forstås som noe som kan utvikles i personalgruppen med utgangspunkt i barnas egen bakgrunn og tradisjon. Jeg forstår det som en prosess preget av kultursensitivitet, selvinnsikt, og dialog. Jeg ser hermenautisk tenkning som tilnærming til inkludering, der egen forforståelse endres og utvikles i møte med noe nytt.

Interkulturell kompetanse kan sees i sammenheng med interkulturell kommunikasjon der dialog kan bidra til en gjensidig læringsprosess mot en felles forståelse (Salo-Lee, 2015, s. 129). Dahl bekrefter dette når han beskriver kommunikasjon som en dynamisk prosess der deltakerne sammen utveksler og tolker symboler med utgangspunkt i egen bakgrunn og konteksten en er en del av (Dahl, 2008, s. 27). Hvordan vi forstår og tolker omgivelsene rundt oss springer ut fra egne kulturelle referanserammer men i møtet med noe nytt skjer en endring hvor ny forståelse utvikles og endres. Dahl sier at "*The cultural reference frames of the interlocutors are not static but will constantly be modified as a result of the interaction*" (Dahl, 2008, s. 28). Denne forståelsen kan relateres til (Geertz, 1973), beskrivelse av kulturforståelse og en hermeneutisk tilnærming til interkulturell kommunikasjon (Gadamer, 2010). Drønen viser til Gadamers *hermeneutiske sirkel* og forklarer "*Sirkelen illustrerer hvordan forståelse skapes der fortid og nåtid smelter sammen*" (Drønen, 2011, s. 19). Han sier videre

"vår tilnærming til enhver tekst og enhver kontekst vil være styrt av for-strukturer, det vil si den kunnskapen vi har tilegnet oss om det gitte emnet over tid. Vi skaper alltid mening i møte med en ny (kon)tekst basert på den kunnskapen vi allerede har (Drønen, 2011, ss. 20-21).

Med bakgrunn i Gadammers hermeneutiske filosofi viser også Dahl hvordan individers forforståelse og fordommer kan virke inn i møtet med andre mennesker. Dahl forklarer begrepet "*horisontsammensmelting*" som en prosess der ny kunnskap, mening og forståelse møtes og endres og videre kan danne grunnlag for samhandling preget av felles forståelse (Dahl, 2008, s. 29).

2.5 Mangfoldskompetanse

Begrepene kultur og flerkultur blir problematisert i ulike sammenheng og en ser en tendens til å erstatte flerkulturbegrepet med mangfoldsbegrepet. Innenfor utdanningsinstitusjonene har kulturforskjeller vært et aktuelt tema. Fra tidligere tider handlet det om å lære om andre kulturer for å bidra til forståelse i møte med ulike kulturbakgrunner. På mange måter ble det her rom for en sammenligning mellom majoritetskultur og minoritetskultur som førte til en mer normativ forståelse av kultur begrepet. I lys av dette fikk "de flerkulturelle" en plass i en statisk og lukket gruppe, med fellestrekk og særegenheter som skapte skiller mellom oss og dem, vurdert ut i fra majoriteten som norm. Ifølge Lund Johannesen og Haus bør kulturbegrepet i de fleste tilfeller "*lukes ut og erstattes med andre begrep som kan bidra med mer presise beskrivelser*" (Johannesen & Haus, 2011, ss. 235-236). I dag bruker en i hovedsak mangfold som beskrivelse på den variasjon av bakgrunner som finnes i barnehagen. Mangfoldsbegrepet kan oppfattes som lite konkret og vanskelig å gi en definisjon på, men kan forklares som en helhetlig tilnærming til forskjeller hvor kulturforskjeller bare er en del av mangfoldet. I denne forståelsen inkluderes også det "*å gi rom for det å vokse opp i forskjellige livsverdener*" (Gjervan, Andersen, & Bleka, 2012, s. 27).

Det kommer fram kritiske perspektiv på mangfoldsbegrepet. Mangfoldsbegrepet med vekt på ulikheter, kan vekke assosiasjoner til en skjevfordeling der ulike kategorier settes mot hverandre. I et slikt perspektiv kan ulikheter oppfattes som en utfordring. Sett i lys av likhetsdiskursen i barnehagene kan ulikhet oppleves som noe vi ikke ønsker å fokusere på. Kritikken viser til mangfold som en kategori som kan ha ekskluderende trekk der de andre "*må først bli inkludert i mangfoldet for å bli en del av oss*" (Korsvold, 2011, s. 19). Det viser seg at det knyttes ulike forståelser av mangfoldsbegrepet, utfordringen for meg har vært å finne en definisjon på hva mangfoldskompetanse innebærer.

Mangfoldskompetanse kan knyttes til samhandling mellom mennesker som tilhører ulike fellesskap (Bakken & Solbue, 2016). Mangfold kan også forstås som variasjon, og stammer

fra ordet diversity. *"Diversity handler om forskjellighet, ulikhet, heterogenitet, foranderlighet og noe som er vekslende eller uensartet"* (Gjervan, Andersen, & Bleka, 2012, s. 27). Med vekt på inkludering i barnehagen framheves synliggjøring av mangfold som arbeidsmetode. Alle innenfor den enkelte virksomhet skal oppleve åpenhet og anerkjennelse av egne og andres bakgrunner og erfaringer. Dette gjelder både religioner, tradisjoner, språk og interesser (Gjervan, Andersen, & Bleka, 2012). I dag ser en et økende fokus på sosiokulturelle forhold hvor individet står i sentrum, uten å stå som representant for en gruppe. Fandrem viser til Crenshaws begrep interseksjonalitet, som tilnærming til mangfold og inkludering. Begrepet tar utgangspunkt i *"hvordan ulike sosiokulturelle kategorier og identiteter vever seg i hverandre og blir relevante på ulike måter fra den ene situasjonen til den neste i alle relasjonene vi blir en del av i samhandling med andre"* (Fandrem, 2013, s. 44). Vi får erfaringer fra et bredt spekter gjennom livet og kan ikke definere mennesker inn i ulike grupper basert på etnisitet, språk eller kultur. Interseksjonalitet som perspektiv kan bidra til at en blir kjent med enkeltbarns livsverden og hvordan barnas individuelle bakgrunn kan bidra som ressurs til innhold i fellesskapet.

Mangfoldskompetanse kan knyttes til en oppvurdering, i motsetning til en problematisering, av forskjeller. Gjennom mangfoldskompetanse vektlegges respekt og anerkjennelse av variasjon. Videre en anerkjennelse av enkeltindivider som likeverdige.

"Mangfoldskompetanse handler om å erkjenne at arbeid rettet mot kultur mangfold gjelder mange andre forskjeller enn etnisitet" (Lauritsen, 2011, s. 73). Mangfoldskompetanse knyttes også til en forståelse der majoriteten er en del av mangfoldet (Gjervan, Andersen, & Bleka, 2012) i motsetning til "de flerkulturelle" som en kategori og "de norske" som en annen kategori. Dette samsvarer med Lunds undersøkelse av læreres forståelse av mangfoldsbegrepet som et "vi" felleskap (Lund, 2018).

Jeg finner det vanskelig å gi en presis beskrivelse av mangfoldskompetanse. I Lunds undersøkelse kommer det fram at mangfoldsbegrepet forstås som "upresist" (Lund, 2018). Hvordan vi forstår begrepet kan få betydning for praksis i barnehagen. Mangfold forstått som variasjon, peker på samhandling mellom ulike grupper som er representert i barnehagen der interaksjonen er i stadig utvikling. Flerkulturelt mangfold med vekt på dialog og nærhet kan bidra til å se utover fastlagte kategorier og gi perspektivutvidelse for alle aktørene i barnehagen. Samlet sett kan fokus på mangfold, slik jeg ser det, stå som en motvekt til den monokulturelle barnehagediskursen. Refleksjoner knyttet til egen mangfoldskompetanse kan utfordre personalets forståelse og praksis, for hvordan en kan tilrettelegge for inkludering, der

både variasjon og likhet skal ha sin plass. Slik jeg forstår det innebærer mangfoldskompetanse å vedsette variasjoner uten å begrense seg til innhold og arbeidsmetoder rettet spesielt mot en gruppe mennesker. I det videre arbeidet er det interessant å få et innblikk i hvordan informantenes kompetanse kommer til uttrykk i praksisfeltet.

Barnehagen representerer en sosial gruppe hvor nære relasjoner utvikles ansikt til ansikt. Mangfoldskompetanse innebærer møtet med forskjeller, likheter og ulike verdier som kan utløse både sympatier og antipatier. *Nærhet er helt nødvendig for å forsøke å forstå det som kan virke fremmed* (Lindboe, 2011, s. 185). Ved å tune seg inn mot enkeltbarn og familier i barnehagen kan en møte hver enkelt som individer, samtidig som en kan bli kjent med deres kulturelle bakgrunn. *Nærhetsetikken peker på det unike hos hver enkelt, samtidig som den understreker både avhengighet og ansvar* (Lindboe, 2011, s. 186). Å møtes ansikt til ansikt med åpen undring der en orienterer seg mot hverandre kan gi muligheter for ny kunnskap og forståelse. (Fandrem, Haus, & Johannessen, 2015, s. 140) refererer til Gert Biesta som også vektlegger fokus på individuelle forskjeller i møte med mangfold. I samfunnet og barnehagen møtes ulike livsverdener, med bakgrunn i dette velger jeg å bruke både flerkulturbegrepet og mangfoldsbegrepet da det er, slik jeg erfarer det, de mest brukte begrepene i barnehagesammenheng når vi prater om mangfold i barnehagen.

2.6 Barnehagekompetanse

Personalet i barnehagen har en sammensatt bakgrunn der ufaglærte, fagarbeidere og profesjonsutøvere med høyere pedagogisk utdanning jobber sammen. For å nyttegjøre seg den allsidige kompetansen innen feltet tydeliggjøres *"barnehagen som en lærende organisasjon der hele personalet skal reflektere rundt faglige og etiske problemstillinger"* (Utdanningdirektoratet, 2017, s. 15). Videre framheves faglig skjønn, omsorg, åpenhet og interesse, dialog og faglig kompetanse, som grunnlag for å nå barnehagens mål og innhold (Utdanningdirektoratet, 2017). Personalets kompetanse kommer til syne gjennom individuelle handlingsvalg i barnehagens daglige praksis. Praksis kan, slik jeg erfarer det, omfatte de ferdigheter, kunnskaper og holdninger som kommer til uttrykk gjennom handling. Praksis blir opplyst gjennom bakenforliggende forståelse av teorier og retningslinjer, som kjennetegner god praksis innenfor barnehageprofesjonen. Profesjonen hviler på *"Praktisk funderte og praktisk erfarte sammenhenger som på den ene siden skaper forståelse for og på den andre siden motiverer til faglig basert handlemåte i den praktiske virkelighet"* (Fjeldsbø, 2015, s.

192). Med andre ord favner praksisbegrepet vidt, og innebærer både vitenskapelig forståelse, opparbeidede ferdigheter og situasjons- og personavhengig kunnskap som krever innsikt, erfaring og klokskap (Fjeldsbø, 2015). Her inkluderes både ubevisst kunnskap og kunnskap om pedagogiske teorier. I barnehagen omhandler praksis kunnskaper om både innhold, arbeidsmetoder og mål i tilknytning til omsorg, lek, læring og danning.

Den store variasjonen i kompetanse representert i barnehagen, kan gi utfordringer med tanke på utvikle et målrettet arbeid, ut fra felles forståelse eller en felles plattform. Bergesen (2016), beskriver vurderinger av handlinger som grunnlag for deltakelse i og aktiv forming av felleskap. Han hevder at praksis bør tuftes på en beskrivelse av det som skjer i barnehagehverdagen som videre vurderingsgrunnlag og refleksjon. Han sier at personalet må diskutere hvilke mål de skal jobbe mot og hvordan de skal jobbe for å nå målene. Videre poengterer han at de valgene en tar kan representere ulike verdier. Verdivalgene bør derfor også gjøres til gjenstand for diskusjon for å finne fram til hva som er bra eller mindre bra, med bakgrunn i teoretiske perspektiv (Bergesen, 2016). For å nyttegjøre seg den allsidige kompetansen representert i barnehagen har fokuset de senere år vært på kompetanseutvikling blant personalet og kompetansedeling med vekt på barnehagen som en lærende organisasjon. Hvordan personalet forstår begrepene knyttet til flerkultur og mangfold vil kunne gjenspeile seg i praksis. Feltet har utviklet seg fra en normativ tilnærming til et fokus på variasjon og fellesskap. Tradisjonen vi er utdannet innenfor vil kunne påvirke valg av innhold og arbeidsmetoder der verdier kommer til syne. Med utgangspunkt i ulik forståelse kan det oppstå vanskeligheter i tilknytning til utøvd praksis som videre kan skape ubalanse i personalets tenkning og handling (Larsen A. S., 2017). Barnehagen som inkluderingsarena setter fokus på inkluderingsbegrepet, Solli beskriver inkludering som et flertydig begrep som *"handler i det vesentlige om tilhørighet, deltakelse og oppnåelse av ens potensialet i et mangfoldig samfunn"* (Solli, 2017, s. 43). I lys av Sollis artikkel blir inkludering sett på som en felles oppgave for hele virksomheten, der inkludering skal være en integrert del av personalets faglige tilnærming. Målet er å speile mangfoldet slik at alle kan oppleve tilhørighet og gjenkjenning i fellesskapet. Fokuset, slik han presenterer det, er på relasjonen mellom barnet og den sosiale konteksten. Samtidig retter han fokus på et strukturert og formalisert samarbeid med foreldre og tverrfaglige instanser (Solli, 2017). Utvikling av barnehagekompetanse er en kontinuerlig prosess der både innhold og vurderinger kan justeres etter hvordan en tenker og handler både som individ og i felleskap. Barnehagekompetanse kan framstå som en *"kompleks vev av kunnskap og makt som preges av stadige valg og*

prioriteringer" (Solli & Andresen, 2017, s. 157). I min forståelse av barnehagekompetanse tar jeg utgangspunkt i opparbeidede ferdigheter, ubevisst kunnskap, faglig skjønn, omsorg, åpenhet og interesse sammen med dialog og faglig kompetanse. Refleksjon og diskusjon over de valg og prioriteringer en foretar, står slik jeg ser det som et sentralt element i utviklingen av både individuell kompetanse og kompetanse innad i organisasjonen. I praksisfeltet vil barnehagekompetansen komme til uttrykk gjennom valg av mål, innhold og arbeidsmetoder. I analysen vil jeg se nærmere på hvordan kompetansen gjør seg gjeldende og hvilke konsekvenser som kommer tilsyne med tanke på å utvikle et inkluderende mangfold.

2.7 Makt og etikk i møte med barnehagefeltet

Fretheim tar for seg hvordan maktfaktoren inngår i kommunikasjonen mellom mennesker og hvordan makt som et *relasjonelt fenomen* kan komme til uttrykk og påvirke samhandlingen mellom mennesker (Fretheim, 2011). Jensen beskriver det han kaller *maktakser i sosiale relasjoner og strukturer* og forklarer makt som nærværende i praksis og handlingsvalg. (Jensen, 2011). I møte med mangfold er maktaspektet en faktor å ta hensyn til. En kan spørre seg hvordan en selv påvirker relasjoner og strukturer, med tanke på å bevare eller utfordre maktstrukturer, gjennom valg av innhold og arbeidsmåter i barnehagen. Dahl beskriver makt som *"evnen til å kontrollere hva som skjer, få ting til å skje og blokkere ting som ikke skal skje"* (Dahl, 2013, s. 125). Personalet i barnehagen har gjennom sin posisjon mulighet for å definere gjeldende rammer og betingelser for innhold og arbeidsmåter i barnehagen. I denne prosessen kommer det fram prioriteringer for hva som skal vektlegges eller i motsatt fall settes til side. Barnehagepersonalet utøver da en definisjonsmakt over hva som forstås som betydningsfullt og hva som forstås som mindre relevant. *I det flerkulturelle Norge har majoriteten definisjonsmakt over minoriteten*" (Dahl, 2013, s. 126). Barns medvirkning er en sentral faktor i utviklingen av innholdet i barnehagen. Barnas innspill kan bli tatt imot og inkludert i innholdet, men kan også bli utelatt. Personalet står i en posisjon der de kan bestemme hva som skal inkluderes eller ei. Både rammer, strukturer og relasjoner i barnehagen kan sette vilkår for enkeltbarns muligheter til å påvirke egen barnehagehverdag, slikt sett kan makt ligge som et slør i konteksten og utfordre praksis der likeverd skal stå i fokus.

Mangfold i barnehagen påvirker og utfordrer personalets tenkning og handling og kan skape etiske utfordringer og dilemmaer. Refleksjon rundt etiske problemstillinger er nødvendig for

å utvikle et felles fundament og sikrer at alle barn opplever anerkjennelse og gjenkjennelser i barnehagens innhold. Ulike tilnæringsmåter til variasjon, likheter og ulikheter kan skape avstand, eller bidra mot et inkluderende miljø. Etisk refleksjon knyttet til internalisert kunnskap i møte med ny kunnskap kan utfordre vedtatte sannheter, både på individnivå og innenfor den enkelte virksomhet. (Lindboe, 2011) peker på betydningen av personalets holdninger, verdier og menneskesyn som retningsgivende for utøvd praksis i barnehagen. Etisk refleksjon betraktes som nødvendig på alle nivåer. Her inkluderes teoretiske perspektiver som grunnlag for praksis, kultursensitivitet, og forståelse av sentrale begrepsapparat en arbeider ut ifra (Otterstad, 2011).

Hvordan vi forstår og skaper mening skjer gjennom kommunikasjon og samhandling med andre mennesker. Symbolene vi omgir oss med i barnehagen kan sies å avgi et budskap som tolkes i det sosiale fellesskapet. Egen bakgrunn, kunnskaper og verdier kan farge vår forståelse og utfordres i møte med mangfold. Videre kan bevisstheten rundt maktaspektet prege samhandling og utforming av praksis i virksomheten. Etisk refleksjon og gjensidig forståelse blir slik jeg ser det relevant både innen utvikling av en felles pedagogisk plattform og i møtet med barn og familier med ulik bakgrunn.

2.8 Symbolsk interaksjonistisk perspektiv

Forholdet likhet og ulikhet diskuteres fortsatt blant personalet. Temaet er også aktuelt i barnehage og skole blant foreldregruppen. Når en ser seg rundt i samfunnet kan en undre seg om en vil være lik alle andre og om det er nødvendig for å få ta del i et felleskap. På mange måter omgir vi oss med ulike symboler som en strategi for å markere tilhørighet.

Handlingene vi gjør og tingene vi omgir oss med kan representere noe som bidrar til å opprettholde eller skape et felleskap. I barnehagen kan både det fysiske miljøet, utstyr og handlinger stå som symboler for hva vi vektlegger og dermed opptre som symboler i pedagogisk praksis. Symbolene kan tolkes og avgi mening. En kan si at symbolene kan sende et budskap om hva en prioriterer og vektlegger og hva en anser som viktig i barnehagens innhold og praksis. *"Symbolsk interaksjonisme er en måte å forstå på, et perspektiv, et utgangspunkt for en analyse av den sosiale virkeligheten"* (Levin & Trost, 2005, s. 10). Symbolene som inngår i barnehagens utstyr, lekemateriale og diskurser kan bidra til at barna opplever like muligheter for deltakelse og likeverd. På den annen side kan symbolene virke

fremmedgjørende ved at en ikke opplever gjenkjenning i barnehagens innhold og arbeidsmåter.

2.8.1 Materialitet som pedagogisk ressurs

Nordtømme (2015), har gjort en studie i forhold til barnehagens fysiske miljø med vekt på materialitet og deltakelse. Hun ser på barnehagens rom og materialitet som en pedagogisk ressurs, som danner en ramme for samhandling og kommunikasjon. Hun beskriver materialitet som leker og utstyr. Hun refererer til Bille og Sørensen (2012), som sier noe om at *"Materialitetsbegrepet inkluderer at det materielle ikke bare er fysiske ting, men kan fortolkes som bærer av kulturelle verdier og pågående diskurser"* (Nordtømme, 2015, s. 18). I følge Nordtømme danner og tilkjenner materialiteten barnehagens normer. Materialet avgir et uttrykk som barna leser og tolker, hvor både forventninger til barna kommer til syne sammen med barnehagens norm om hva som verdsettes i praksis (Nordtømme, 2015). Slik jeg ser det bidrar materialet til barns dannelse inn i et sosialt felt. På mange måter kan en si at hvordan en tolker materialiteten i barnehagen kan åpne muligheten for inkludering men også begrense barnas mulighet til å oppleve tilhørighet i et inkluderende fellesskap.

Hvordan vi forstår omgivelsene *"innebærer at det et menneske oppfatter, ikke bare er dets virkelighet, men at det også blir bestemmende for personens atferd"* (Levin & Trost, 2005, s. 12). Dersom en ser på begrepsbruken innenfor flerkultur ser en at betydningen og meningen har skiftet fra et problemfokus til dagens ressursperspektiv. Hvordan en opplever og setter mening til symbolene påvirker hvordan vi utformer og handler i praksis. Levin og Trost refererer til Mead som sier at *"Symbolene har ikke bare en beskrivende og følelsesmessig mening eller betydning. De har også en handlingsberedskap knyttet til seg"* (Levin & Trost, 2005, s. 131). Slik jeg ser det, vil det kunne bety at hvordan en opplever og oppfatter kultur, mangfold og inkludering i barnehagen vil kunne bestemme hvordan en tilrettelegger og hva en vektlegger i barnehagens innhold. Flere av informantene nevner at de har "Huset mitt" og "Blomsten" som et ledd i å synliggjøre mangfold. Flere har flagg fra de ulike nasjonalitetene representert i barnehagen synlig på avdelingen, noen har musikk og eventyr fra ulike tradisjoner tilgjengelig sammen med sanger på ulikt språk. Dette kan være symboler som kan tolkes og som kan fortelle hva en vektlegger og samtidig gi mening for barn og voksne. Gjennom utsagn og beskrivelser fra informantene kan vi få innsikt i informantenes egen

forståelse og opplevelse for å kunne tolke hva det kan bety for dem. Spørsmålet er om barna tolker symbolene og gir samme mening til dem som personalet har i sin forståelse av symbolene. Eller kan symbolene oppfattes annerledes enn det som var meningen? I barnehagens sosiale felt tolkes symbolene og kan få betydning for om en opplever oppmerksomheten og anerkjennelse i møte med andre. *"Vi mennesker forsøker å få oppmerksomhet fra omgivelsene, vi vil bli sett og være betydningsfulle"* (Levin & Trost, 2005, s. 27). Barnehagepersonalet er viktige støttespillere i barnas liv og utvikling. De har en aktiv og viktig rolle i å utvikle barnets selvforståelse, selvfølelse og forestillingsverden. I møte med barnehagens kultur internaliseres regler, holdninger og handlinger. Disse forholdene får betydning for hvordan en opplever seg selv og forstår gruppen en er en del av i barnehagen. Barn ser seg selv gjennom andres blikk og dette kan gi indikasjoner på hvordan en skal føle seg og oppføre seg (Levin & Trost, 2005). I lys av et symbolsk interaksjonistisk perspektiv bygger vår forestillingsverden på samhandling og interaksjon med ulike symboler, som språket vi omgir oss med og omgivelsene rundt oss.

"Det en person oppfatter, er nesten alltid noe som han eller hun allerede har en forestilling om. Siden både definisjonen av situasjonen og forestillingsverdenen - som riktignok er personens egen - finnes i nået, men likevel bygger på tidligere erfaringer og personens sosialiseringssprosess, har disse objektene som oppfattes, en mening som deles av andre" (Levin & Trost, 2005, s. 141).

Flagg som symbol blir nevnt i barnehagene og er et godt eksempel på objekter som kan skape følelser. For eksempel kan synet av et norsk flagg på 17. mai, sammen med korpsmusikk skape fellesskapsfølelse og glede. Flagg og musikk som objekter kan på den annen side skape motstand og avstand dersom det representerer en nasjon i konflikt. Jeg vil undersøke nærmere i hvilken grad materialitet knyttet til innhold og arbeidsmetoder bidrar til et inkluderende felleskap.

Levin og Trost beskriver i sin bok, rituelle danser som en del av den sosiale interaksjonen (Levin & Trost, 2005). Slik jeg ser det har vi flere rituelle danser i barnehagens hverdag. Her kan jeg nevne blant annet hvordan vi organiserer dagsrytmen sammen med foreldresamarbeid. Jeg vurderer det slik at både dagsrytmen og foreldresamarbeid blir en symbolhandling som viser hvordan personalet prioriterer, setter mening til og handler i situasjonene. Samtidig vil barn og foreldrene tolke og sette mening til symbolene og handle deretter. Når en inviterer til samarbeid med foreldrene, hvordan gjør en det? Det vil bli interessant å få innsikt i hvilke virkemidler en tar i bruk for å skape et inkluderende mangfold også for foreldrene.

Kort oppsummert kan en si i tråd med Charon 1992, at ord kan forstås som symboler som middel til å formidle noe. Hva vi gjør, kan også være symbol på noe og tilkjenne en betydning i sosiale settinger. Som en del av materialiteten inngår også sosiale handlinger og i barnehagen kan dette forstås som symbol på noe (Levin & Trost, 2005). Materialitet i barnehagen er nevnt som en pedagogisk ressurs og kan stå som symboler som kan tolkes. Jeg vil undersøke i hvilken grad materialitet i barnehagene kan bidra til inkluderingsprosesser gjennom innholdet i barnehagen.

2.8.2 Sosiale roller og identiteter

Barnehagen kan sies å representere en sosial gruppe preget av en nær samhandling mellom barna, personalet og foreldrene. Her møtes ulike forventninger og forventningene vi møter kan påvirke hvordan vi handler. *"Linton mente at vi mennesker lever i grupper, og at gruppene har den egenskapen at vi ser oss selv og de andre i gruppen som en enhet"* (Levin & Trost, 2005, s. 137). Som medlemmer i en gruppe har hver enkelt en posisjon. *"Gjennom å tilhøre og identifisere seg med gruppen har vi lært oss hvilke forventninger som rettes mot den eller de posisjoner som finnes i gruppen"* (Levin & Trost, 2005, s. 138). Hver enkelt av oss kan ha ulike medlemskap til ulike grupper og dermed ulike sosiale identiteter. Vi kan si at hvert individ har ulike del-roller som til sammen utgjør vår totale identitet. Vi møter forventninger til hvem vi er, basert på ulike faktorer, der kulturell bakgrunn kan være en variabel. Siden vi selv kjenner på disse forventningene har de stor betydning for om en opplever seg som inkludert, anerkjent og likeverdig. (Levin & Trost, 2005). De ulike rollene er en del av vår identitet *"som er en prosess der identiteten hele tiden er i forandring - mer eller mindre langsomt"* (Levin & Trost, 2005, s. 150). Det vil si hva som *"popper opp"*, hva som aktiviseres, i en gitt situasjon (ibid). *"En kan prinsipielt tenke seg at visse sosiale situasjoner bare tar fram eller aktualiserer en av alle disse identiteter som et menneske har"* (Levin & Trost, 2005, s. 151). Symbolsk interaksjonisme vil være et verktøy for å forstå barnehagen som del av den sosiale virkeligheten barn og personalet befinner seg i. Jeg vil i det videre arbeidet undersøke hvilket budskap symbolene fremmer.

2.9 Oppsummering

Barnehagetradisjonen har vært preget av en monokulturell diskurs hvor likhetstankegangen har hatt en sentral rolle i utformingen av pedagogisk praksis. Sammen med sosiale felt og

konsept habitus formes både faglige og sosiale perspektiver på inkludering og mangfold. Nye perspektiv der mangfold står som en ressurs kan bidra til å utfordre praksisfeltet.

I prosessen mot å utvikle et mangfoldsperspektiv, kan bevissthet om egne referanserammer, spille en avgjørende rolle i utviklingen av innhold og arbeidsmetoder i barnehagen.

Hermenautisk tenkning fordrer refleksjon rundt egen kunnskap i møte med ny kunnskap.

Proessen kan videre danner ny innsikt og forståelse og legge grunnlaget for utvikling av et mangfoldsperspektiv i barnehagen. Sett i sammenheng med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv, kan en tolke barnehagens materialitet for å få innblikk i barnehagens

fokusområder der normer, verdier og prioriteringer kommer til uttrykk og avgir et budskap til barn og foreldre. Hvordan en tolker budskapet kan videre bidra til en opplevelse av å være

inkludert i fellesskapet eller i motsatt fall, hemme inkluderingsprosesser i barnehagens pedagogiske praksis. Kompetanse innen feltet har betydning for hvordan vi møter økende

mangfold. Kunnskapsdeling og refleksjon i personalgruppen står sentralt i den enkelte

virksomhets kompetanseutvikling. Refleksivitet i personalgruppen kan også bidra til å synliggjøre maktstrukturer innen virksomheten som ramme og betingelser for inkludering.

Valgte teori kan bidra til å belyse i hvilken grad informantenes tilnærming, fremmer

anerkjennelse av mangfold i barnehagene og videre hvilket innhold og arbeidsmetoder

informantene velger som bidrag mot utvikling av inkluderingsprosesser i barnehagene. Til

sammen kan dette gi svar på hvordan det tilrettelegges for inkludering og mangfold i barnehagene.

3 Metodisk tilnærming

I kommende kapittel vil jeg gjøre rede for valg av kvalitativt intervju som metode for å belyse hvordan pedagogisk praksis bidrar til et inkluderende mangfold. Her vil både det fenomenologiske perspektivet og det hermenautiske perspektivet stå sentralt. Begge perspektivene tar utgangspunkt i enkeltindividets egen forståelse, perspektiv og opplevelse i motsetning til universelle lover. En åpen, fenomenologisk tilnærming fokuserer på *"aktørenes egne perspektiver og beskriver verden slik den oppleves av informantene"* (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 45). Hermenautikken fokuserer på *"å se utover her og nå i intervjusituasjonen og være oppmerksom på at den kontekstuelle fortolkningshorisonten er betinget av historie og tradisjon"* (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 74). Kvalitative intervju ble valgt for å få innsikt i hvordan personalet i den enkelte barnehage arbeider i praksis mot inkludering og mangfold. Jeg intervjuet 4 pedagogiske ledere, 2 barne- og ungdomsarbeidere og 2 assistenter fra tre ulike barnehager. Slik jeg ser det vil ulik bakgrunn blant informantene gi et bredt tilfang av variert pedagogisk praksis. Videre i kapitlet vil jeg kort si noe om forberedelser og praktisk gjennomføring av intervjuene. Jeg belyser også etiske refleksjoner i tilknytning til prosjektet.

3.1 Oppgavens kvalitative forankring

Kvalitativ metode kan sies å ta utgangspunkt i hverdagslivets ulike sider hvor hensikten er å få innsikt i ulike levevis, kulturer, forståelse og mening. Fenomenologi kan knyttes til kvalitativ forskning der en søker *"å forstå sosiale fenomener"* med bakgrunn i informantenes egne opplevelser og beskrive verden sett ut i fra deres virkelighetsforståelse (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 45).

Med utgangspunkt i problemstillingen ønsker jeg å få innsikt i informantenes egne tanker og forståelse rundt inkludering og mangfold i barnehagen. Gjennom kvalitativt forskningsintervju får jeg innblikk i informantenes egne opplevelser, holdninger og erfaringer som vil gi verdifull informasjon i mitt videre tolkningsarbeid. Kvalitativ metode fokuserer ikke på å finne fram til universelle sannheter men tar utgangspunkt i at *"den sosiale verden ikke kan forstås som enkle årsaksforhold, eller ut i fra universelle lover. Dette skyldes at menneskers handlinger baseres på eller forårsakes av sosiale oppfatninger - det vil si intensjoner, motiver, tro, regler og verdier"* (Hammersley & Atkinson, 2012, s. 37).

Barnehagefeltet kan ikke sees på som fenomener som oppstår av seg selv men *"de dannes og*

oppretholdes gjennom kulturell definering og sosiale strategier" (Hammersley & Atkinson, 2012, s. 70). Jeg har valgt å gjennomføre kvalitative intervju i barnehagene. Ved å stille spørsmål, lytte og tolke informantenes fortellinger, ønsker jeg å avdekke hva som ligger bakenfor de pedagogiske valgene en tar i praksis. Målet er ikke å finne generaliserbare funn men heller avdekke en tendens i utvalget som er representert. Hensikten er å få ny kunnskap om de ulike faktorene som er styrende for praksis med tanke på inkluderingsprosesser i barnehagen.

Arbeidet med oppgaven bærer preg av en hermeneutisk tilnærming. Hermeneutikk er læren om fortolkning og å gi mening og forståelse til hva en tekst, handling eller diskurs kan bety (Kvale & Brinkmann, 2017). Gjennom intervjuene ønsker jeg å finne fram til informantenes mening, samtidig som jeg er klar over at mening blir konstruert i samspillet oss imellom.

"Mens fenomenologer typisk er interessert i å illustrere hvordan mennesker opplever fenomener i sin livsverden, er hermeneutikere opptatt av fortolkningen av mening" (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 33). Gjennom intervjuene beskrives praksis, slik den oppleves av informantene. Gjennom fortolkning av informantenes fortellinger fra praksis søker jeg en mening og forståelse med tanke på deres tilnærming mot et inkluderende mangfold.

3.2 Min rolle som forsker i eget felt

Min egen forståelse og mening dannes gjennom innblikk i barnehagenes praksis slik den blir framstilt i intervjuene og sammen med egne erfaringer og egne referanserammer. Ifølge (Gadamer, 2010), kan egen forforståelse påvirke hvordan en forstår og tillegger mening til ulike fenomen. *"Hermeneutikken skal lære kvalitative forskere å analysere intervjuene sine som tekster for foreksempel å se utover her og nå i intervjusituasjonen og være oppmerksom på at den kontekstuelle fortolkningshorisonten er betinget av historie og tradisjon"* (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 74). Jeg har arbeidet som pedagogisk leder i barnhage i flere år, og har forsøkt å være meg bevisst at min forforståelse vil være preget av egne erfaringer, utdanning, og holdninger rundt barnehagens pedagogiske praksis knyttet til inkludering og mangfold. Jeg ser også at min forforståelse kan ha betydning for min tolkning av data. For å redusere min egen påvirkning på feltet har jeg gjort meg noen tanker om blant annet min egen rolle, framtoning, spørsmålstilling og nærhet til feltet. Jeg har forsøkt å ha en åpen tilnærming hvor målet har vært å beskrive hvordan informantene framstiller egen og det øvrige personalets praksis innen egen virksomhet, i lys av konteksten en er en del av.

3.3 Utvalg og rekruttering av informanter

Forskningsfelt mitt tar utgangspunkt i 3 kommunale barnehager i Sola kommune. Sola kommune har på mange måter vært preget av et internasjonalt miljø. Her har både arbeidsinnvandrere og flyktninger bosatt seg i kommunen for kortere eller lengre tid. Sola kommune har med andre ord et stort kulturelt mangfold hvor brukergruppen i barnehagen har ulik bakgrunn med tanke på kultur, religion og erfaring. Sola kommune har som følge av dette satset på kompetanseheving innenfor feltet flerkulturelt mangfold og har blant annet egen veiledertjeneste innen fagfeltet. Flere barnehager har deltatt, eller deltar i prosjektet kompetanse for mangfold. Kommunen har også tilbudt videreutdanning på høyskole og universitetsnivå for pedagoger innen migrasjon og flerkultur. Utvalget mitt gjenspeiler personalgruppen i Sola -barnehagene med tanke på andelen etnisk norske som er i overvekt, samtidig som både arbeidsinnvandrere og flyktninger er representert. I en barnehage har personalet deltatt på videreutdanning innen migrasjon og flerkultur og de var også i startfasen på prosjektet kompetanse for mangfold.

Jeg ønsker å undersøke hvordan utfallet av praksis i den enkelte barnehage bidrar til et inkluderende fellesskap i barnehagen. Da utvalget er begrenset vil hensikten ikke være å finne generaliserbare sannheter. Hensikten med prosjektet er snarere å finne en tendens som kan si noe om utfallet av pedagogisk praksis i utvalget som er presentert, med tanke på barnehagen som inkluderingsarena.

For å komme i kontakt med aktuelle barnehager tok jeg kontakt med min nærmeste leder og ønsket var at hun kunne fungere som portvakt. Som leder har hun et stort nettverk, men til tross for dette viste det seg å bli en utfordring å få tilgang til feltet. Jeg tok kontakt med de barnehagene som hun hadde rekruttert, men tilbakemeldingene her var at forespørsel om intervju ble liggende, ikke videreformidlet eller ikke prioritert. For å løse utfordringen valgte jeg å ta kontakt i eget nettverk. Jeg tok direkte kontakt med mulige informanter, som igjen formidlet kontakt i sitt nettverk. For å unngå for nære relasjoner til informantene tok jeg kontakt med barnehagearbeidere som jeg ikke har hatt tett samarbeid med. Informantene var i hovedsak kjente for meg gjennom planleggingsdager og annen kursvirksomhet. Barnehagene var ukjente for meg. I barnehagene som deltok i prosjektet, var både barn med minoritets- og majoritetsbakgrunn representert. Jeg foretok intervju i tre kommunale barnehager, til sammen fire pedagogiske ledere, 2 barne- og ungdomsarbeidere og 2 assistenter, til sammen åtte informanter med ulik erfaring og bakgrunn. Følgende tabell gir en oversikt over utvalget som er representert sammen med en kort beskrivelse av de ulike barnehagene.

Tabell 1. Oversikt over informanter

Barnehage	Pedagogisk leder	Barne og ungdomsarbeider	Assistent
Revehiet Barnehage	2	1	1
Soltoppen Barnehage	1		1
Haugen Barnehage	1	1	
Totalt	4	2	2

Informantene har ulik faglig bakgrunn og erfaring. De har jobbet i barnehagen fra 2 - 3 år og opp imot 15 år i yrket, to av informantene hadde minoritetsbakgrunn.

Revehiet Barnehage er en 3 avdelings barnehage med en overvekt av barn med majoritetsbakgrunn hvor også barn med innvandrerbakgrunn er representert. Personalet består av ansatte med majoritetsbakgrunn.

Soltoppen barnehage er en 4 avdelings barnehage med en overvekt av barn med majoritetsbakgrunn hvor også barn med innvandrerbakgrunn er representert. Personalet består i hovedsak av ansatte med majoritetsbakgrunn, 2 av de ansatte har minoritetsbakgrunn.

Haugen Barnehage er en 3 avdelings barnehage hvor både barn med minoritetsbakgrunn og majoritetsbakgrunn er representert. Personalet består i hovedsak av ansatte med majoritetsbakgrunn, 3 av de ansatte har minoritetsbakgrunn.

Felles for to av barnehagene er at de i sine årsplaner oppgir at de ser mangfold i et ressursperspektiv, en barnehage oppgir å ha inkludering og mangfold som et av sine satsningsområder. I alle tre barnehagene er flere språk representert både i barne- og personalgruppen.

Utdanningsnivået og kompetansen i barnehagen kjennetegnes av et fagmiljø der både pedagoger og ufaglærte arbeider sammen. Dette gjelder også for utvalget i studien der de ulike informantene har ulik kompetanse. Følgende tabell gir en oversikt over utdanningsnivå og bakgrunn blant informantene.

Tabell 2. Utdanningsnivå og bakgrunn blant informantene

Barnehage	Formell utdanning/videreutdanning	Praksis/Bakgrunn
Soltoppen Hanne	Barnehagelærer Interkulturell kommunikasjon	Erfaring fra flerkulturell barnehage
Soltoppen Vilde		Ufaglært assistent Minoritetsbakgrunn Bred erfaring fra ulike barnehager
Haugen Karianne	Barne- og ungdomsarbeider Barnehagelærer	Bred erfaring fra ulike barnehager
Haugen Fillippa	Barne- og ungdomsarbeider	Minoritetsbakgrunn
Revehiet Erle	Barnehagelærer Spesialpedagogikk Flerkultur	Lang erfaring fra barnehagefeltet
Revehiet Helen	Barnehagelærer	Erfaring fra barnehagefeltet
Revehiet Hedda		Ufaglært assistent i barnehage
Revehiet Aslaug	Barne -og ungdomsarbeider	Bred erfaring fra barnehagefeltet Erfaring fra barn med flyktningebakgrunn

Informantenes utdanningsnivå og bakgrunn er relevant i møte med deres beskrivelser av praksis. Både individuell kompetanse og den kollektive kompetansen innen den enkelte virksomhet kan få betydning for valg av innhold og arbeidsmetoder i arbeidet mot å fremme inkludering og mangfold i barnehagene.

3.4 Utforming av intervjuguide

Intervju som metode kan variere fra uformelle samtaler til formelle strukturerte samtaler. Med utgangspunkt i det semistrukturerte forskningsintervjuet (Kvale & Brinkmann, 2017), valgte jeg å utforme en intervjuguide med utgangspunkt i de tema som jeg ønsker å belyse. Tema for spørsmålene handler om hvordan personalet forstår mangfold og inkludering i barnehagen.

Intervjuguiden tok utgangspunkt i på forhånd klargjorte spørsmål. Tanken var å la den fungere som en fleksibel rettesnor, der samtalen skulle ha en fri og naturlig form, uten at spørsmålene nødvendigvis kom i en bestemt rekkefølge. Jeg valgte å begynne med åpne spørsmål der informantene selv kunne fortelle fritt. Noen av svarene kom i form av fortellinger fra praksis hvor jeg naturlig kunne formulere oppfølgings spørsmål ut i fra informantens fortelling. Dette ga meg samtidig muligheten til å stille videre oppklarings spørsmål. Gjennom intervjurundene var vi innom emner som foreldresamarbeid, norsk barnehagetradisjon, møte med ulike verdier og kulturer, kompetanse innen temaet og barnehagens rolle som inkluderingsarena. Intervjuguiden fungerte som en veileder for å sikre at vi kom innom de temaene jeg på forhånd hadde tenkt. I samtalen ble det også gitt rom for informantens egne assosiasjoner, fortellinger og kommentarer som det ikke nødvendigvis ble spurt direkte om.

3.5 Kvalitative intervjuer i barnehagen

For å finne svar på problemstillingen min, *"Hvordan tilrettelegges det for inkludering og mangfold i barnehagen"*, har jeg som nevnt valgt å gjennomføre kvalitative forskningsintervjuer i 3 barnehager. I det kvalitative forskningsintervjuet er det få standardregler for hvordan en skal utføre intervjuene. *"Formålet med det kvalitative forskningsintervjuet er å forstå sider ved intervjupersonens dagligliv, fra hans eller hennes perspektiv"* (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 42). Hensikten med intervjuet er å undersøke hva inkludering og mangfold vil si for informantene og hvordan det gir seg utslag i informantenes egen praksis, samt få innsikt i de holdninger, meninger og kunnskaper som ligger til grunn for praksis i barnehagen. Det er mange forhold som kan virke inn med tanke på hvordan vi utformer praksis i barnehagen. Her kan blant annet barnehagens diskurssystemer spille inn, sammen med utdanning og erfaring. Med bakgrunn i dette er det en mulighet for at praksis i den enkelte barnehage kan variere, å gi ulikt utfall med tanke på å skape et inkluderende mangfold.

3.6 Gjennomføring av intervjuene

Intervjuenes varighet er fra ca 40 minutt til 1 time. Etter hvert intervju noterte jeg ned tanker og ideer, både i etterkant av intervju og etter transkribering. I tillegg har jeg tatt notater fra besøket under intervjuene i den enkelte barnehage.

Jeg valgte å gjennomføre alle intervjuene i informantenes barnehage, i et miljø som var kjent for dem og dermed kunne bidra til å skape trygghet i intervjusituasjonen. Hvorvidt informantene opplever situasjonen som komfortabel og trygg vil ha betydning for om vi møtes på et likestilt nivå, selv om informant og forskerrollen kan oppleves som asymmetrisk. Som barnehagearbeidere var vi kjent med hverandres roller i barnehagen og for meg var det viktig å tydeliggjøre min rolle som feltforsker. Hensikten var å unngå skepsis og uro for å svare feil eller føle seg vurdert. Dersom informantene føler seg vurdert kan det føre til at en mister uvurderlig informasjon. Før intervjuene startet småpratet vi om barnehageliv generelt. Informantene ordnet med kaffe eller te og vi fikk på den måten etablert kontakt og interesse for forskningstemaet mitt. Jeg registrerte intervjuene med lydopptak på mobil. I tillegg noterte jeg ned tanker, ideer og oppfølgingspørsmål. Fordelen med opptak er at jeg kunne konsentrere meg om å lytte til det som ble fortalt, og dermed bedre følge med på samtalen. Jeg opplevde at oppmerksomheten rundt det å få samtalen tatt opp på mobil var entydig positiv, uten motforestillinger. Avslutningsvis fikk informantene mulighet til å komme med tilføyninger eller nye opplysninger som de mente kunne være relevant.

3.7 Transkribering av intervjuene

Jeg opplevde det som utfordrende å omforme muntlig tale fra intervjuene til skriftspråk. "Å transkribere betyr å transformere, skifte fra en form til en annen" (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 205). Det finnes få regler, men ifølge Kvale og Brinkmann (2017), bør en vurdere om en skal omforme dagligtalen ordrett ord for ord eller gjøre det om til en skriftlig stil. Jeg har valgt å transkribere ordrett hva som ble sagt. Utfordringen var å gjengi kroppspråk, pauser og måten ting ble sagt på. Jeg har etter beste evne tatt med pauser, følelsesuttrykk som latter og egen respons på det som sies i intervjuene. I enkelte tilfeller, der dialekt eller aksent har ført til at informasjonen blir utydelig, har jeg oversatt til bokmål. Jeg valgte dette til tross for at det er en mulighet for at noe kan gå tapt i min oversettelse til bokmål.

3.8 Koding og bearbeidelse av data

Jeg har som tilnærming til dataanalysen tatt utgangspunkt i *Grounded theory*, en tilnærming introdusert av Glaser og Strauss i 1967 (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 226). *Grounded theory* tar utgangspunkt i en undersøkende tilnærming, uten en på forhånd avklart teoretisk referanseramme. Metoden kan beskrives som en strategi for å "binde kjensgjerninger

sammen via begrepsgjøring" (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 355). Koding står sentralt i *Grounded theory* og mitt utgangspunkt er *åpen koding* som kan beskrives som "*den prosessen der man bryter ned, undersøker, sammenligner, konseptualiserer og kategoriserer data*" (ibid). Metoden er relevant for meg som en del av prosessen med å få oversikt over materialet og som bidrag til avklaring og tematisering av forhold som jeg ønsker å undersøke. Metoden bidrar til å finne og gjenkjenne tema og forhold som flere av informantene uttaler seg om, som i den videre prosessen ble systematisert inn i kategorier. De første grovsorteringene av kategoriene ble gruppert med utgangspunkt i tema fra intervjuguiden. Jeg har lest og lyttet igjennom intervjuene flere ganger for å få oversikt over materialet. Ved gjennomlesning noterte jeg meg hva informantene fremhevet fra sin pedagogiske praksis. Videre kategoriseringer ble tatt med utgangspunkt i de temaene som gikk igjen fra informantenes side. Her oppdaget jeg at flere temaer gikk igjen hos de ulike informantene og jeg markerte de ulike temaene med ulike fargekoder. Hvert enkelt intervju viser til flere fellestrekk ved informantenes opplevelser og uttalte praksis, samtidig som jeg har hatt som mål og få med ulike nyanser. Gjennom denne prosessen fikk jeg et overblikk over materialet og jeg oppdaget stadig noe nytt, som ble utviklet til nye kategorier. Ved å gi de ulike kategoriene fargekoder gav det meg mulighet til å sammenligne informantenes uttalelser og dermed avdekke sammenhenger og mønster i uttalt pedagogisk praksis på tvers av de ulike barnehagene. De første innledende hovedkategoriene, dannet grunnlag for de kommende kategoriene, som videre danner grunnlaget for analysen knyttet til uttalt pedagogisk praksis. De endelige kategoriene som ble utarbeidet er leke og læringsmiljø, kulturell variasjon og religiøst mangfold, samarbeid med foreldre og personalets kompetanse.

Jeg fikk igjennom koding og kategorisering av materialet innsikt i tendenser både i forhold til informantenes egen forståelse og uttalt praksis. Med bakgrunn i valgte kategorier er studiens formål å undersøke hvordan personalet forstår inkludering og mangfold i barnehagen, hva personalet tilrettelegger for i lek og læring, hva de retter fokus mot i barnehagens kulturelle og religiøse mangfold. Videre har fokuset vært rettet mot hva personalet vektlegger i foreldresamarbeidet og personalets kompetanse og dens betydning for pedagogisk praksis.

3.9 Etiske overveielser

I forbindelse med feltforskning vil det alltid melde seg moralske og etiske spørsmål. Etiske overveielser knyttes både til utvalg, tilgang, intervjusituasjonen og videre til tolkning og

analyse av datamaterialet. Forberedelse til feltarbeidet er en prosess i seg selv. Gjennom utarbeidelsen av intervjuguiden og i arbeidet med tilgang og selve gjennomføringen av intervjuene har jeg vært meg bevisst ulike utfordringer og overveielser gjennom hele prosessen. I tråd med anbefalte retningslinjer har jeg vurdert egen rolle og nærhet til feltet. Jeg har tatt i betraktning egne forutinntatte holdninger og forforståelse, som utgangspunkt for tolkning av informantenes livsverden. Jeg har også vært opptatt av informantenes rolle som informanter, gjennom å gi en tydelig framstilling av hovedtema for prosjektet. Det ble også tydeliggjort at deres deltakelse var basert på frivillighet. Informantene ble også informert om anonymisering, oppbevaring og sletting av data etter endt prosjekt (Hammersley & Atkinson, 2012). Hensikten har vært å trygge informantene og unngå eventuell belastning ved å gi informasjon om egen arbeidsplass. Dette ble gjort for å redusere muligheten for at data skulle bli påvirket av ytre omstendigheter.

Rollene som informant og forsker, kan være usymmetrisk med tanke på maktforholdet oss imellom. I intervjusituasjonen la jeg derfor vekt på å innta en rolle preget av nysgjerrighet og åpenhet samtidig som jeg lyttet og bekreftet informantene. Ved å lytte til det som ble fortalt og gjennom senere analyse vil jeg på mange måter kunne tolke praksis i barnehagene. For å unngå at informantene skulle svare det som de trodde jeg forventet, eller tenkte at jeg ville anse som riktig var jeg bevisst på egen framtoning. Hensikten var å bidra til at informantene skulle være komfortable med å delta i prosjektet.

Prosjektet er meldt og godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD).

3.10 Studiens reliabilitet, validitet og overførbarhet.

Hensikten med studien er å synliggjøre og avdekke fenomener med tanke på innhold og arbeidsmetoder i barnehagene, som kan forstås på nye måter og vise nye sammenhenger som bidrag til ny kunnskap innen feltet.

Reliabilitet handler om å vurdere dataens kvalitet og hvor pålitelige dataene er. Reliabilitet kan ikke beregnes helt konkret (Everett & Furseth, 2012). I min tilnærming til innhenting av data vil både min tilstedeværelse og min tilnærming til informantene påvirke data. Mitt valg av utvalg, gjennomføring av intervjuene og videre analyse og tolkning av datamaterialet, påvirker prosessen mot å finne svar på problemstillingen min. Sett i lys av at jeg forsket i eget felt, vil min rolle som forsker bære preg av en etablert forforståelse til feltet og dette er tatt

med i betraktning i analyse og tolkningsarbeidet. Forforståelse kan være en kilde til feilkilde (Kvale & Brinkmann, 2017), der både spørsmål og teoritilfang kan ta utgangspunkt i egen interesse. Som motvekt til dette har nye perspektiver kommet til underveis, som igjen har ført til dypdykk i empirien og nytt tilfang av teori. Gjennom hele forskerprosessen har mine analyser og mine tolkninger kommet til, gjennom en vekselvirkning og diskusjon mellom empirien og teorigrunnlaget. *"Refleksjon og fortolkning av data kan betraktes som en gjennomgående aktivitet i løpet av undersøkelsen. Forståelsen av data utvikles gjennom hele forskningsprosessen"* (Thagaard, 2009, s. 35). Denne gjensidige påvirkningen mellom empiri og teorigrunnlag har dannet grunnlaget for min forståelse av de fenomenene som kommer til syne i datamaterialet.

Validitet dreier seg om hvorvidt valgte metode, som i min studie inkluderer utvalget og kvalitative intervju, er egnet til å undersøke de fenomenene som jeg ønsker å finne svar på (Hammersley & Atkinson, 2012). Validitet handler om min tolkning av de kvalitative intervjuene og min bevissthet rundt egen fortolkning. I denne sammenheng er hermenautiske og fenomenologiske perspektiv relevante for å få innblikk i virkeligheten slik informantene beskriver den og min fortolkning av deres fortellinger. Intervjuguiden er utarbeidet for å gi innsikt i barnehagefeltet, samtidig vil konteksten påvirke både informantene og meg som forsker. Det kan være en utfordring å stille åpne spørsmål slik at jeg ikke styrer samtalen i en bestemt retning, samtidig som en ønsker å gi informantene mulighet til å fortelle fritt. Det er en kunst å stille gode oppfølgingsspørsmål ut i fra spor i samtalen. Jeg mener selv at jeg har fulgt opp og gitt mulighet for utdypning som videre har åpnet opp og gitt innspill til nyansert data. Ved transkribering av datamaterialet har jeg skriftliggjort informantenes fortellinger så ordrett som mulig. Når jeg refererer i oppgaven har jeg oversatt til bokmål. Jeg forstår at nyanser i informantenes utsagn kan gå tapt når jeg velger å oversette, men har etter beste evne oversatt så nøyaktig som mulig. I følge Hammersley og Atkinson (2012), finnes det ikke en riktig måte å transkribere intervjuene på. Hensikten med transkribering er å få fram informantenes mening, slik de ser det. Jeg har vært tydelig på å vise og skille hvilke data som kommer fra informantene og hva som er mine egne tolkninger. Jeg har vist til metodiske valg og teoritilfang. Til tross for dette så vil det være utfordrende å etterprøve troverdigheten i studien. Det vil være vanskelig for andre å reprodusere samme resultat, da påvirkningen mellom intervjuer, utvalget og konteksten endres.

Intervjuene reflekterer de fenomenene som jeg ønsket å undersøke nærmere og jeg tenker at kunnskapen som utvikles i studien og min konklusjon kan anses som gyldige for utvalget som

er representert i studien. Samtidig kan kunnskapen som produseres ikke stå som en *sannhet* eller *virkelighet* (Thagaard, 2009), for alle barnehager og derved heller ikke generaliseres. Utvalget mitt er lite og representerer i så måte kun seg selv, men det kan tenkes at funnene representerer en tendens innen feltet.

3.11 Oppsummering

Gjennom det kvalitative forskningsintervjuet har jeg forsøkt å få tak i informantenes perspektiver og opplevelser knyttet til inkludering og mangfold. Jeg har erkjent at jeg stiller med en form for forhåndskunnskap som kan farge min forståelse og videre tillegge egen mening til informantenes opplevelser.

Når jeg nå skal gå videre i analysen er formålet å finne hver enkelt informants forståelse av mangfold og inkludering samt begrunnelser for praksis. Samtidig ønsker jeg å fokusere på et bredere perspektiv. Hensikten er å finne fram til tendenser i utvalget, som kan ha betydning for å avdekke inkluderingsprosesser i barnehagen, gjennom informantenes egne beskrivelser.

Jeg ser at ulike tema går igjen i informantenes fortellinger, blant annet lek og aktivitet, kulturelle uttrykk, foreldresamarbeid og personalets kompetanse. Hvilken forståelse gir fortellingene fra praksis om dagens barnehage preget av mangfold. Det skal jeg prøve å få innsikt i gjennom videre analysearbeide.

4 Presentasjon og analyse av datamaterialet fra barnehagene

I dette kapitlet vil jeg presentere og analysere hvordan personalet forstår inkludering og mangfold i barnehagen. Gjennom analysen ønsker jeg å gi et innblikk i, og løfte fram den variasjonen i pedagogisk praksis som kommer fram gjennom informantenes fortellinger. Jeg ønsker å undersøke nærmere om pedagogisk praksis fører til at intensjonene og målene for inkludering blir nådd, slik den enkelte barnehage har tenkt. Jeg vil undersøke nærmere i hvilken grad personalet fremmer anerkjennelse av mangfold og utvikling av inkluderingsprosesser. Jeg vil videre belyse hvordan informantene beskriver innhold og arbeidsmetoder i arbeidet mot å fremme et inkluderende mangfold. Personalets kompetanse og refleksivitet i personalgruppen, sammen med den enkeltes opplevelse og forståelse av mangfold, kan ha betydning for utøvd pedagogisk praksis med tanke på likeverd, deltakelse og likestilling. I barnehagen skal en arbeide mot samhold og solidaritet. Individuelle uttrykk og handlinger skal ha en likeverdig plass, gjennom å synliggjøre og fremheve mangfold og ulikheter som grunnlag for opplevelser, utforskning og læring (Utdanningdirektoratet, 2017).

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i leke og læringsmiljø, kulturell variasjon, religiøst mangfold, samarbeid med foreldre og kompetanse og erfaringsdeling i personalgruppen. Valgte kategorier analyseres opp imot et inkluderende mangfold slik vi kan lese det i barnehagens styringsdokumenter. Her vektlegges bekreftelse, tilhørighet, deltakelse og likeverdighet som sentrale element for inkludering til et mangfoldig fellesskap. Jeg vil mer konkret se på hva informantene fokuserer på i tilrettelegging av lek og læring. Videre vil jeg se på hva de retter fokus mot i barnehagens kulturelle og religiøse mangfold og hva de vektlegger i foreldresamarbeidet. Kulturelt mangfold handler om ulike språk, kulturer og religiøse uttrykk. Kulturelle uttrykk har bakgrunn i normer, verdier og tradisjoner, der religion og livssyn er en del av det kulturelle uttrykket. I lys av et dynamisk kulturbegrep kan kultur forklares som noe som formes, påvirkes og etableres gjennom sosial samhandling (Dahl, 2013) (Eriksen & Sørheim, 2000). I barnehagen møtes og utfordres ulike verditradisjoner. Religion kan forklares som strukturer som påvirker enkelt individers tenkning, handling og forståelse (Dahl, 2013). Kulturelt og religiøst mangfold er vevd i sammen og er i større eller mindre grad en del av den personlige sfære (Jørgensen, 2011) (Dahl, 2013). Gjennom styringsdokumenter og offentlige debatter tilkjennegis et ønske om fokus på mangfold i utdanningsinstitusjonene som barnehagen er en del av. Selv om kultur og religion er vanskelig å skille, har jeg allikevel valgt å gjøre dette i og med at rammeplanen tydeliggjør det pedagogiske arbeidet med tanke på kulturelt og religiøst mangfold.

4.1 Variasjon og ulikhet som normaltilstand

Inkludering, likeverd og respekt er ord som går igjen når Hanne fra Soltoppen og Aslaug fra Revehiet beskriver hva de vektlegger i eget arbeid for å fremme inkludering og mangfold i egen virksomhet. De viser også til en individfokusert tilnærming, noe som også Erle fra Revehiet viser til. Hun tilføyer dialog og synliggjøring av mangfold som relevant og sier at mangfold er mer enn bare kultur. Med utgangspunkt i deres beskrivelser forstår jeg det slik at de arbeider ut i fra et mangfoldsperspektiv med bakgrunn i egen videreutdanning innen temaet.

Fillippa fra Haugen refererer til rammeverket og sier at der står det at en skal ivareta barnas bakgrunn og ha respekt for den enkeltes bakgrunn og ikke tilsidesette den. Hun sier videre at det er barnehagens oppgave å *"se det enkelte barnet og passe på at det blir sett uansett hvilken bakgrunn de har"*. Slik jeg forstår Fillippa fra Haugen tilkjenner hun en tenkning om mangfold som en ressurs hvor alle barn skal oppleve likeverd. Hun er inne på forhold som handler om å se det enkelte individ, i motsetning til å generalisere ut i fra en forestilt forståelse om en felles essens, for barn og familier med flerkulturell bakgrunn. Det kan se ut som at hun vektlegger nærhet og viser kultursensitivitet i møtet med enkeltbarn. Barnehagen representerer et sammensatt gruppefelleskap. Barn med flerkulturell bakgrunn kan sies å ha *multiple identiteter* (Dahl, 2013, s. 201). Det vil si sammensatte og overlappende identiteter med bakgrunn i de ulike arenaene og sosiale settingene barna er en del av og som gjør seg gjeldende i ulike situasjoner. Hva vi velger å fokusere på, påvirker hvordan barna forstår omgivelsene rundt seg. Dette vil igjen ha betydning for barnas dannelse inn i et miljø som gir mulighet for gjenkjenning og deltakelse, eller på den annen side en følelse av og ikke høre til. I barnehagen kan deler av barnets sammensatte identitet bli synliggjort og bekreftet, eller på andre måter bli gjort gyldig. Informantene her har ulik bakgrunn og kompetanse men tilkjenner noen av de samme tankene om hva som kan bidra til likeverd og gjenkjenning som grunnlag for inkluderingsprosesser.

4.2 Likhet som fellesnevner for alle

Sett i lys av tidligere forhold har barnehagen tradisjonelt vært preget av en monokulturell forankring hvor fokus på likhet og enhet har stått sentralt (Pope, 2009). I arbeidet med å

utjevne sosiale forskjeller har likhetstankegangen stått sterkt i inkluderingsarbeidet i barnehagen.

Hanne fra Soltoppen forteller hvordan hun opplever norsk barnehageutvikling i forhold til å møte ulike kulturer og verdier. Hun forteller om praksis der barn reserverer seg fra å delta i fellesaktiviteter i forbindelse med høytider. Hennes fortelling fra tidligere praksis viser hvordan enkeltbarns reservering fra deltakelse i aktiviteter som representerer kristen kultur og tradisjon, ble retningsgivende for hele barnegruppen. Aslaug fra Revehiet forteller om barnehager der man helt har fjernet det med å tenne lys, hvor de tar bort de kristelige sangene og fjerner nisser. Hun sier *"da ender du opp med å fjerne mange ting, det er der du møter alt det som er likt"*. Vilde fra Soltoppen sier at barna skal bli kjent med norsk kultur og jeg tolker det dit hen at det er lite rom for synliggjøring av mangfoldet representert i barnegruppen. På spørsmål om en tar tak i det som er felles for å skape et inkluderende mangfold eller om en ser på ulikheter svarer Karianne fra Haugen *"jeg tror vi har fokus på ... det som er felles"*. Fillippa også fra Haugen bekrefter Kariannes uttalelser når hun får spørsmål om hvordan praksis i barnehagen kan utvikles sånn at alle føler seg inkludert, opplever gjenkjennelse og mulighet til å delta på lik linje. Hun tilkjennegir at det kan være en stor problemstilling og sier at det er mange som er forskjellige, med flerkulturell bakgrunn. Hun gir uttrykk for at det kan være en utfordring å finne noe som gjør at en føler god tilhørighet. Hun konkluderer med at *"ja derfor er det løsning å ta det som er felles"*.

I lys av monokulturell barnehagediskurs, kan en si at kulturell variasjon i mer eller mindre grad har blitt oversett og bidratt til overforenkling og universalisering. Hva som blir gjort relevant i barnehagens sosiale felt, vil på mange måter kunne gi en identifikasjon på hvem barnet er i barnehagen. Dette kan påvirke den enkeltes egenoppfatning i samhandling mellom voksne, barn og materialitet i barnehagen. Jeg stiller meg spørsmål hvorvidt en kan skape identifikasjon og tilhørighet til gruppen ved at barna sosialiseres inn i en felles norm der likhetsperspektivet står sterkt. Slik jeg forstår rammeverket skal det være rom for både likheter og ulikheter som sammen skaper et mangfoldig miljø med rom for det enkelte barns bakgrunn, verdier og tradisjoner.

4.3 Likhet og variasjon

Det kommer fram i intervjumaterialet at det ikke er en enten eller holdning til praksis hvorvidt en fokuserer på variasjon eller likhet. Helen fra Revehiet sier at alle barn skal ha like

muligheter der alle barns ressurser skal inkluderes. Hun inkluderer både ulikhet og likhet i sin praksis men sier at den norske tradisjonen i størst grad er representert i barnehagen. Hedda fra Revehiet viser stort engasjement når vi prater sammen og sier hun er både nysgjerrig og interessert i barnas ulike bakgrunner og synes det er spennende. Hun vektlegger å inkludere ulike bakgrunner og tradisjoner, med vekt på å skape fellesopplevelser og felles referanserammer. Det som er interessant er at det kommer fram motstridende forhold når en av informantene deler tanker om inkludering og mangfold og beskriver egen praksis. Fillippa fra Haugen forteller om inkludering og mangfold, der respekt og en individualisert tilnærming med fokus på barns ressurser står i fokus. Hun legger vekt på å ivareta den enkeltes bakgrunn og på å "se" det enkelte barn. Jeg tolker det som å tilkjennegi anerkjennelse for barnas bakgrunn. Når hun beskriver egen praksis, viser hun derimot til at det oppleves som utfordrende å legge til rette for tilhørighet der det er mange barn med flerkulturell bakgrunn. Hun viser til en løsning der en tar utgangspunkt i det som er felles i barnegruppen. Kompetanse, erfaring, holdninger og verdier aktualiseres i møte med konteksten. Jeg tenker at Fillippas beskrivelse, viser til et interessant møte mellom kompetanse og barnehagens praksisfelt. Videre vil det være aktuelt å se på hvilken rolle informantenes bakgrunn, kompetanse og tanker om mangfold, spiller inn med tanke på utforming av innhold og arbeidsmetoder i den senere analysen av leke og læringsmiljø.

4.4 Informantenes kjennskap til barnehagens rammeverk

Uavhengig av faglig bakgrunn og erfaring står kjennskap til barnehagens rammeverk sentralt i utarbeidelse av innhold, arbeidsmetoder og mål for virksomheten. Jeg vil videre rette blikket mot informantenes kjennskap til barnehagens rammeverk som er en sentral del av den barnehagefaglige kompetansen.

I intervjuene kommer jeg inn på hvorvidt informantene opplever samsvar mellom rammeverk og praksis. Helen fra Revehiet svarer at praksisen, vil nok ta enda litt tid, før de kan si at det er slik de ønsker her hos dem. Hun sier at de har enda en vei å gå i forhold til praksis. Hun forklarer, *"vi går jo gjerne lett i gamle spor og gamle feller så vi har jo en jobb å gjøre i forhold til å ta det ned til praksis"*. Hun nevner at det er kommet ny rammeplan for barnehage og sier at de legger veien ettersom de går, hun sier, *"så foreløpig føles det litt som det er mange baller i luften og vi må prøve å hente de ned"*. I Soltoppen forteller Hanne at nå

som alle flyktningene kom, så ble det brått flere handlingsplaner og mer forventninger til hva en skal gjøre. Hun uttrykker at det er positivt at det er tatt med og at en skal legge vekt på det.

Jeg tolker informantenes uttalelser dit hen at det kan oppleves som utfordrende å implementere nytt planverk til barnehagens innhold og arbeidsmåter. Dette kan forstås som at det vil ta litt tid innen ny kunnskap og nytt innhold i barnehagens rammeverk blir iverksatt i det daglige arbeidet. Hanne fra Soltoppen sier at det oppleves som positivt, at nye handlingsplaner og økte forventninger setter fokus på inkludering og mangfold. Kjennskap til barnehagens rammeverk vil, slik jeg ser det, ha stor betydning for å kunne arbeide ut i fra en felles forståelse av hva en legger i begrepene mangfold og inkludering for videre å kunne tilpasse innhold og arbeidsmåter mot felles mål. Kjennskap til rammeverket kan styrke og fornye det pedagogiske innholdet i barnehagen. Dersom en på den annen side har lite kjennskap til barnehagens rammeverk, kan en oppleve at arbeidet mot inkludering blir utfordrende. Dette kan føre til at en baserer seg på tidligere tiders praksis sammen med en holdning hvor en tar ting som det faller seg, slik Helen fra Revehiet uttrykker det. Kjennskap til barnehagens rammeverk utgjør en del av den teoribaserte kompetansen i barnehagen. For å kunne arbeide i tråd med rammeverket, både på individnivå og ut i fra et fellesfaglig ståsted, vurderer jeg det slik at fokus på rammeverket som faglig tilnærming kan bidra til en utjevning av ulik praksis slik informantene beskriver det.

4.5 Kompetansedeling og mangfold som refleksjonsgrunnlag på planleggingsdager og avdelingsmøter

I arbeidet med å analysere informantenes fortellinger kommer det fram beskrivelser av ulik bakgrunn, erfaringer og kompetanse. Personalet i barnehagene representerer både pedagoger med videreutdanning, fagarbeidere og ufaglærte assistenter.

Fillippa fra Haugen som har minoritetsbakgrunn svarer på spørsmål om inkludering, mangfold og flerkultur blir diskutert på personalmøter. I samtalen reflekterer hun over begrepene mangfold, integrering og inkludering og beskriver mangfold som noe dynamisk som er i bevegelse, der inkludering handler om å integrere til det som allerede er, det norske, mens inkludering mer sier "*du er med*". Hun forteller at hun føler at de prater og diskuterer temaet men at de må gjøre noe mer, hun sier at de ikke bare må prate teori men synliggjøre arbeidet og ta det ned til praksis. Hun beskriver det som utfordrende å finne gode løsninger i å tilrettelegge for tilhørighet. Det kommer ikke fram hvorvidt det utarbeides felles

retningslinjer, arbeidsmåter og innhold når temaet blir tatt opp til diskusjon. Jeg tolker hennes utsagn om å ikke bare prate teori, men ta det ned til praksis dit hen at diskusjonene rundt temaet ikke nødvendigvis bidrar inn mot valg av innhold og arbeidsmetoder i arbeidet mot å fremme inkludering og mangfold.

I Revehiet deltar personalet i kompetansehevingsprogrammet, kompetanse for mangfold. I dette ligger det at personalet skal få faglige innspill i form av teori og forelesninger. Erle som har videreutdanning innen flerkultur, forteller at de som regel har en liten bolk med temaet på både avdelingsmøter og personalmøter og at de også planlegger å komme i gang med refleksjonsmøter. Hun begrunner det med at de ønsker å skape trygghet blant personalet, *"fordi det vi har kunnskap om det er vi ikke så utrygge på"*. Hedda, også fra Revehiet, bekrefter at de tar opp mangfold som tema. Helen forteller at de leser teori som de skal ta videre til resten av gruppen, men at de ikke har hatt så mange diskusjoner enda. Hun sier at de er underveis og at de har en del kompetanse *"så vi må få fingren ut.. og dra det fram"*. Hun ser utfordringer med å ta det videre til praksis og sier at en *"går lett i gamle spor og gamle feller"*.

I Soltoppen kommer det fram at inkludering og mangfold i liten grad tematiseres. Vilde fra Soltoppen sier at de ikke tar opp temaet så ofte og Hanne, også fra Soltoppen, bekrefter tendensen og sier, *"vi har jo 5 planleggingsdager i året og 5 personalmøter på to timer så det er begrenset hvor mye vi får diskutert igjennom"*. Også Karianne fra Haugen sier at *"jeg vil ikke si at vi bruker mye tid på det"*. Funnene fra Soltoppen og Haugen viser en motsetning med tanke på uttalt praksis og barnehagens årsplan som viser til refleksjon og diskusjon i personalgruppen der målet er å utvikle en felles forståelse over innhold og arbeidsmetoder. I Soltoppen representer både Vilde og Hanne en faglig ressurs. Vilde med bred erfaring fra ulike barnehager og egen erfaring med minoritetsbakgrunn. Hanne har videreutdanning innen interkulturell kommunikasjon men det kan synes som om den kompetansen de besitter ikke blir delt i personalgruppen. Jeg tenker at det er interessant at Vilde beskriver sin egen kompetanse innen området som at hun ikke har så mye kunnskap.

Funnene viser at i noen barnehager og på enkelte avdelinger tematiseres inkludering og mangfold i møtevirksomhet i form av at det prates om, diskuteres og oppfattes som interessant. Det kommer også fram at en planlegger å starte refleksjonsmøter. I andre barnehager kommer det fram at en ikke tematiserer mangfold og inkludering i særlig grad. Spørsmålet jeg stiller meg er hvordan dette gjenspeiler seg i praksis?

Med bakgrunn i utsagnene fra informantene tolker jeg det slik at kunnskap og kompetanse i varierende grad blir delt i personalgruppen. Dette kommer til syne slik informantene beskriver egne opplevelser med tanke på prioriteringer, innhold og arbeidsmåter for avdelingene de tilhører. Vilde fra Soltoppen sier at hun ikke tror det er mulig å legge til rette for å inkludere det kulturelle mangfoldet. Hun refererer til erfaringer hun selv har hatt, hvor hun har tilført nye innspill til praksis og hvor dette ble problematisert, med den følge at hun ble, som hun sier, "*helt stille*". Hendelsen førte til en tanke om at det beste er å ta utgangspunkt i det som er felles. På den andre siden forteller Hanne fra samme barnehage om innhold som bidrar til å reflektere mangfoldet og arbeidsmetoder som er ment å bidra til et inkluderende fellesskap.

I hvor stor grad en ønsker å fokusere på temaet, forteller muligens også noe om prioriteringer i barnehagen. Som Hanne fra Soltoppen nevnte har en bare 4 - 5 kveldsmøter i året og det er mye som skal ha plass her. Dersom refleksjon rundt praksis i liten grad blir prioritert, er det mulighet for at en går i gamle spor og som Bordieu sa, "*gårsdagens menneske er til stede i våre handlinger*" (Strand, 1996, s. 38). Slik jeg tolker det reflekterer dette Helens utsagn om å gå i gamle feller. Jeg tolker hennes utsagn dit hen at mål, innhold og metoder i tilnærming til mangfold preges av tidligere tradisjoner der en fortsatt kan finne spor av en monokulturell praksis i arbeid mot et inkluderende fellesskap.

I arbeidet med å utvikle innhold, arbeidsmetoder og mål for et godt leke og læringsmiljø framhever rammeplanen ulike strategier som veiledning og refleksjon. Helen fra Revehiet oppsummerer dette når hun sier at hun forventer en del diskusjoner, at det er ok å være uenig, men at de arbeider mot en mal for barnehagen. Hun sier videre at dersom det blir vanskelig, må temaet tas opp igjen og en må finne andre veier å gå "*istedenfor sabotering*".

Funnene viser at der hvor personalet i liten grad tematiserer inkludering og mangfold, preges arbeidet av utfordringer med "*å ta det ned til praksis*" som flere sier. Informantene viser også til ulike metoder og innhold, som slik jeg tolker det, ikke er utarbeidet ut i fra en felles pedagogisk plattform, som Helen fra Revehiet viser til. Bevisstheten rundt inkluderende mangfold møter utfordringer slik jeg opplever det i et miljø der praksis etableres ut i fra den enkeltes forestillingsverden, holdninger og verdier. Arbeidet med å utvikle praksisfellesskap, det vil si "*deltakelse i dette fellesskap i læring og utvikling gjennom tilhørighet og identifisering*" (Simonsen & Kristoffersen, 2017, s. 233), vanskeliggjøres dersom en ikke tilrettelegger for felles refleksjon og veiledning i personalgruppen, som grunnlag for felles forståelse. Slik jeg ser det kommer dette tilsyne gjennom informantenes fortellinger der tema i

varierende grad blir tatt opp. Det kommer fram at en beskriver det som interessant å høre om andres erfaringer og at det er et miljø der en prater om temaet. Denne tilnærmingen står i motsetning til en strukturert og mer målrettet refleksjon i personalgruppen, for å utvikle gode inkluderingsstrategier i valg av innhold og arbeidsmetoder. Utfallet kan bli at en velger ad hoc løsninger basert på den enkeltes erfaringer, prioriteringer, normer og verdier. Med utgangspunkt i Vilde sin fortelling hvor hun sier hun ble helt stille, tolker jeg det slik at det i personalgruppen møttes ulike forestillinger og forståelse for hva som er god praksis med tanke på innhold. Det samme tenker jeg kommer til uttrykk fra Helens utsagn om sabotering.

Hanne fra Soltoppen sier at alle har med seg sine egne erfaringer som vi bringer med oss og at dette ligger til grunn for det vi gjør. I møtet mellom ulike verdier, kunnskaper og holdninger blant personalet viser funn at der hvor inkludering og mangfold i liten grad tematiseres, gjenspeiler det et innhold og arbeidsmåter som i mindre grad bærer preg av gjennomarbeidet felles forståelse av inkludering og mangfold som tema. Der hvor tema i noen grad blir tatt opp i møtevirksomhet kommenterer Hanne fra Soltoppen at *"intensjonen er god men det er ikke sikkert det blir sånn som vi har tenkt uansett"*. Slik jeg ser det vil graden av tematisering rundt mangfold og inkludering påvirke valg av innhold og arbeidsmetoder. Det vil også kunne ha betydning for i hvor stor grad en arbeider etter et felles pedagogisk ståsted som grunnlag for videre arbeid med å tilrettelegge for inkluderingsprosesser i barnehagen.

Det kommer fram en usikkerhet knyttet til arbeidet med mangfold og inkludering, Jeg vil videre trekke fram den usikkerheten som kommer til uttrykk gjennom informantenes fortellinger.

4.6 Usikkerhet knyttet til inkludering i barnehagehverdagen

Informanten fra Soltoppen tilkjenner en usikkerhet som også kommer fram i flere av intervjuene angående hva en skal fokusere på og hvordan en skal arbeide mot inkludering.

Hanne fra Soltoppen sier *"det er så mange nyanser og mye å ta hensyn til, en er kanskje redd for å tråkke feil... for det er gjerne en utfordring å gjøre noe, eller å gjøre ingenting"*. Fillippa fra Haugen uttrykker at det er en stor utfordring å utvikle et fellesskap hvor alle kan føle seg inkludert og oppleve gjenkjennelse. Hanne fra Soltoppen sier at *"jeg føler jo også at det er litt vanskelig, for hva skal de kjenne seg igjen i"*?

Informantenes fortellinger fra arbeidet mot inkludering viser at det kommer fram ulike tanker i arbeidet med mangfold. Det kommer blant annet fram fra de informantene som tar opp

temaet mangfold i personalgruppen, at det å skape trygghet blant personalet blir ansett som viktig i møte med noe som er ukjent for dem. Fillippa fra Haugen forteller at hun ikke har peiling på hva de gjør på andre avdelinger og at hun har fokus på sin avdeling. Hun forteller at de i fellesskap diskuterer begreper fra rammeplanen, *"men det er bare det, punktum"*. Hun stiller seg selv spørsmål, om de gjør det de snakker om. Gjennom kjennskap til faglige begreper og videre refleksjon i personalgruppen, kan en kanskje redusere usikkerheten som blir uttrykt blant informantene. Kanskje er det slik at ulikt innhold og valg av metoder bunner i den usikkerheten som kommer til uttrykk hos informantene. Fillippa fra Haugen poengterer at de skal se det enkelte barnet, og jeg spør hvordan de kan gjøre det i praksis? hun svarer med latter og sier *"ja, nei, jeg kommer ikke på, jeg vet ikke hva liksom"*.

Karianne fra Haugen uttrykker usikkerhet når hun forteller at hun innimellom tenker og stiller spørsmål ved om det er godt nok, om de burde ha gjort noe mer eller noe annerledes. Jeg oppfatter det slik at Karianne oppsummerer sin egen rådvillhet og den usikkerheten som flere informanter gir uttrykk for med tanke på egen praksis og hvordan en best kan tilrettelegge for felles referanserammer som grunnlag for inkludering, samtidig som det skal gis rom for det unike i et miljø preget av mangfold.

I den videre analyse med drøfting vil jeg forsøke å finne svar på hvordan informantenes fokus på innhold og arbeidsmåter kan bidra til et inkluderende mangfold med utgangspunkt i leke og læringsmiljø, religiøs variasjon og kulturelt mangfold og samarbeid med foreldre.

5 Leke- og læringsmiljø i barnehagene

Lek og læring i barnehagen kan vanskelig skilles, Rammeplanen slår fast at *"Leken skal være en arena for barns utvikling og læring, for sosial og språklig samhandling"*

(Utdanningdirektoratet, 2017, s. 20). Det står videre at personalet skal organisere rom, og lekemateriale, tilrettelegge for felles erfaringer og fremme et inkluderende miljø. Erle fra Revehiet beskriver hvordan hun ser den norske barnehagen. Hun sier at hun da tenker på lek, frilek og det å få venner gjennom lek. Hun nevner det å gå på tur og bli kjent med nærmiljøet, og bli stolt av det som er rundt oss. Hun nevner også trygghet og frihet. Hun sier *"ja vi skal lære, men vi skal leke oss til det"*. Lek og læring i barnehagen skjer i både formelle og uformelle situasjoner, hvor en veksler mellom barneinitiert lek, frilek og mer organiserte læringsaktiviteter. Mitt utgangspunkt har vært å fange opp leke og læringsaktiviteter som informantene selv tenker kan bidra til et inkluderende fellesskap. I følgende analyse vil jeg forsøke å finne svar på hvordan innhold og arbeidsmetoder kan bidra til målet mot et inkluderende mangfold i barnehagen.

5.1 Materialitet i barnehagen - like muligheter for inkludering?

Materialitet blir nevnt som en pedagogisk ressurs i barnehagen, og inkluderer både aktiviteter, lekemateriale, gjenstander og språk som kan ha en symbolverdi og være meningsbærende for både barn og voksne i barnehagen (Nordtømme, 2015). Hvilke aktiviteter er det personalet trekker fram og hva kan disse fortelle barna? For å få et innblikk i arbeidet med å inkludere alle barn, med tanke på leke og læringsmiljø, har jeg etterspurt hvordan informantene arbeider med inkludering i forhold til lek og aktivitet. Jeg spurte blant annet om hvordan de tilrettelegger arbeidet for at barna skal oppleve gjenkjenning og få mulighet til likeverdig deltakelse i barnehagen. I intervjumaterialet kommer det fram hvilke aktiviteter som blir vektlagt. Vi kom blant annet inn på det å ha ulik litteratur og ulikt lekemateriale i barnehagen, sang og musikk og andre aktiviteter.

Flere av informantene sier at de bruker forskjellige sanger fra forskjellige nasjonaliteter. Noen nevner også at de har flagg og familiebilder. Det nevnes også bilder som støtte i kommunikasjonen for minoritetsspråklige barn, over for eksempel dagsrytmen. Mat fra ulike tradisjoner blir også trukket fram. En informant forteller om vennegrupper, flere nevner at de spør foreldre om ting de kan dele med seg, blant annet for å lage landkasser fra de ulike landene representert i barnehagen. Andre nevner Blomsten som metode for å fokusere på hva

en har felles og hva som er unikt, i arbeidet mot identitetsutvikling og mangfold. Blomsten er kort fortalt en metode for å synliggjøre positive sider ved hvert enkelt barn. Metoden brukes i gruppeaktivitet, der kronbladene fylles med tilbakemeldinger fra barna i gruppen, samt utsagn fra barnet selv. Det kan være tilbakemeldinger som du er snill, en god venn, liker å danse. Målet er å bli kjent med hverandre, egne ressurser, fremme gjenkjennelse og samhold gjennom hva man har til felles og hva som er unikt.

For meg er det interessant å identifisere informantenes valg av leke og læringsaktiviteter. Leker og utstyr, men også hva en fokuserer på og snakker om, kan tolkes av barna i barnehagen.

5.1.1 Litteratur og lekemateriale

I barnehagen formes barnas forestillingsverden gjennom samhandling med omgivelsene rundt seg. Litteratur og lekemateriale er en del av materialiteten som kan stå som symboler og kan tolkes i møte med omgivelsene. Litteratur og lekemateriale som pedagogisk ressurs kan gi en forståelse av hva en anerkjenner og hva en verdsetter. *"Vi mennesker forsøker å få oppmerksomhet fra omgivelsene, vi vil bli sett og være betydningsfulle"* (Levin & Trost, 2005, s. 27). Informantene har ulike beskrivelser av hvordan de tilrettelegger for mangfold og inkludering når det gjelder tilfang av litteratur og lekemateriale. Jeg vil se nærmere på hvilken betydning valg av litteratur og lekemateriale kan ha med tanke på å skape et inkluderende mangfold.

Informant Hanne fra Soltoppen forteller at hun opplever at barna er vant til noe annet enn det hun vokste opp med og at de må tenke nytt i forhold til hva de formidler. Hun sier *"vi prøver å introdusere noe nytt, slik at det ikke bare er Hakkebakkeskogen og sånn"*. Hun forteller at de har langlesning av bøker som formidler tema og innhold med bakgrunn fra ulike land. Jeg spør Erle fra Revehiet om de bruker eventyr fra ulike tradisjoner og hun sier *"ja, men da snakker vi med foreldrene"*.

Som det kommer fram i beskrivelser fra praksis forteller Hanne fra Soltoppen at de vektlegger å utvide tidligere tradisjoner blant annet gjennom å ha ulik litteratur fra ulike land. Erle fra Revehiet forteller også om bruk av eventyr fra ulike tradisjoner og trekker inn foreldresamarbeid i utvelgelsen av relevant litteratur.

Vilde, også fra Soltoppen, gir en annen beskrivelse når hun forteller om hva hun tenker om å ha ulik litteratur i barnehagen. Hun sier, "*Barnehagen er helt norsk*". Hun forteller videre at når de har lesestund eller forteller eventyr til barna, er det norske eventyr som blir formidlet. Vilde forteller at hun aldri har opplevd at de har lest arabiske, vietnamesiske eller tyske eventyr. Hun sier at hun tenker at norske eventyr kan ha noen fellestrekk med for eksempel arabiske eventyr. Hun nevner "De Tre Bjørnene og Gullhår" hvor hun sier at de kan ha lignende fortellinger.

Gjennom å fokusere på ulik litteratur og fortellertradisjoner, får en synliggjort både språklig og kulturelt mangfold. Ved å ta i bruk en variasjon av eventyr og fortellinger kan det komme tilsyne likheter innen både tema, moral og etikk. Samtidig kan en få mulighet til å bli kjent med nye perspektiver som kan danne grunnlag for undring og utforskning. Slik jeg tolker det bruker to av informantene mangfoldet i barnegruppen som en ressurs (Utanningsdepartementet, 2006), i arbeidet mot inkludering hvor en både kan ta med seg litterære tradisjoner som Hakkebakkeskogen, men også utvide med ny og kanskje ukjent litteratur. For barna kan det bety at de opplever at deres tradisjoner blir verdsatt og akseptert ved å få en aktiv plass i hverdagen og kan tolkes dit hen at det er plass til de ulike delidentitetene barna bærer med seg (Dahl, 2013). Dersom en ser på litteratur og språk som symboler, hva kan symbolene fortelle til barna i barnehagen? Litteratur fra ulike tradisjoner og kulturer har en form, et språk og innhold med store variasjoner. Språkbruken og fortellertradisjonene kan også variere. Bøkens innhold med bilder og tekst har også ulik form og stil. Hver enkelt nasjon eller tradisjon har sin egen kulturhistorie der litteratur er en del av den. I norsk barnehage skal en blant annet formidle den norske kulturarven, hvor norske forfattere står sentralt, både som forfattere av eventyr, rim, regler og sanger. Sammen med variert litteratur og språk fra de land og tradisjoner som er representert i barnehagen kan barna møte et miljø som gir uttrykk for variasjon. Dette kan, slik jeg vurderer det, sees i sammenheng med Hanne fra Soltoppen som nevner langlesning som mulighet for å samles og for å dele felles opplevelser. En slik tilnærming kan bidra til å anerkjenne et dynamisk, fleksibelt, språkrikt og mangfoldig miljø. Det kan synes som om Hannes kompetanse innen flerkulturell kommunikasjon kommer til uttrykk i valg av innhold og arbeidsmåter. Vilde fra Soltoppen trekker frem at eventyr fra ulike land kan ha fellestrekk i innhold. Valg av fortellinger og eventyr med felles referanserammer kan forstås som at en ser bort fra motsetninger mellom ulike kulturer eller barn som representant for en kulturell tradisjon. Om en velger å lese eller lytte til, eller se på fortellinger fra You Tube, språk er på mange måter

knyttet til følelser, enten det kommer til uttrykk i tale, muntlig fortelling eller litteratur. Språket handler både om følelser og hvem vi er. Lyden av et språk og synet av en illustrasjon kan framkalle både smil og latter og legge grunnlaget for felles opplevelser. Litteratur og språk handler om mer enn bare ordforråd og begreper. I lys av Hannes tilnærming tenker jeg at en beveger seg bort fra tidligere tiders fokus på språklæring. Språk og litteratur som materialitet gir uttrykk for verdier og holdninger som formidler variasjon som ressurs. For barn kan dette signalisere at det er rom for de ulike sidene som barna bærer med seg. Det kan inngi respekt for det unike også for foreldre som er innom barnehagen. Synliggjøring av variasjon kan bidra til et rikt sammensatt felleskap, hvor en opplever å bli verdsatt og inkludert. Slik jeg ser det vil variasjon i ulik litteratur og lekemateriale kunne ha en inkluderende effekt og bidra til både gjenkjenning, likeverd og mulighet for deltakelse i lekefellesskapet i barnehagen. Jeg vurderer det slik at i et miljø preget av respekt og synliggjøring av variasjon, viser personalet en anerkjennende holdning preget av et mål om likeverd, samtidig som de tilrettelegger for perspektivutvidelse for alle. I lys av informantenes bakgrunn tenker jeg at her gjenspeiles mangfolds og interkulturell kompetansen seg i praksis.

På den andre siden kommer det fram motstridende opplevelser der Vilde forteller at hun aldri har opplevd at det fortelles eventyr fra ulike tradisjoner. Jeg undrer meg over at Vilde og Hanne som begge arbeider i Soltoppen, men på ulike avdelinger, har så ulike opplevelser over hvordan en tilrettelegger for bruk av litteratur i barnehagen. Jeg forstår dette i lys av at de har ulik individbasert kompetanse. De forteller om ulike opplevelser, når det gjelder i hvor stor grad de reflekterer over mangfold som tema i personalgruppen. Det kan synes som om den kollektive forståelsen og prioriteringene ikke tar utgangspunkt i et felles fundament i tilnærming til mangfold.

Helen fra Revehiet uttrykker at hun må tenke seg om når det gjelder om de har fortellinger fra ulike tradisjoner og Hedda også fra Revehiet, sier at de har en bok inne på en annen avdeling med sanger på ulike språk. Karianne fra Haugen sier om tilfanget av litteratur, at den norske kulturarven er representert, men også nyere ting, de har litt av begge deler. Hun sier ikke noe om i hvor stor grad en inkluderer litteratur fra ulike tradisjoner i praksis. Hun stiller derimot spørsmål ved, og uttrykker frustrasjon over det hun beskriver som en trend, der sterke stemmer og endringer fra regjeringshold bidrar til at en fjerner ord og begreper fra litteraturen som for eksempel "*Hottentott*" og "*Negerkonge*" fra forfattere som Torbjørn Egner og Astrid Lindgren. Hun sier at vi prøver å gjøre oss til lags med alle, "*Norge er litt sånn... Åh nei, vi skal ikke støte noen*" Jeg vet ikke helt hvordan jeg kan tolke hennes utsagn men vurderer det

slik at det kan spores en grad av problemorientert tenkning rundt innhold og arbeidsmåter i arbeidet mot et inkluderende fellesskap. I hennes beskrivelse av egen praksis med vekt på likhet, tenker jeg at en også kan spore en grad av likhetsdiskurs som retningsgivende for valg av innhold i litteraturutvalget. Det kan synes som om det kommer tilsyne en barnehagekompetanse der en i mindre grad vektlegger refleksjon i tilknytning til mangfold og flerkultur.

Egner og Lindgren nevnes som eksempler på tradisjonell litteratur fra to informanter i ulike barnehager. Nyere og mer variert litteratur, kan slik jeg forstår informantene, være på vei inn i barnehagen. Samspill mellom bilde og tekst, begreper og uttrykk kan sees på som en del av materialiteten i barnehagen som formidler noe til mottakeren, enten det er til barn eller foreldre. Dersom språket som prates er norsk, litteratur og skriftspråk er norsk sammen med illustrasjoner i vestlig form, kan det slik jeg tolker det si noe om hva en vektlegger og framhever og utfordre muligheten for likeverdig anerkjennelse.

Flere av informantene kom også inn på utvalg i lekemateriale som da jeg spurte Helen fra Revehiet om hva hun tenker om norsk barnehage tradisjon i dag. Hun svarer *"vi har ikke så mye lekemateriale som for eksempel, som gjenspeiler andre kulturer"*. Hun fortsetter *"vi kan den norske kultur tradisjonen som går på norsk - og sånne ting, og utstyret henger mye sammen med det. Innredningen i familiekroken og dekorasjonene vi har på veggene og sånn, handler mye om den norske tradisjonen og lite om andre land som er representert og gjerne har vært representert i barnehagen"*.

Erle fra Revehiet svarer på spørsmål om hvilket fokus det er på å få et godt inkluderende lekemiljø, og sier *"ja det vi ser at vi ikke er best på, er å ha leker fra andre kulturer, vi har nok veldig utpreget norske leker"*, Hun tilføyer *"ellers fokuserer vi ikke så mye på... altså vi fokuserer på individet, altså du som barn hvem er du."* Det kan synes som om Erle uttrykker et ønske om i større grad å reflektere variasjon i lekemateriale med utgangspunkt i ulike bakgrunner. Både Helen og Erle sier at lekematerialet speiler den norske tradisjonen og at de har lite som gjenspeiler *"andre land"* og *"andre kulturer"*. Dette er muligens en talemåte men kan også spores til en essensiell kulturforståelse. Hvordan kan barna tolke fravær av materialitet som viser til en sammensatt mangfoldig barnegruppe. På mange måter tenker jeg at mangfoldet blir usynliggjort og kan dermed bli tolket som lite relevant. Hva en velger å ikke fokusere på, kan tolkes til å ha liten verdi. For barna kan det bety at de får bekreftet bare deler av sin bakgrunn og identitet, der flere sider ved deres bakgrunn ikke får en naturlig plass

i fellesskapet. Det gir samtidig alle barn uansett bakgrunn liten mulighet til å oppleve å ta del i et mangfoldig miljø. Det er interessant at Erle forteller at de ikke har lekemateriale fra andre kulturer og sier at de kan bli bedre på det, samtidig som hun sier at de fokuserer på individet. Dette trenger ikke stå i et motsetningsforhold men viser en praksis der interseksjonalitet som perspektiv sees på som verdifullt men ikke kommer til syne i praksis. Både Erle og Helen deltar i barnehagens kompetansehevingsprogram som er i startfasen. Deres tilnærming til praksis kan forstås som at de har teoretisk kunnskap men at de kan være utfordrende og få kunnskapen omsatt i handling. I rammeverket vektlegges det at alle barn skal oppleve gjenkjenning som utgangspunkt for inkludering og mulighet for aktiv deltakelse i lekeaktiviteter. Jeg tenker at i et miljø preget av majoritetskulturen, kan det for noen barn oppleves som fremmed og dermed utfordrende, og aktivt delta på en likeverdig måte i lek og aktivitet.

Det viser seg at det varierer fra barnehage til barnehage og også innen samme virksomhet hvordan en tilrettelegger for litteratur og lekemateriale i barnehagen. Slik det framstår kan en si at det tilrettelegges for inkluderingsprosesser men at det kan framstå noe individbasert. En kan da reise spørsmål om i hvor stor grad en når målene. Det kommer fram at kompetanse kan spille en rolle i valg og fokusområder for litteratur og lekemateriale. I den videre framstillingen vil jeg sette fokus på sang og musikk og hvordan informantene beskriver bruken i barnehagen med tanke på å legge til rette for inkludering og mangfold.

5.1.2 Sang og musikk

I intervjuene kommer det tilsyne ulike beskrivelser av innhold i valg av lek og aktivitet. Flere forteller at de bruker sang og musikk fra ulike språk og tradisjoner. Noen nevner at de lærer seg enkelte hverdagsord på de språk som er representert i barnehagen.

Informant Hedda fra Soltoppen forteller hvordan de arbeider med inkludering i forhold til lek og aktivitet og hun svarer " *vi har jo brukt forskjellige sanger fra forskjellige nasjonaliteter* og hun sier videre at " *det er ikke bare det norske som er i fokus da, ... at ting kan sies på mange måter men betyr gjerne det samme*". Erle fra Revehiet forteller at det blir oppfattet som kult å lære seg andre språk, de bruker blant annet You Tube for å finne sanger, rim og regler som barna kjenner fra egen bakgrunn. På den andre siden forteller Fillippa fra Haugen at når det gjelder musikk er " *det er mest norsk, bare norsk*".

Fillippa fra Haugen sier at de stort sett har norsk sang og musikk i barnehagen. I utgangspunktet tenker jeg at her står majoritetskulturen sterkt og jeg stiller spørsmål ved om det her er lite rom for inkludering av variasjon. Et sterkt fokus på majoritetskultur vil, slik jeg ser det, i liten grad bidra til å synliggjøre og anerkjenne mangfoldet i barnehagen. På den annen side med referanse til (Kulset, 2015), kan norsk sang og musikk i stor grad være et utgangspunkt for å kunne delta i et sosialt fellesskap. Sang og musikkaktiviteter kan i tillegg til språktilegnelse fungere som en mulighet til å skape felles referanserammer hvor barnegruppen utvikler et fellesskap som utgangspunkt for deltakelse og inkludering i lek og aktivitet. I dette perspektivet kan norske sanger og musikk i høy grad kunne ha en inkluderende effekt. På den annen side vil et repertoar med bakgrunn i norsk tradisjon i mindre grad bidra til likeverd og i hovedsak formidle majoritetskulturen som det essensielle. Hedda fra Soltoppen sier at de tar i bruk sanger fra forskjellige nasjonaliteter og på ulike språk. Sett i lys av mangfoldet som er representert i barnehagen, er musikk og sang og derigjennom språk, en viktig del av barnas kulturelle identitet. *"språket kan fungere som redskap (blant flere) for å fremme eller motarbeide likestilling mellom mennesker i et samfunn"* (Zachrisen, 2015, s. 13). Gjennom å synliggjøre det musikalske mangfoldet, gjennom sang, rim og regler kan personalet bidra til å anerkjenne barnas ressurser, bakgrunn og kompetanse. Gjennom å synliggjøre mangfoldet vil en også gi et viktig bidrag inn i en kontekst der majoritetskulturen står sterkt. Musikk og sang i barnehagen er ofte forbundet i kombinasjon med bevegelse og er noe barn kan være kjent med på tvers av sangtradisjoner, språk og kulturelle uttrykk. Ved å bringe inn ulike tradisjoner kan en bidra til ny kunnskap og gi rom for ulike sang tradisjoner samtidig som det kan skape gjenkjennbarhet på tvers av språk og kultur.

5.1.3 Spesifikke aktiviteter rettet mot inkludering i barnegruppen, "Huset mitt" og "Blomsten"

Flere av barnehagene bruker "Huset Mitt" som metode hvor barnas familie, venner og andre som er viktige for dem, er avbildet og henger som oppslag på veggen i barnehagen. Erle fra Revehiet sier at de vet at barna er forskjellige og har ulik bakgrunn. Hun forteller at det skaper interesse for hverandre og at det er positivt fordi barna får se at vi er ulike og at det er helt greit. Hanne fra Soltoppen nevner også at de har ulike flagg og familiebilder på veggen i barnehagen. Helen fra Revehiet forteller om "Blomsten" der målet er å bli kjent med hverandre, egne ressurser, hva man har til felles og hva som er unikt. Aslaug fra Revehiet sier

om fokus på likhet og det som er ulikt at hun ser det som positivt at de kan fokusere på det en har felles samtidig som det er viktig at barna får være unike og at det er en positiv ting, at de kan få vist det fram og at det ikke er noe som andre må skjermes for. Hun nevner "Blomsten" som en inkluderende aktivitet da de får være unike og at ingen av blomstene er like.

Fortellingene som beskriver nevnte aktiviteter kan forstås som at en tar utgangspunkt i en dynamisk kulturforståelse (Dahl, 2013) i et mangfoldsperspektiv som åpner opp for variasjon. Med utgangspunkt i sosiokulturelle faktorer og del identiteter blir interseksjonalitet relevant. Fandrem (2013) bekrefter dette når hun sier "*sist men ikke minst, springer prinsippet om at ulikhet skal være normen ut fra interseksjonalitetsprinsippet*" (Fandrem, 2013, s. 135). I lys av dette kan en gi rom for utvikling og vektlegging av ulike del-identiteter i samhandling med hverandre. Mangfoldsperspektivet vektlegger dialog og nærhet og jeg vurderer det slik at disse faktorene ligger til grunn når en søker innsikt i det enkelte barns bakgrunn. Slik jeg tolker det kan det synes som om variasjon er en integrert del av innholdet i barnehagen og tilkjenner videre informantenes mangfoldskompetanse i praksis.

Karianne fra Haugen sier at på stor avdeling er arbeidet med å fokusere på barnas ulike bakgrunn mer tydeliggjort, Hun nevner blant annet flagg og sier videre at på liten avdeling er det ikke i fokus. Hun begrunner det med "*hvorfor skal vi si noe annerledes, dersom ingen tenker at det er det? Samtidig nevner hun "Huset Mitt" som metode hvor de ulike familiene blir synliggjort. Angående temaet forskjeller og likheter sier hun, at "det er jobben deres og på en måte gjør... alle litt like heller, sant vel, eller ikke gjør det, ikke til en større hemsko enn det er".* Jeg tolker henne dit hen at fokus på likhet begrunnes med at de ønsker å unngå at det skal oppleves som en ulempe for barna å fokusere på ulike bakgrunner som skiller dem fra majoriteten. Det er interessant at de ulike barnehagene har tilnærmet like aktiviteter (blomsten og huset mitt), men med ulikt fokus. Noen fremhever det unike med hvert enkelt barn og familie, mens andre fokuserer på det en har felles. Aslaug fra Revehiet nevner som eksempel fokus på kroppen, at alle har to øyne og at en med et slikt fokus, ender opp med å fjerne det som gjør oss unike i et fellesskap. Her tenker jeg at en kan stå i fare for å generalisere barna inn i en felles norm, hvor det unike med hvert enkeltbarns bakgrunn blir usynliggjort. Jeg vurderer det slik at "Blomsten" og "Huset Mitt" er aktiviteter med et godt utgangspunkt for å bidra til inkluderende mangfold. På den annen side kan det synes som om enkelte viser en holdning der annerledeshet og ulikhet blir sett på som en utfordring for barna, hvor en tilslører ulikheter i barnegruppen i motsetning til å synliggjøre ressursene blant enkeltbarn. Denne tilnærmingen til mangfold og inkludering kan forstås som et uttrykk for at likhet er et ideal og

variasjon forstås som et problem. Informantene handler med bakgrunn i egne normer og verdier som kommer til uttrykk i praksis. Dette kan bidra til å opprettholde et syn på barnet som annerledes. Når barn med ulik bakgrunn møtes i barnehagen tar de med seg varierte erfaringer og ressurser. Materialiteten i barnehagen kan få betydning for i hvor stor grad barna opplever gjenkjennelse og videre gis mulighet til å delta i fellesskapet på likeverdig grunnlag (Zachrisen, 2015). Personalet legger føringer for samspillet i barnehagens sosiale felt. Hva en vektlegger og hvordan en tilrettelegger innhold og arbeidsmåter kan spores til maktstrukturer i det sosiale fellesskapet. Karianne fra Haugen viser til "*den makten en har i kraft av å være voksen*" og kan vise til voksne som kan definere barna som forskjellige, fra det jeg forstår som en norm. I lys av informantenes kompetanse vurderer jeg det dit hen at refleksjon i personalgruppen kan bringe fram og tydeliggjøre uheldige maktstrukturer. Refleksjon i personalgruppen kan synliggjøre kompetanse og utfordre egen forståelse av mangfold. Videre kan refleksjon og erfaringsdeling bidra til at uheldige maktstrukturer kommer til syne. Det ser ut til at fokus på likhet slik det er presentert ovenfor kan bidra til utilsiktede prosesser som i mindre grad bidrar til gjensidig respekt og likeverd.

6 Markeringer i barnehagene

Kulturelle og religiøse tradisjoner kan være vanskelig å skille da disse kan være en sammensatt del av enkeltfamiliers livsverden. Samtidig tenker jeg at det er hensiktsmessig med et skille for å få et innblikk i barnehagens prioriteringer og vektlegging av mangfold i barnehagen.

Når jeg etterspør erfaringer fra praksis angående kulturelle og religiøse markeringer kommer det fram ulike erfaringer. Enkelte forteller om en praksis der alle kulturer og religioner i barnehagen har en naturlig plass og blir markert slik at alle får mulighet til å bli kjent med hverandres tradisjoner. Det kommer også fram at enkelte ser på det som en praksis som blir knyttet til enkelt-dager. Noen beskriver at de tar utgangspunkt i det som er felles og at det er mye sensitivitet knyttet til temaet kulturelle og religiøse markeringer og at en derfor ikke ønsker å ta det opp. Jeg tenker at det er interessant å se på spenningsforholdet her. Hva de ulike praksiser forteller og hva de kan symbolisere. Det kommer også fram tanker og beskrivelser om praksiser der kristen arv og kultur som er representert blant majoriteten i barnehagen blir omdefinert til å passe inn i et mangfoldig fellesskap. Jeg vil se nærmere på hvordan fokus på kulturelle tradisjoner og religiøse tradisjoner kan bidra mot et inkluderende mangfold.

6.1 Kulturelle tradisjoner

I Intervjumaterialet kommer det fram fortellinger om markering av kulturelle og religiøse merkedager, sammen med mat i barnehagen. Mat har en sentral plass i både kulturelle og religiøse markeringer og er også en viktig del av barnehagens pedagogiske arbeid, hvor det er knyttet til konkrete mål i rammeverket. Her vektlegges det at måltider i barnehagen skal gi barna et grunnlag for å utvikle sunne helsevaner og legge til rette for blant annet matglede og matkultur (Utdanningdirektoratet, 2017). Mat som kulturell tradisjon tas i ulik grad med inn i barnehagen, på ulikt vis. Rammeplanen legger vekt på synliggjøring av ulike kulturer og tradisjoner representert i barnehagen. Gjennom informantenes fortellinger får vi et innblikk i hvordan de tilrettelegger for kulturelle markeringer i barnehagen.

Jeg spør Karianne i Haugen barnehage om de markerer kulturelle og religiøse merkedager i barnehagen? Hun svarer " ja det er jo samene og det". Hun forteller videre, " det blir jo litt sånn krampegreie, for liksom denne ene dagen... nå tenker vi på samene ikke sant?, eller FN-

dagen...nå tenker vi på de i andre land" . Fillippa fra Haugen sier at de ikke gjør noe helt konkret men at de tar utgangspunkt i det som er akseptabelt for fellesskapet. Jeg tolker Kariannes utsagn om at kulturelle og religiøse merkedager "*blir litt krampegreier*" kan tyde på at markeringer i stor grad blir knyttet til enkeltdager som Samefolkets dag og FN-dagen, og i mindre grad som en integrert del i barnehagehverdagen. Jeg tolker Fillippa også fra Haugen dit hen at de forenes om det som en har til felles i gruppen hvor synliggjøring av det unike og særegne ved ulike kulturelle tradisjoner har mindre plass. Hun forklarer at "*Da velger en den norske måten.*"

Aslaug fra Revehiet forteller at hun fra tidligere erfaringer har opplevd at de feiret hvert land som var representert i barnegruppen og at barna fikk bidra med sanger, nasjonaldrakter og mat. Hun sier at foreldrene i stor grad var involvert. Videre forteller hun at hun opplevde det som positivt at alle fikk vise seg fram, at en ble kjent med det norske, at en fikk lov til å være seg selv og at en kan kombinere de ulike bakgrunnene. Jeg spurte henne om foreldrene syntes det var en positiv ting, å få komme fram med sin bakgrunn og få vist den, hvor hun svarer "*Ja det synes de var kjempe... viktig... fordi ungene elsket det*". Helen fra Revehiet har derimot en annen erfaring og sier at de spør foreldrene hvilke merkedager som er viktige for dem, og om det er noe foreldrene ønsker de skal gjøre i barnehagen hun sier "*da er det jo faktisk en del som ikke ønsker at vi skal gjøre så mye ut av ting*".

Det kommer fram at kulturelle markeringer i stor grad blir knyttet til enkeltmarkeringer som FN-dagen og at en ellers tar utgangspunkt i det som er felles for barnegruppen. Det viser seg at en spør foreldrene, og avhengig av hvilket svar de gir, tolker jeg det slik at det blir avgjørende for om en har kulturelle markeringer eller ikke. Helen fra Revehiet viser til utsagn fra foreldrene der de oppfatter det slik at det er enkelte som ikke ønsker at de skal fokusere så mye på kulturelle markeringer. Jeg undrer meg over hvorfor det er slik? Dette står som motsetning til Aslaug som forteller om foreldre som aktive deltakere i markeringer av ulike tradisjoner og at hun opplever det som positivt både for foreldre og barn. Kanskje kan det sees i sammenheng med Helen fra Revehiet som sier "*Vi har gjerne ikke vært flinke til å fortelle hvorfor vi ønsker forslag*". Det kan synes som om markeringer i tilknytning til norsk tradisjon har en dominerende plass i barnehagens innhold. Kulturelle markeringer knyttes til enkeltmarkeringer, og det kan framstå som at det i liten grad er plass til ulike kulturelle tradisjoner i barnehagens hverdagspraksis. Utsagn som krampeaktig tolker jeg som et utslag av problemorientert tenkning. Med bakgrunn i tidligere uttalelser om likhet og fokus på å gjøre barn like, forstår jeg det slik at her betegnes kultur som noe som kan bidra til å sette

barn i bås. Dermed velger en å utelate å fokusere på kulturelle merkedager. I Haugen kommer det også til uttrykk at en fokuserer på det som er felles og jeg tolker det dit hen at kulturelle markeringer ikke nødvendigvis blir knyttet til enkeltbarns kulturelle tradisjoner. På mange måter tenker jeg at det kan være positivt og ikke koble barn som representanter for en tradisjon som utgangspunkt for inkluderende mangfold. Innenfor ulike kulturelle tradisjoner finnes det også felles referanserammer for hvordan vi feirer og markerer merkedager. Fokus på felles referanserammer kan bidra til fellesskapsfølelse og i noen grad inkluder barnas ulike bakgrunner, og videre bidra til tilhørighet i det sosiale fellesskapet. Jeg stiller allikevel spørsmål i hvor stor grad en kan anerkjenne barnas komplekse bakgrunn ved i hovedsak å fokusere på det som en har felles.

Aslaug sin beskrivelse står i et annet lys. Her kan det synes som om personalet har et ressursperspektiv som utgangspunkt. Anerkjennelse, respekt og likeverdighet kommer til syne i deres tilnærming til kulturelle merkedager. Jeg vurderer det slik at i hvor stor grad en klarer å mobilisere foreldrene som aktive deltakere, kan relateres til hvilken tilnærming en har i foreldresamarbeidet. Hvorvidt samarbeidet preges av utveksling av informasjon eller i motsatt fall som et samarbeid med personlig tilnærming med nærhet og tillit i fokus kan, slik jeg forstår det, ha betydning for foreldrenes valg. Fokus på norsk tradisjon og fravær av ulike kulturelle markeringer kan stå som symbol på prioriteringer. Hvordan en tolker symbolene kan få konsekvenser for i hvor stor grad en når målene om gode inkluderingsprosesser.

6.1.1 Kulinarisk mangfold eller kylling til alle

Gjennom intervjuene kommer det fram at enkelte etterspør informasjon fra foreldrene når det gjelder ønsker og behov med tanke på mattilbudet i barnehagen. Noen sier at de tilpasser tilbudet og lager mat som alle kan spise, slik at alle spiser det samme. Kylling og fisk blir nevnt som produkter som kan tilfredsstille alles behov. Det kommer også fram at svin eller ei i barnehagen ikke er noe problem og at det snakkes åpent om allergier og ulike mattradisjoner der enkelte barn ikke spiser svin med bakgrunn i religion og tradisjon.

Hanne fra Soltoppen forteller hvordan de organiserer mattilbudet i barnehagen og sier "*vi pleier å tilpasse sånn at vi bruker ikke svin, vi bruker kylling, vi bruker fisk, altså vi bruker andre ting istedenfor, som vi tilbyr så alle spiser det samme*". Erle fra Revehiet sier om mat i barnehagen "*det med svin eller ei i barnehagen er jo ikke noe problem, for det er jo mange r barn som er allergiske mot ting, men da sier vi det, han tåler ikke melk, så da kan han ikke*

drikke melk, og da de som er muslimer, spiser ikke svin altså, noen av de som er muslimer spiser ikke svin og da er det fordi de har en tro som sier de ikke skal spise svin"

- "sier dere det til barna", spør jeg,

- "ja", svarer hun.

Mat i barnehagen handler om mer enn å få god, sunn og ernæringsrik mat. Måltid og mat har i de fleste familietradisjoner og kulturer inkludert alt fra fest, religiøse markeringer, overgangsritualer fra barn til voksen til lunch i barnehagen.

Slik det kommer til uttrykk tilberedes det i stor grad mat som alle kan spise, slik at alle kan spise det samme uavhengig av allergier eller religiøse tradisjoner. Svinekjøtt velges bort til fordel for kylling og fisk. Vilde fra Soltoppen sier at hun er berømt for sin stekte ris, og forteller at de har både våruller, bacalao og tapas på menyen. Jeg tolker det slik at i Soltoppen synliggjøres ulike mattradisjoner og at de har en positiv og åpen tilnærming til ulike tradisjoner representert i barnehagen, til tross for at de i hovedsak velger produkter som fisk og kylling som alle kan spise. Mat i barnehagen kan stå som symbol for hvilken tilnærming en har til mangfold og hvilken plass de ulike tradisjoner har. Det kommer ikke fram i intervju med Erle fra Revehiet hvorvidt de inkluderer svinekjøtt, halal kjøtt eller andre alternativer når de tilbereder mat i barnehagen. Imidlertid tolker jeg det slik at de synliggjør ulike behov og de framstiller dette som uproblematisk. Jeg tolker informantene dit hen at personalet har en ressursorientert tilnærming som bidrar til å bekrefte barnas bakgrunn hvor en inkluderer alle i et felles måltid samtidig som en har en åpen og bekreftende tilnærming til ulikeheter representert i gruppen.

Karianne fra Haugen forteller at de bestiller mat fra en fast leverandør og at dersom det er noe barna ikke kan ha, tar de med egen mat hjemmefra. Hun begrunner ordningen med at de ikke har ressurser til å kjøre rundt på Rema. Som det framkommer er det ulik tilnærming til rutiner rundt mat og måltid i barnehagen. Måltidet kan stå som et symbol på prioriteringer og vektlegging av ulike tradisjoner og kulturer representert i barnegruppen. Mattradisjonen i den enkelte virksomhet kan bidra til en kultur der en framholder en homogen tilnærming til mangfold. Når en tilbereder måltidet i barnehagen, vurderer jeg det slik at en står i fare for å falle utenfor dersom ikke ulike behov blir ivaretatt og inkludert i fellesskapet som et måltid kan representere. Hvorvidt en velger å kun tilby kylling og fisk for å inkludere alle, eller har

innkjøpsrutiner som resulterer i at enkelte må ta med mat hjemmefra, så kan valgene en tar skape avstand men også åpne for et inkluderende fellesskap i barnegruppen.

6.2 Religiøse markeringer

Aslaug fra Revehiet forteller om sine erfaringer fra praksis når det gjelder markeringer i barnehagen. Hun forteller fra det hun refererer til som barnehage "light" og forteller at foreldrene bidro aktivt til å synliggjøre egne religiøse tradisjoner i barnehagen, samtidig som de feiret jul med adventsamling og påske, slik at de skulle bli kjent med den norske kulturen og de norske tradisjonene.

Helen fra Revehiet forteller at hun opplever at folk fra andre kulturer etterspør den norske religionen slik at de kan bli kjent med den, istedenfor at det er noe som skal være fraværende. Jeg spør henne om hvilken plass andre religioner har i barnehagen hvor hun svarer, " *Den har egentlig ikke hatt noen særlig plass*".

Jeg spør Fillippa fra Huguen om religioner og religiøse høytider om det har plass i barnehagen og hun sier det har liten plass. Hun forklarer at når det gjelder religion, er det knyttet mye sensitivitet til det, så en vil helst ikke ta det opp. Karianne fra Haugen forteller at de markerer Lucia, julen, påskefrokost, barnehagedagen, juletreff, 17.mai og sommeravslutning.

Mange familier har en aktiv og tilstedeværende religiøs praksis som er en del av deres hverdagsliv. I møte med kristen tradisjon og religion i barnehagen kan det synes som om det er en enten eller holdning. Noen barnehager tilrettelegger for å bli kjent med kristen religion og tradisjon mens andre velger det bort. Slik jeg tolker informantene er det i liten grad plass til å bli kjent med alle religioner som er representert i barnehagen med unntak av kristen tradisjon og religion. Slik det fremkommer oppleves det som utfordrende å ta det opp som tema. Kanskje er det dette som kommer til syne når vi leser i media om omskriving av julesanger og Hanne fra Soltoppen som forteller fra tidligere erfaring, om omdefinering av nisse til å hete rød mann og hvor tilrettelegging av påfølgende aktiviteter ble gjeldende for hele barnegruppen. Aslaug fra Revehiet deler sin erfaring og forteller " *vi tok aldri bort det norske, vi tok ikke bort det kristelige, så jeg blir jo litt satt ut når jeg leser om skoler som fjerner ditt og datt og...* " hun forteller videre at hun aldri har opplevd at det var noen som klaget eller sa noe om at det var norsk kultur i Norge.

Det som ikke blir vektlagt eller prioritert kan framstå som lite relevant samtidig som fokus på kristen kultur tradisjon framhever en tradisjon framfor en annen. *"Fokus på kristen arv og tradisjon kan føre til at det er bare barn med kristen kulturbakgrunn som får bekreftelse og kunnskap om egen religion og kultur, alle andre barn oppøves i respekt"* (Toft & Rosland, 2014, s. 213). Ved å ha fokus på alle religiøse tradisjoner som er representert i barnehagen kan en i større grad bidra til et inkluderende fellesskap hvor ulike livssyn, verdier og tro får en likestilt plass. Funnene viser at det varierer i hvilken grad ulike kulturelle og religiøse markeringer får plass i barnehagen. Det samme kan sies om ulike kulturuttrykk knyttet til musikk, sanger og fortellinger.

Enkelte informanter og i noen barnehager formidles det en positiv holdning til å synliggjøre variasjonen i barnegruppen og de viser til et ønske om å inkludere variasjon i den daglige praksisen. Her preges tilnærming til variasjon og synliggjøring av ulike kulturuttrykk, av dialog åpenhet og nærhet i relasjonen til barn og foreldre. Ønsket om å lære noe nytt, både i samspill med foreldre, men også via refleksjon i personalgruppen kan bidra til ny kunnskap og ny forståelse, eller horisontsammensmeltning. Slik jeg vurderer det kan en slik tilnærming legge et godt utgangspunkt for en felles tilnærming til mangfold og inkludering. Personalet viser også kultursensitivitet der kjennskap til ulik kulturbakgrunn ikke begrenses til stereotypier men har individet i fokus. Lindhardt og Askeland refererer til O'Doherty Jensen (2012), som viser til mat som identitetsmarkør. Symboler som språk, litteratur, sang og musikk sammen med mat kan forstås som identitetsmarkører. *"Slike identitetsmarkører kan knyttes til kjønn, sosial klasse og tydeliggjøre ønske om å markere både forskjeller og ulikheter"* (Lindhardt & Askeland, 2016, s. 147). Slik jeg vurderer det kan en slik tilnærming knyttes til interseksjonalitet som tilnæringsmåte i et mangfoldsperspektiv. I et slik perspektiv gis det mulighet for felles læring, og anerkjennelse, der den enkeltes bakgrunn framstår som verdifull i fellesskapet.

Det kommer derimot også fram at mangfold utelates eller ikke blir viet særlig plass. Imidlertid vises det til et fokus på norsk tradisjon og kristen kulturarv som utgangspunkt for samspill. En slik tilnærming til mangfold kan indikere hva en anerkjenner som relevant. Her finner jeg et misforhold mellom barnehagens styringsdokument, eller mer presist årsplan, som beskriver virksomhetens tilnærming til mangfold og det innholdet som utøves i praksis. Med bakgrunn i informantenes kompetanse og beskrivelse av egen praksis kan det synes som om formell kompetanse og erfaring kan spille inn på valg av innhold og arbeidsmetoder.

Foreldresamarbeid kommer opp som relevant tema i intervjuene. Jeg vil videre se på hvordan informantene beskriver utveksling av informasjon og hvordan de inviterer til samarbeid med foreldrene.

6.3 Samarbeid med foreldrene

Foreldresamarbeidet preges i stor grad av faste rutiner fra uformelle samtaler ved henting og levering, til møter og sosiale arrangement i barnehagen. Dette kan forstås i tråd med (Levin & Trost, 2005), beskrivelse av rituelle danser, der foreldremøter, foreldresamtaler og informasjon om sosiale arrangement gjennomføres etter faste rutiner, Hvordan en velger å gjennomføre ritualene kan stå som symboler på prioriteringer i foreldresamarbeidet. Flere av informantene sier at de etterspør informasjon fra foreldrene, både i forbindelse med oppstart i barnehagen og fortløpende etter hvert som de ser det som nødvendig. Jeg ønsker å undersøke hvordan informantene utveksler informasjon med foreldrene og inviterer til samarbeid.

6.3.1 Utveksling av informasjon

Informantene forteller at de inviterer til samtale med nye foreldre. Noen inviterer dem på besøk i barnehagen og andre har foreldremøter for nye foreldre. Personalet ønsker å gi informasjon om barnehagen. Samtidig er målet at foreldrene skal få anledning til å fortelle om sine barn, slik at de kan bli kjent og foreldrene trygge når de skal leverer barna i barnehagen.

Hanne fra Soltoppen svarer på spørsmål om de har noen rutiner når det kommer nye foreldre og hun sier, *"nja jeg får bare en liste over unger som kommer til min avdeling men jeg har en samtale med foreldrene før sommeren, det gjør jeg med alle, da de får fortelle om sitt barn"*.

Karianne fra Haugen forteller at deres praksis i forhold til nye foreldre er lik for alle, hun sier på spørsmål om det er noen felles møtepunkt eller foreldresamtaler " *Ja altså vi har.. når nye foreldre kommer, så kommer de på besøk, så da har vi jo en type foreldremøte, for alle de nye familiene"*. Hun sier at det er viktig at foreldrene får anledning til å bli kjent og at de får mulighet til å fortelle hva som er viktig for dem i forhold til deres kultur. De etterspør blant annet om det er spesielle hensyn barnehagen skal ta i barnehagen. Det kan synes som om informasjonsutveksling følger faste rutiner i form av foreldresamtaler og foreldremøter. Slik jeg tolker det har disse møtene en formell ramme, der både form og rammer for samtalen utgjør en del av strukturen innen den enkelte virksomheten. Forholdene her vil slik jeg ser det, legge forutsetninger for hvordan en klarer å legge til rette for meningsutveksling, og kan gi

føringer for hvilken informasjon som blir utvekslet. En samtale med vekt på barnehagens innhold og rutiner, kan definere hva en vektlegger som relevant og kan skape avstand dersom det ikke gir gjenkjennelse for foreldrene. I lys av dette kan en legge begrensninger i samarbeidet der foreldrenes tradisjoner, verdier og holdninger ikke aktualiseres.

Det blir nevnt at en inviterer foreldre og barn på besøk i barnehagen i forbindelse med oppstart. Dette åpner opp for en mer personlig tilnærming der målet er å bli kjent. Her kan forholdene ligge til rette for mer personlig tilnærming der dialog, åpenhet og nærhet og trygghet står i fokus. Åpen dialog og trygghet kan i større grad invitere til en positiv relasjon der en deler tanker om hverandres bakgrunn og ståsted. Personalet formidler innhold og fokusområder med utgangspunkt i eget ståsted og kontekst. I lys av nærhetsetikken ved (Levinas, 1996), kan dialog og nærhet bidra til en gjensidig innsikt i hverandres ståsted og utfordre egen forståelse. Ny innsikt kan gi seg utslag i en felles forståelse for barnehagens tilrettelegging, innhold og arbeidsmåter og derigjennom føre til gjensidig samarbeid.

Karianne fra Haugen sier at informasjonsutvekslingen ikke alltid er bra nok og at det fører til at foreldrene ikke alltid får informasjonen med seg. Slik jeg tolker informantene kan det synes som om de selv opplever at språkforståelse kan forhindre utveksling av informasjon og deling av erfaringer mellom hjem og barnehage. Aslaug fra Revehiet sier at de gjerne får inntrykk av at foreldrene kan forstå mer, enn hva de faktisk forstår.

Fillippa fra Haugen svarer på spørsmål om hvordan de tar imot foreldre, i forhold til informasjon angående arrangement i barnehagen og hun sier, *"de får jo informasjon, lederne har jo ansvar for det, så det... vi har jo sånn ark som vi pleier å feste ute i garderoben men det er dessverre ikke alle som er nøye med å se på det"*.

Jeg spør Hedda fra Revehiet om hva de gjør med tanke på informasjon som blir gitt ut til foreldrene dersom det er informasjon om dugnad, eller møtevirksomhet og hun sier, *"...ja da har vi en større utfordring, for det har vi opplevd, at det er foreldre som ikke får med seg informasjon"*.

Hanne fra Soltoppen forteller om foreldresamarbeid og sier at de spør foreldrene om hva de ønsker å dele med seg, fra familiens bakgrunn, som for eksempel hverdagsord på ulike språk og høytidsmarkeringer som kan inkluderes i barnehagen, og sier *"jeg tror aldri jeg har fått noen tilbakemelding på det"*.

Aslaug fra Revehiet sier om foreldresamarbeid at en skal være takknemlig og ta imot det foreldrene er villige til å tilføre til barnehagen. Hun poengterer at selv om hun har lang erfaring i arbeid med familier og barn fra ulike kulturer, trenger hun likevel hjelp fra foreldrene, med tanke på hva som er viktig for det enkelte barn og den enkelte familie. Hun nevner blant annet inkludering av ulike markeringer, hensyn med tanke på mat, oppdragelse og språk. Hun sier at det er individuelle behov og det er akkurat som med nordmenn, vi er forskjellige. Jeg tolker uttalelsene hennes dit hen at for henne er det viktig å få innblikk i hver enkelt families ønsker og behov i motsetning til å generalisere ut i fra en kulturell bakgrunn eller nasjonalitet. Jeg tolker det slik at hun ser på deling og inkludering av ulike kulturelle referanserammer som en ressurs og at dette bør ha en naturlig plass i barnehagen som grunnlag for å tilrettelegge for gode inkluderingsprosesser.

Som funnene viser inviterer alle informantene til samarbeid både i møtevirksomhet og ved direkte kontakt med foreldrene. Informasjon utveksles muntlig og skriftlig i form av oppslag i garderoben. I utgangspunktet tenker jeg at her er det gode intensjoner om å bidra til et likeverdig samarbeid hvor både barnehagearbeidere får informasjon fra foreldrene og foreldrene får gitt informasjon om sine barn og livssituasjon. Samtidig uttrykker informantene at det ikke er alle som får med seg informasjonen, eller er så nøye med å se på informasjonen som blir gitt. Det uttrykkes også som en utfordring i foreldresamarbeidet.

Foreldresamarbeid fordrer gjensidig samhandling. *"Begge parter er ansvarlige for den og kan med sine beskrivelser og handlinger påvirke og forandre den"* (Flatraaker, 2016, s. 67). Det kan synes som om det uttrykkes en problemorientert tilnærming og jeg tolker det dit hen at minoritetsforeldre blir oppfattet som en gruppe, som det knytter seg utfordringer til med tanke på informasjonsutveksling. Barnehagen kan ha en dannende funksjon der en dannes inn i et fellesskap. Virksomheten kan på mange måter definere og styre foreldrenes ønske om- og mulighet for deltakelse gjennom maktstrukturer innvevd i barnehagens struktur.

For at en skal kunne ha et likeverdig samarbeid og derved invitere foreldrene som aktive bidragsyttere vil det etter min mening være av stor betydning at en kan gi og motta informasjon på et språk man behersker.

6.3.2 Bruk av tolketjeneste og bekjente som oversettere

Informantene har tilnærmet lik tilnæringsmåte når de inviterer til samarbeid og som symbol avgir rutinene mening for foreldrene. Jeg spurte informantene hvordan de går fram i møte med foreldre som ikke snakker norsk. Enkelte sier at de oversetter informasjon og månedsbrev til engelsk og har brukt tolketjeneste til å oversette dokumenter fra barnehagen. Andre forteller at de ikke bruker tolk dersom foreldrene har annet morsmål enn norsk, men at de er observante på forholdet og at de klarer å kommunisere med tegnspråk.

Hanne fra Soltoppen forteller at hun oversetter månedsbrev til engelsk for de som ikke snakker norsk og at samtaler gjennomføres på engelsk. Hun sier, " *en gjør det en kan, til at de kan forstå*". Hun fortsetter, " *så var det jo tolketjenesten som oversatte velkomstbrev og sånt til barnehagen*".

Hedda fra Revehiet forteller at de ikke bruker tolk på for eksempel foreldremøter dersom det er noen som ikke snakker norsk, men at de er veldig observante på det. Hun forteller om en erfaring hun har hatt med en mor i barnehagen og sier, " *det var helt utrolig, for vi snakket med tegnspråk, og det var helt fantastisk, for vi skjønte hverandre, det var... ja, men ikke i den grad hvis du snakker norsk eller det språket, men vi klarte å kommunisere med tegnspråk*".

Erle fra Revehiet sier at det ikke er så lett å bare henge en lapp med informasjon på døren dersom foreldrene ikke er så sterke i skriftlig norsk. På spørsmål om de bruker tolk svarer hun, " *det har jeg aldri opplevd, at vi har brukt*".

Informantene forteller at de inviterer foreldrene til samarbeid gjennom foreldresamtaler, besøk til barnehagen og foreldremøter. Som det kommer fram varierer det med tanke på hvorvidt en bruker tolk eller oversetter informasjon fra barnehagen dersom foreldrene ikke snakker norsk. Som alternativ til tolk oppgir Karianne fra Haugen at de vanligvis prater engelsk dersom foreldrene kan det, men gir uttrykk for at det ikke alltid er så lett. Hun sier at noen familier har hatt " *en eller annen i sin nærhet som de har dratt med, og det har vi opplevd har vært litt store barn*".

Det kan synes som om intensjonen er god i forsøket på tilrettelegge for samarbeid. Flere informanter nevner at de prater engelsk. Her kommer det også fram at de bruker familiers bekjente som oversettere. Engelsk kan fungere godt dersom en behersker språket, men i de tilfeller hvor en skal formidle informasjon og gi tilbakemeldinger kan en komme til kort, dersom en har begrensede engelsk kunnskaper. Når en i tillegg tar i betraktning at det er ulike

tradisjoner i barnehage/hjemsamarbeidet som møtes, kan utfordringene slik jeg ser det bli store. Jeg tenker at å bruke bekjente som oversettere slik Karianne fra Haugen forteller, kan være utilstrekkelig i å sikre et likeverdig samarbeid. Spesielt i foreldresamtaler, hvor en kan komme inn på sensitive tema, vil bekjente som oversettere være lite egnet. Det er ikke alltid at en har lyst til å fortelle eller ta imot tilbakemeldinger som kan oppleves som utfordrende med venner eller bekjente tilstede, eller for den sags skyld, litt store barn.

Kultursensitivitet løftes fram av Fandrem (2013) i møte med ulike bakgrunner og hun relaterer det til empati hvor *"en evner å se en sak fra den andres ståsted"* (Fandrem, 2013, s. 136). Kultursensitivitet gir mulighet for å tilpasse egen atferd i møte med andre mennesker. Dialog er nevnt tidligere som inngangsport til forståelse og samarbeid. Det ser ut til at en ignorerer det å kommunisere på et språk man forstår, selv om en oppfatter språkforståelse som en utfordring i samarbeidet. *"Felles språkpraksis anses av flere som en forutsetning for felleskapsfølelse"* (Erstad, 2012, s. 63). Det kan forstås som at utfordringer knyttet til informasjonsutveksling og samarbeid knyttes til språkforståelse men også personalets holdninger og handlinger som kommer til syne i konteksten. Dette samsvarer med Fandrem som sier at *"Barnehagen og skolen har informasjonsplikt, og er pålagt å gi informasjon som brukerne forstår. Dette innebærer at en ikke bare skal informere, men være i dialog"* (Fandrem, 2013, s. 155). Slik jeg ser det kan en se både på hvordan en organiserer informasjonsflyten og språket en formidler det på i sammenheng med hverandre.

Brukergruppen i barnehagen er representert med stor variasjon med tanke på språklig og kulturell bakgrunn. Hvordan vi formidler og inviterer til samarbeid kan ha stor betydning for hvordan foreldrene opplever å bli en del av den sosiale settingen som barnehagen utgjør. Videre kan rutinene eller de rituelle dansene få betydning for foreldrenes mulighet til å få innsyn og mulighet til å komme med innspill. På mange måter kan en si at foreldresamtaler, møter og informasjonsskriv har en symbolverdi. Som symboler kan de fortelle noe om prioriteringer og hva en vektlegger i samarbeidet, samtidig som det kan gi en pekepinn på hvem målgruppen for samarbeidet er. Når foreldrene kommer til barnehagen og møter personalet sammen med tolk, kan det gi inntrykk av gjensidighet som viser at det er viktig for barnehagen å formidle hva de vektlegger, samtidig som en er interessert i å høre foreldrenes ønsker, behov og forventninger. Ved å oversette dokumenter viser en respekt og anerkjennelse av foreldrene som samarbeidspartnere og gir foreldrene mulighet til å komme med innspill og tilbakemeldinger. Aslaug fra Revehiet bekrefter dette, når hun sier at noe av det hun har tatt med seg fra tidligere erfaring, er hvor stor hjelp det faktisk var å kunne

benytte seg av tolk. Bruk av tolketjeneste kan bidra til en aktiv dialog der foreldrene gis mulighet til medvirkning og deltakelse i diskusjoner som angår deres barn og barnegruppen som helhet og bli kjent med andre foreldres synspunkt og opplevelse av barnehagen som en inkluderingsarena.

Hedda fra Revehiet forteller om det hun beskriver som en utrolig opplevelse, der de snakket med tegnspråk og hvor fantastisk det var, for de skjønte hverandre og klarte å kommunisere med tegnspråk. Dette er på ingen måte en ukjent opplevelse for meg fra egen praksis fra barnehagen. Jeg må allikevel stille spørsmål ved, i hvor stor grad foreldrene opplever å få mulighet til medvirkning og deltakelse i barnehagens indre liv. Jeg tenker at det må by på store utfordringer å formidle barnehagens pedagogiske innhold, barns trivsel og utvikling dersom vi formidler i en form og på et språk foreldrene ikke behersker, samtidig som det blir vanskelig å ta imot innspill fra foreldrene på et språk vi ikke skjønner. Utstrakt bruk av informasjonsskriv på norsk, sammen med møtevirksomhet på norsk uten bruk av tolk, kan tyde på at majoritetskulturen står sterkt i barnehagen samtidig som en i mindre grad har utviklet en samarbeidskultur som tar hensyn til mangfoldet representert i barnehagene.

Jeg tolker det slik at informasjon på norsk henvender seg til foreldre i barnehagen som behersker norsk. Dersom informasjon ikke er tilgjengelig, når ikke invitasjonen fram, innhold og mål med møter eller andre foreldrearrangement blir vanskelig å forstå.

Dersom informantene ser på minoritetsspråklige foreldre som en gruppe, der manglende språkforståelse utgjør en identitetsmarkør, kan det synes som en utfordring, å gå fra en generell tilpasning til gruppen, mot en individuell tilpasning med tanke på språk forståelse. Her kan egen forforståelse av minoritetsspråklige foreldre som gruppe komme til syne. Slik jeg tolker det her kan minoritetsforeldre som gruppe forstås som en gruppe på siden av majoritetsfellesskapet. Det kan synes som om maktstrukturer i form av hva en anerkjenner og prioriterer ligger vevet inn i praksisfeltet. Kompetansen i personalgruppen sammen med refleksjon over praksis kan bidra til å synliggjøre disse strukturene som kan tolkes som innvevde prosesser som i mindre grad bidrar til inkludering. Dersom disse prosessene ikke gjøres til gjenstand for refleksjon kan en vanskelig forstå hvordan de påvirker inkluderingsprosessene i barnehagen. Å utvikle kompetanse innen feltet er en stadig utviklingsprosess. Foreldresamarbeid krever at en ser utover kategorier og legger tilrette for en dynamisk prosess, der nærhet, tillit og respekt sammen med selvinnsikt står sentralt i møte med variasjon. Slik jeg vurderer det står informantenes kompetanse i motsetning til den

praksis som de beskriver. Interkulturell kompetanse og mangfoldskompetanse sammen med erfaring kan beskrives som *"å være i en prosess der noe kjent stadig møtes med noe som er ukjent, og der erfaring og sammenligning fører til en evne til å se nye muligheter"* (Brenna, 2008, s. 163). Det kan synes som om den kompetansen personalet besitter møter utfordringer i tilnærming til valg av innhold og arbeidsmåter knyttet til foreldresamarbeid. Ved å unnlate å gi foreldrene tilgang til informasjon på et språk de behersker, kan en stå i fare for å utelate dem fra barnehagen fellesskap, der informasjon blir utvekslet. Deltakelse og medvirkning kan bli vanskelig om en ikke er informert. Jeg tenker at her er det et ubrukt potensial i å inkludere foreldre til et tettere og mer likeverdig samarbeid. Et samarbeid som i større grad kan bidra til et inkluderende mangold hvor foreldrene får mulighet til å delta i barnehagens indre liv.

7 Oppsummerende drøfting

Jeg har i denne studien forsøkt å finne svar på følgende problemstilling:

Hvordan tilrettelegges det for inkludering og mangfold i barnehagen?

For å svare på problemstillingen vil jeg gi en kort oppsummerende drøfting av mine funn, knyttet til i hvilken grad personalets tilnærming til pedagogisk innhold, fremmer anerkjennelse av mangfold og utvikling av inkluderingsprosesser i barnehagen.

7.1 Kompetanse i personalgruppen, hvilken rolle spiller det?

Det er ulik kompetanse i personalgruppen. Kompetansen kommer til uttrykk i praksisfeltet og anerkjenner mangfold og fremmer inkluderingsprosesser på ulikt vis. Mangfoldet i barnehagen representerer både ulik sosial og kulturell bakgrunn. I møte med mangfold fordres både kultursensitivitet, forståelse og respekt dersom en skal kunne ivareta og anerkjenne alle barns bakgrunn (Otterstad, 2011). I samspill med barn og foreldre, og i møte med symbolene, danner barna en forståelse av hvem de er. For å bygge et anerkjennende miljø må en ha kunnskap om mangfoldet som er representert i barnehagen, uavhengig av om en vurderer ulikheter som en ressurs eller utfordring. I min tolkning av informantenes fortellinger fra praksis kommer ulik kompetanse til uttrykk. Det viser også at både formell og uformell kompetanse innen feltet, i noen tilfeller ikke samsvarer med informantenes egne beskrivelser av egen praksis med tanke på innhold og arbeidsmåter. Jeg tolker det slik at her kommer spenningsfeltet mellom teori og praksis til syne i det daglige arbeidet, hvor praksis ikke nødvendigvis gjenspeiler den kompetansen som personalet innehar.

I barnehagene representert i undersøkelsen, synliggjøres og respekteres barns ulike bakgrunn i varierende grad. I et inkluderende mangfoldsperspektiv skal barnehagen synliggjøre de ulike kulturelle og religiøse bakgrunnene som er representert i barnehagen. I Haugen vektlegger informantene å gjøre alle mer like, og i mindre grad inkluderer barnas bakgrunn inn barnehagens innhold. Karianne fra Haugen stiller spørsmål ved om hvorfor de skal gjøre barna så spesielle, og jeg tenker at det er et interessant spørsmål. Dersom en fokuserer på språk og kulturell bakgrunn, hvor barnet står som en representant for en kultur eller nasjon, kan det bidra til at barnet blir synliggjort som spesielt og som konsekvens kan det skape et skille mellom oss og de andre (Bustos, 2009, s. 45). Karianne begrunner fokuset på likhet med at de ikke kan si at, *"du er vel klar over at han er fra Somalia, ja så nå skal vi ha det flagget framme, for han er jo egentlig..ikke herfra som vi er"*. Slik jeg ser det kan vektlegging av

likhet bidra til en nedtoning av variasjon og bidra til tilsløring av barns bakgrunn og erfaring. På motsatt side kan ensidig fokus på kulturbakgrunn bidra til annengjøring. Vilde fra Soltoppen begrunner synliggjøring av kulturbakgrunn som et bidrag til at ungene skal se at de kommer fra et annet land og har annen type mat. Kanskje er det en form for annengjøring som kommer til uttrykk når Hedda fra Revehiet beskriver barnas reaksjon på arrangement der foreldrene ble invitert til barnehagen for å synliggjøre barnas hjemmekultur. Hun beskriver barnas reaksjon som at barna ble litt brydd, litt flau og at det var litt rart.

Jeg forstår Kariannes tilnærming som et uttrykk for en beskrivende kulturforståelse (Dahl, 2013), der barnet i kraft av sin bakgrunn, bærer med seg en kultur med en essens som skiller seg fra vår kultur. Hensikten med å fokusere på likhet slik jeg tolker henne, er et ønske om å unngå at barnet blir definert som "de andre" i motsetning til å bli inkludert i et "vi" fellesskap. *"Integrasjon i en gruppe kan skapes ved å fokusere på hva gruppens medlemmer har felles, hva som holder dem sammen"* (Otterstad, 2011, s. 67). Jeg tolker det slik at det er denne tanken som gjør at informantene i Haugen vektlegger å gjøre alle mer like. Utfordringen her kan være at der hvor en felles norm er det som skaper inkludering i barnegruppen, kan gi liten plass for mangfoldet og variasjonene som er representert i barnegruppen. I tråd med Gullestads tanker kan likhet da skape utfordringer for inkludering. Funnene her viser at hvordan en velger å synliggjøre mangfold kan ha utilsiktede konsekvenser. Ensidig fokus på kulturbakgrunn eller likhet, kan slik jeg vurderer det skape utfordringer for gode inkluderingsprosesser i barnehagen.

I Haugen kommer det fram at de tar opp noe teori knyttet til mangfold og inkludering, men at det oppleves som utfordrende å få det ut i praksis. Jeg tolker det slik at dersom en opplever usikkerhet og utfordringer i tilnærming til mangfoldet i barnehagene, vil en kunne velge å ta utgangspunkt i det som oppleves som normalen med fokus på likhet. En slik tilnærming kan etter min vurdering relateres til tidligere likhetsdiskurs i barnehagen. Jeg tolker det slik at dette kan være en form for mestringsstrategi, det vil si at en velger det en er kjent med i et fagfelt som er i utvikling. Det kan synes som om der kunnskapsdeling og kompetansedeling har mindre plass kan det være en tendens til at en tar utgangspunkt i innhold og arbeidsmetoder som allerede er innarbeidet og kjent. Det kan se ut til at en tilnærming til mangfold med fokus på å *"normalisere alle"* som Karianne uttaler, kan utviske individuelle ressurser representert i barnegruppen, med den konsekvens at det bare er en liten del av barnas bakgrunn som får aksept.

I møte med mangfold er kultursensitivitet en sentral faktor for å bygge inkluderende miljø, (Otterstad, 2011) (Fandrem, 2013). Kultursensitivitet handler om at en har en *"bevissthet om eget kulturelle ståsted, og er sensitiv i møte med andre kulturer"* (Fandrem, 2013, s. 159). Flere av informantene sier at de tar utgangspunkt i individet og Helen fra Revehiet presiserer at de *"ikke setter noen i bås."* Fillippa fra Haugen beskriver mangfold i barnehagen som variert, sammensatt og noe som er i bevegelse og en ressurs hvor du kan lære mer om en person. Disse utsagnene passer godt med det Fandrem sier, hun poengterer at en må bevege seg bort fra en tanke om at kulturbakgrunn er noe barna har og som kan definere hvem de er, hun vektlegger at en må gå fra det generelle, til det unike ved hvert enkelt barn og familie (Fandrem, 2013).

Flere av informantene har gjennom videreutdanning og erfaring tilegnet seg mangfoldskompetanse eller interkulturell kompetanse. Både Vilde fra Soltoppen og Fillippa fra Haugen har verdifull kunnskap og erfaring i kraft av egen minoritetsbakgrunn. Vilde vurderer sin kompetanse som at hun ikke har så mye kunnskap samtidig som hun forteller om relevante problemstillinger og reflekterer over hva som gjøres i praksis og hvordan hun tenker alternative tilnæringsmåter. Som vist fokuserer Fillippa på det som er felles og *"den norske måten"* som hun sier. Samtidig reflekterer hun omkring mangfold og inkludering og viser til relevante perspektiv. Jeg spør Aslaug fra Revehiet om hvordan hun opplever kompetansen innen feltet og hun sier med latter at det er veldig forskjellig, for noen forstår ikke at dette bør være på dagsorden. Hun sier videre at noen ser på forskjellighet som trussel mot det som de tenker på som trygt og godt, mens andre er åpne og villige til å lære å prøve nye ting, hun understreker at det er veldig forskjellig.

Hun fremhever mangfold i personalgruppen som en ressurs og sier at i noen barnehager tar en et bevisst valg med tanke på å ansette personale med flerkulturell bakgrunn. Jeg tenker i likhet med henne, at her er det en ressurs som i større grad kan bli synliggjort i faglige sammenheng.

Slik jeg forstår Liisa Salo-Lee handler interkulturell kompetanse om samhandling og dialog mellom mennesker. Hun nevner personlige egenskaper som tilpasningsdyktig, å ha gode kommunikative evner, kunnskaper om seg selv og eget ståsted, ha et åpent sinn, kunnskap om ulike kulturer sammen med evne til å tilpasse seg og justere seg etter miljøet en er en del av (Salo-Lee, 2015). Hun støtter Fillippa fra Haugen, som sier at det å tilegne seg interkulturell kompetanse er en læringsprosess. Salo-Lee oppsummerer slik, mangfoldskompetanse handler om å kunne orientere seg mot den andre, vise empati, forståelse og å kunne tolke konteksten

en er en del av (Salo-Lee, 2015). Hanne fra Soltoppen bekrefter dette når hun beskriver en barnehage i stadig utvikling. Jeg oppfatter det slik at hennes utsagn kan knyttes til (Geertz, 1973), hermenautiske filosofi når hun sier at en blir klokere med årene, og at nye erfaringer gjør noe med deg personlig og bidrar til å endre holdninger. I følge Salo-Lee fordrer interkulturell kompetanse både teoretisk kunnskap, erfaring og kunnskap om kulturbakgrunn. Gjennom refleksjon og diskusjon i personalgruppen kan en få løftet fram og delt kunnskapen som gruppen besitter. Rammeplanen gir tydelige føringer med tanke på refleksjon rundt planlegging og evaluering av innhold og arbeidsmåter (Utdanningdirektoratet, 2017). Praksis bør utføres med bakgrunn i teori og faglig kunnskap. I møte med erfaringer og utfordringer, bearbeider og reflekterer *den kloke praktiker* over handlemåter som grunnlag for ny kunnskap og nye tilnæringsmåter til praksis (Fjeldsbø, 2015).

Helen fra Revehiet sier at de gjennom refleksjonsgrupper ønsker å løfte problemstillinger knyttet til mangfold. Dette samsvarer med Lindboe (2011) som viser til et økt behov for bevisstgjøring og refleksjon i møtet med mangfold i barnehagen. Hun sier at handlingene vi gjør kan tolkes og forstås på ulikt vis. Vi kan tilrettelegge både innhold og arbeidsmåter med de beste intensjoner men allikevel komme til kort fordi hva vi gjør og fokuserer på kan misforstås eller ikke bli oppfattet som vi hadde tenkt. Hun stiller spørsmålet "*Hva skal til for at et annet menneske opplever å bli ivaretatt*"? (Lindboe, 2011, s. 180). Barnehagefaget er sammensatt av normer og verdier som hver enkelt har med seg fra sitt levde liv og gjennom utdanning. Hvordan vi tenker om ulike fenomen og hvordan vi handler ut i fra våre erfaringer og forståelse, avspeiler seg i det læringsfellesskapet vi er en del av.

Gjennom våre handlinger, innhold og metoder kan en si at vi definerer hva som er viktig, Michel Foucault(1999) viser til maktaspektet og slik jeg tolker det kan barnehagepersonalet utøve definisjonsmakt som tilkjenner hva en anser som rett og galt, normalt eller unormalt. Erle i Revehiet sier at de synliggjør språklig mangfold, samtidig sier hun at noen språk er mer innenfor enn andre, og utdyper at noen språk er mer populære å kunne enn andre. Lindboe (2011) påpeker at "*Hvilken kunnskap som anerkjennes, hva som gjøres til gjenstand for diskusjon, og hvem som får delta i diskusjonen vitner om makt*" (Lindboe, 2011, s. 182). Refleksjon i personalgruppen om hvordan en kan bygge anerkjennende miljø, kan etter min vurdering bidra til å synliggjøre maktforhold som er vevd inn i barnehagekonteksten og videre bidra til en mer målrettet praksis med tanke på å skape gjenkjenning og inkludering i barnegruppen.

I et miljø preget av mangfold nevner Lindbo (2011) viktigheten av ivaretagelse og nærhet til enkelte barn og deres familiebakgrunn. Hun viser til hva hun beskriver som ivaretagelse og nærhet i møte med mennesker. Barn i barnehagen skal bli sett og ivare tatt, de skal bli møtt med respekt og gis mulighet for deltakelse og påvirkning. Jeg tolker det slik at der praksis er preget av fokus på likheter og en form for felles norm, har en skapt en distanse til barna og deres familiers bakgrunn, der barnas ulike bakgrunner og individuelle karakterer får mindre plass. Dette kan stå som en hindring på veien i å nå målet om et inkluderende felleskap *"Nærhet er helt nødvendig for å forsøke å forstå det som kan virke fremmed"* (Lindboe, 2011, ss. 186-187) (Levinas, 1996). Aslaug fra Revehiet beskriver hvordan en kan bli bedre kjent med foreldregruppen og sier at en kan og bevege seg inn på den private arena blant annet ved å oppmuntre til kontakt mellom foreldrene der en ser barn som leker godt sammen. Hun nevner også temakvelder for foreldre og utveksling av sosiale koder, for som hun sier, *"flere av de tingene som vi tar for gitt og er inneforstått med er ikke nødvendigvis det for alle"*. Hedda fra Revehiet forteller at de inviterer foreldrene inn i barnehagen som et ledd i å synliggjøre mangfoldet. Foreldrene bidrar her med artefakter som bøker, klær og diverse fra deres hjemmekultur. Hun forteller at foreldrene inviteres til barnehagen for å lese bøkene for barnegruppen. De lager mat fra egen hjemmekultur og viser fram klærne. På den ene siden kan en slik tilnærming representere en statisk forståelse der alle tilhørende en nasjon eller tradisjon deler det samme innholdet. På den annen side kan artefakter som er basert på enkeltfamiliers bakgrunn gi en individuell tilnærming til mangfold. Interesse og dialog med foreldre kan gi innsikt i den enkeltes bakgrunn og gi et utvidet perspektiv. Hanne fra Soltoppen poengterer at mangfoldsperspektivet inkluderer mer enn bare kultur. Kultur er bare en del av et helhetsbilde og kan ikke sees på isolert. Hva som påvirker oss er komplekst og skjer i relasjon til andre mennesker (Fandrem, 2013). Interseksjonalitet som perspektiv kan utfordre kategoriseringer vi ubevisst gjør med bakgrunn i egne kunnskaper og erfaringer.

En slik tilnærming kan bidra til at kulturforståelse sees i et dynamisk perspektiv som noe som endres og forandres i samspill med ulike mennesker. Slik jeg forstår Lindboe og Levinas er både nærhet og distanse i relasjon til andre avgjørende for at en skal kunne tilrettelegge for enkeltindivid og samtidig se de valg en tar i en større sammenheng. Gjennom nærhet kan vi få øye på det som er unikt ved hvert enkelt individ samtidig som distanse kan være til hjelp for å sette ulike forhold i perspektiv.

Usikkerhet i barnehagene, fokus på majoritetskultur sammen med likhet og normalisering kan, slik jeg tolker det, føres tilbake til informantenes kunnskap og kompetanse innen feltet,

der graden av refleksjon og diskusjon står sentralt, sammen med erfaringsdeling og kunnskapsdeling i personalgruppen. Fokus på likeverd, dialog, nærhet og tilpassing til det enkelte individ viser at flere av informantene viser kultursensitivitet i møte med variasjon. Det kommer fram at enkelte informanter forstår kulturbegrepet som en dynamisk prosess som skjer i samhandling mellom aktørene i barnehagen og noe som er i utvikling. Mangfold blir betegnet som positivt men utfordrende. Slik jeg tolker informantene kommer det fram en spenning mellom den praksis informantene beskriver og det en faktisk gjør. Et eksempel på splittelse i hva en sier og hva en gjør kommer tydelig fram når Fillippa fra Haugen beskriver mangfold som en dynamisk prosess, en ressurs med mulighet for perspektivutvidelse. Når hun derimot refererer til innhold og arbeidsmåter beskriver hun det de gjør med utgangspunkt i det som er felles, eller som hun sier "*den norske måten*". Funnene viser at det er god faglig kompetanse innen personalgruppen både i form av faglig utdanning og i kraft av egne erfaringer og kunnskaper tilegnet både i privatlivet og som barnehagearbeider. Det kan synes som om interkulturell og mangfoldskompetansen er individbasert, noe som utfordrer muligheten til å danne et felles ståsted med felles forståelse for hvilke prosesser som kan hemme eller fremme inkludering i barnehagen. Barnehagekompetansen med vekt på erfaringsdeling og refleksjon kan slik jeg tolker funnene, ha et betydelig utviklingspotensiale med tanke på fremme mangfold og legge til rette for en inkluderende praksis.

7.2 Aktiviteter i barnehagene - på vei mot et inkluderende mangfold

Materialitet representert i barnehagen kan stå som symboler. Gjennom symbolene kan en tolke de barnehageansattes prioriteringer, hva en vektlegger og hva en anser som relevant. Jeg har valgt å fokusere på områdene lek og aktivitet, vektlegging av kulturelle og religiøse tradisjoner og informasjonsutveksling i foreldresamarbeidet.

For å svare på problemstillingen vil jeg gi en kort oppsummerende drøfting av mine funn, knyttet til hvilket innhold og arbeidsmetoder som kan bidra til målet om et inkluderende mangfold.

Intervjumaterialet viser til flere fellestrekk ved informantenes opplevelser og uttalt praksis, samtidig som det kommer frem ulike nyanser. Personalet i barnehagene er opptatt av å gi alle barn like muligheter for lek og deltakelse i fellesskapet. Slik jeg oppfatter det, med bakgrunn i intervjuene og hva jeg leser i den enkelte barnehages årsplan, arbeider alle mot likeverdige

inkludering, men velger ulikt innhold og ulike metoder for å nå målene. I intervjuene forteller flere informanter om mangfold i et ressursperspektiv hvor en tar utgangspunkt i barnas kulturelle og individuelle forutsetninger. Ord som like muligheter, fellesskap og tilhørighet står i fokus, hvor barna skal oppleve seg som en viktig del av fellesskapet. Det kommer også fram synspunkt der en tar utgangspunkt i det som er felles eller der en i mindre grad innlemmer ulike kulturelle og religiøse uttrykk i det pedagogiske arbeidet. I intervjuene kommer det fram trekk som kan tyde på at personalet kan være usikre på hva som er god pedagogisk praksis på området.

Velger en aktivitet og lek med utgangspunkt i norsk kultur eller finnes det et variert kultur uttrykk i barnehagens materialitet? Det ser ut til at det varierer fra barnehage til barnehage og innen samme virksomhet. Det kan synes som om majoritetskulturen har en sterk forankring i valg av innhold og arbeidsmetoder (norsk språk, litteratur og sang og musikk, lekemateriale, kristen kulturarv som luciafeiring, påskefrokost). Dersom det er majoritetskulturen som kommer til uttrykk og avgir normer for hva som er normalt "*eller akseptabelt for fellesskapet,*" kan det føre til at enkeltbarns kompetanse, og del-identiteter blir underkommunisert. Enkeltbarns kunnskaper og erfaringer kan oppleves som ugyldige og lite relevante. I et slikt miljø tenker jeg at mangfold kan oppleves som utfordrende og den monokulturelle diskursen slår inn ved at en velger å fokusere på det en kjenner best til selv, og dermed assimilere barn med minoritets bakgrunn inn i den norske kulturen. Slik jeg ser det bidrar en kanskje til å ubevisst fremme et likhetsideal hvor en usynliggjør mangfold som ressurs. Informantene viser til at det kan oppleves som problematisk å forholde seg til variasjon i barnehagen. Funnene viser at det kan ha en sammenheng med tidligere fokus og arv fra den monokulturelle barnehagen hvor likhet var et viktig parameter i pedagogisk praksis. Kompetanse og erfaringsdeling kan også spille inn, men det kan også handle om holdninger og verdier som gir utslag i valg av innhold og arbeidsmåter.

Ved å stille spørsmål om familiebakgrunn og undersøke hva barnet er opptatt av kan en få informasjon om blant annet barnets interesser eller fritidsaktiviteter. Med dette som utgangspunkt kan en synliggjøre barnets kompetanse og inkludere dette i det pedagogiske arbeidet. Hva som bidrar til anerkjennelse, deltakelse og tilhørighet er komplekst og Interseksjonalitet som perspektiv kan bidra til å unngå generaliseringer. Ved å ta utgangspunkt i enkelt individer kan dette gi en mulighet for å utvikle tema som gir gjenkjennelse og bekreftelse for enkeltbarn, samtidig som det legger grunnlag for fellesopplevelser som bidrag mot et inkluderende lekemiljø.

Som en del av materialiteten i barnehagen utgjør bøker, lekeutstyr, tilrettelegging for ulike tradisjoner og ritualer, en pedagogisk ressurs. Som symboler kan dette tolkes med tanke på hva en verdsetter og vektlegger i praksis. Norskheten i barnehagen kan gi utgangspunkt for felles referanserammer, på den annen side gis det liten mulighet for likeverdig deltakelse dersom en ikke møter gjenkjennelse i materialiteten i barnehagen. Likhetsdiskursen vil kunne utfordre tanken om identitetsbekreftelse, anerkjennelse og respekt. Ensidig fokus på likhet bidrar i mindre grad til inkludering, likeverd og demokrati. Jeg tenker at Gullestad (2010), har et godt poeng når hun sier at likhet kan stå som en hindring i arbeidet mot et inkluderende mangfold og tvert imot bidra til utfordringer i arbeidet mot et inkluderende mangfold.

Når en prater om flerkultur i barnehagen er ofte språklig mangfold en bestanddel av begrepet. Språklig mangfold kan komme tilsyne i litteratur, sang og musikk. Noen vektlegger norsk kulturtradisjon mens andre inkluderer variasjon i innholdet. Det kan synes som om det i stor grad er norsk språk, sang og musikk som står i fokus. Det kan synes som om det er mindre fokus på variasjon i litteratur, sang og musikk og dermed kan en tolke det dit hen at norsk tradisjon framheves som mer relevant i barnehagens innhold.

Det viser seg at det er stor variasjon i praksis, med tanke på inkludering av kulturelt og religiøst mangfold i barnehagen. Dette viser seg i valg av innhold og arbeidsmetoder med tanke på å synliggjøre kulturelle tradisjoner og religiøse merkedager. Kulturelt og religiøst mangfold rommer mer enn det jeg har tatt med her men kan si noe om en tendens i pedagogisk praksis med tanke på hvordan personalet opplever egen tilnærming til temaet. Hva personalet vektlegger og hvordan variasjon synliggjøres, vil ha betydning for barnas opplevelse av å ha en likeverdig plass i fellesskapet, med rom for ulike tradisjoner, særegenheter og livsverdener.

Aktiviteter i tilknytning til religion og tradisjon kan beskrives som symboler som meningsbærende i barnehagen. Fokus og prioriteringer kommer til syne gjennom aktivitetene vi velger. På mange måter kan en si at det i dagens barnehage skjer et møte mellom norsk barnehagetradisjon og dagens globaliserte samfunn. Der hvor redselen for å støte noen står sterkt kan en komme til å utforme en praksis som tilslører og underkjenner ulike tradisjoner og praksiser. Slik jeg opplever det kan det bidra til utfordringer med tanke på å skape en barnehagekultur hvor alle barns ressurser har en likeverdig plass.

Gjennom fortellingene fra praksis er mitt inntrykk at foreldrene blir spurt om å komme med innspill men i liten grad følger det opp. Det kommer fram at det oppfattes som om ikke er alle

er så interessert. Funnene viser at informantene selv oppgir utfordringer knyttet til språk som et hinder for utveksling av informasjon og samarbeid. Hvordan foreldrene selv tolker fravær av tolk og oversettere som symboler kan ha betydning for i hvor stor grad de involverer seg og kommer med innspill til barnehagen. Forutsetningene her kan spille en sentral rolle for foreldrenes mulighet til innvirkning og deltakelse i barnehagen. Slik jeg ser det har foreldrene en nøkkelrolle her med tanke på å bli kjent med barnet og er på mange måter en ubrukt ressurs med tanke på inkludering i barnehagen. Kanskje kan en tenke alternative møteplasser og sosiale arrangement som satt på spissen handler om mer enn FN-dag og foreldremøter.

Barnehagen i dag har stort kulturmangfold, familiekonstellasjoner er i endring og vi lever våre liv på mange ulike vis og med ulike forutsetninger. Flere og flere barn i barnehagen har det vi kan kalle *multiple identities*, som kan sies å være en sammenføyning av ulike del-identiteter (Larsen A. K., 2009, s. 37). I ulike miljøer flekser barna mellom ulike normer, forventninger og tradisjoner, posisjoner og roller.

Intervjumaterialet viser at enkelte velger aktiviteter som gir mulighet for en individuell tilnærming til variasjon. Arbeidsmetodene vektlegger synliggjøring av mangfold med fokus på både variasjon og likhet. I denne praksisen tar en i bruk en variasjon av litteratur, sang og musikk fra ulike kulturer og fortellertradisjoner. Mangfoldsperspektivet kommer til syne gjennom fokus på sosiokulturelle faktorer som henviser til mer enn kulturelle kategorier og generaliseringer. Enkeltindividet står i fokus, samtidig som en legger til rette for en tilnærming der innhold gir rom for fellesopplevelser og felles referanserammer. Der hvor mangfoldet synliggjøres og inkluderes i det pedagogiske arbeidet kan en si at en skaper et godt grunnlag for likeverd og deltakelse for alle barn.

Det framstår som om innhold og arbeidsmåter rettet mot synliggjøring av kulturelt, og da spesielt religiøst mangfold oppleves som utfordrende. Her viser funnene at barnehagens innhold har en sterk forankring i norsk kultur og tradisjon. Det viser seg at utveksling av informasjon i foreldresamarbeidet kan oppleves som utfordrende med begrunnelse til foreldrenes språkforståelse. Slik jeg ser det kan tilnæringsmåte til samarbeid og relasjonene en har, også være av betydning for informasjonsutveksling og samarbeid. Personalets holdninger til foreldresamarbeid kan komme til uttrykk i handling. Valg av arbeidsmåter for informasjonsutveksling kan stå som symbol på i hvor stor grad en anerkjenner og vektlegger foreldrenes kompetanse som relevant. Hvordan en tolker fravær av tolk kan påvirke foreldrenes initiativ til å komme med innspill, tilbakemeldinger og medvirke til barnehagens

innhold. Informantenes tilnærming kan slik jeg vurderer det knyttes til tidligere nevnte usikkerhet. Personalets evne til å omsette barnehagens samlede kompetanse blir også relevant i denne sammenhengen. Intervjumaterialet viser at valg av innhold og arbeidsmetoder varierer fra person til person og kan utfordre innarbeiding av gode inkluderingsprosesser i barnehagen.

Hvordan en tilrettelegger for innhold og arbeidsmåter kan fortelle barna noe om prioriteringer og aksepten for ulike tradisjoner i barnehagen. Hva en velger å fokusere på kan bidra til opplevelse av å tilhøre et fellesskap med rom for variasjon, eller i motsatt fall et fellesskap som verdsetter felles normer, som utvisker variasjon og dermed kan bidra til fremmedgjøring i fellesskapet. Måltid, litteratur, aktiviteter og foreldrearbeid som pedagogisk ressurs er bare noen av faktorene som kan bidra til å skape gode inkluderingsprosesser. Jeg vurderer det slik at der barna møter variasjon i fellesskapet hver dag, kan bidra til å forme deres inntrykk og opplevelse av å bli sett, anerkjent og med mulighet for å bidra inn i barnehagehverdagen på et likeverdig grunnlag.

8 Konklusjon

Inkludering og mangfold i barnehagen har hatt et økende fokus de siste årene. Denne studien er basert på kvalitative intervju av barnehagelærere, barne- og ungdomsarbeidere og ufaglærte assistenter. Studien har tatt sikte på å belyse problemstillingen for å gi svar på hvordan det tilrettelegges for inkludering og mangfold i barnehagen. Barnehagepersonalet gir uttrykk for et vidt perspektiv på mangfold som inkluderer alle barn i barnehagen og som inkluderer ulike tradisjoner, verdier, kulturer, behov og individuell tilnærming. Forhold som at alle skal kunne kjenne seg igjen i noe i barnehagen, at det er likestilt og at det ikke skal være noen forskjell nevnes sammen med at alle skal være like mye verdt.

8.1 Svar på problemstillingen

Hvordan en velger å tilnærme seg innhold og arbeidsmetoder knyttet til inkluderende mangfold kan knyttes til virksomhetens pedagogisk forankring. Her spiller både utdanning, erfaring, egen bakgrunn og forståelse inn på de valgene en tar. Materialitet i barnehagen kan sees på som en pedagogisk ressurs som påvirker handlinger og holdninger i det sosiale fellesskapet. Hvordan en tolker materialitet som symboler kan påvirke hvordan barn og foreldre opplever tilhørighet til barnehagens kulturfelleskap. Kompetanse og erfaringsdeling står sentralt i utvikling av pedagogisk innhold og arbeidsmåter. Hvordan personalet møter mangfold vil ha betydning for tilrettelegging mot et inkluderende felleskap i barnehagen.

Jeg har vist at det blant flere av informantene tilrettelegges for inkludering og mangfold gjennom en ressursorientert tilnærming. Variasjon sees på som berikende og danner grunnlaget for perspektivutvidelse og anerkjennelse av barnas individuelle kompetanse, forutsetninger og bakgrunn. Med bakgrunn i barnas egne referanserammer har en tatt utgangspunkt i synliggjøring av språklig variasjon, litteratur, sang og musikk som grunnlag for fellesopplevelser og inkludering av mangfold. Flere viser til et fokus der en tar utgangspunkt i det enkelte barns bakgrunn. Målet er å tilrettelegge for gjenkjennelse og bekreftelse i valg av innhold og arbeidsmetoder. Funnene viser at enkelte i personalet og enkelte virksomheter har en bevissthet vedrørende synliggjøring og fokus på både variasjon og likhet som normalt tilstand i barnegruppen. Det framheves blant annet at det er kult å lære seg ord og uttrykk på ulike språk, You Tube brukes aktivt for å finne fortellinger og sanger som er kjent for barn med minoritetsbakgrunn, norsk kulturarv formidles der både kjent litteratur er representert, samtidig som en utvider tilfanget i tråd med dagens barnekultur. I

min intervjuundersøkelse viser det seg at personalet i de fleste barnehagene forsøker å inkludere foreldrene som bidragsytere til barnehagens innhold. I den forbindelse etterspørs det blant annet kulturelle referanserammer, som for eksempel artefakter, musikk, litteratur og mat. Foreldrene blir invitert til deltakelse i form av besøksdager, foreldremøter og samtaler. Ønske er å stimulere til samarbeid, deltakelse og medvirkning.

Jeg har vist at personalet har ulik kompetanse, her er både ufaglærte og pedagoger med videreutdanning representert i utvalget. For å bidra mot et inkluderende mangfold tilrettelegger en i enkelte virksomheter og på enkelte avdelinger for refleksjon og diskusjon av relevant teori fra rammeplanen og nyere forskning innen temaet. Hensikten er å skape en felles pedagogisk plattform som fundament for felles forståelse og videre grunnlag for inkluderingsprosesser i barnegruppen. Målet er bevisstgjøring i personalgruppen og ønske om å redusere usikkerhet i tilnærning til variasjon i barnegruppen. Jeg har vist at personalets tilretteleggelse for et inkluderende mangfold, kommer til syne gjennom å bidra til at variasjon oppleves som positivt, der barna opplever anerkjennelse, respekt for egen bakgrunn og identitet. Gjennom å møte variasjon, og et innhold som er kjent for barna, bidrar personalet til trygghet og tilhørighet. Samtidig som det legges til rette for å skape felles referanserammer som utgangspunkt for deltakelse i lek og aktivitet. Danningsbegrepet fordrer fokus på å vokse seg inn i det samfunnet en er en del av. I barnehagens sosiale felt bidrar personalet her til å utforme et fundament hvor forståelse, interesse og aksept for variasjon blir en naturlig del av barnehagens innhold og sosiale felleskap. Personalet bidrar i så måte med et holdningsskapende arbeid som gir rom for gode inkluderingsprosesser i barnehagen.

Samtidig finner jeg en tilnærming til inkludering hvor enkelte barnehagelærere, barne- og ungdomsarbeidere og assistenter tar utgangspunkt i innhold og arbeidsmetoder med vekt på det som er felles i barnegruppen. Her inkluderer personalet i mindre grad mangfoldet som er representert i barnehagen. Tilnærmingmåten til inkludering tar i enkelte praksiser utgangspunkt i majoritetskulturen der målet er å gjøre alle mer like, med en felles norm som grunnlag for inkludering. Her fremkommer det at en i mindre grad har fokus på den variasjon som er representert i barnegruppen, der tilfanget i litteratur, sang, musikk og språk i stor grad representerer norsk kulturtradisjon. Her fremmes felles referanserammer i lys av likhetstankegangen der barna dannes inn i majoritetskulturen.

Der hvor en tar utgangspunkt i det som en har felles, eller *den norske måten* kan det synes som om det tas for gitt at majoritetskulturen representerer universelle forhold. En slik

tilnærming til inkludering kan bidra til likhetsfremmende strukturer i motsetning til å inkludere den variasjon som finnes blant barna. Variasjon og forskjeller i verdier og bakgrunn tilskrives i en slik sammenheng barn med minoritetsbakgrunn i motsetning til alle barn. I arbeidet med å tilrettelegge for inkludering og mangfold kan det synes som om innhold og arbeidsmetoder bidrar til å konstruere forskjeller der norsk kulturtradisjon framheves på bekostning av den variasjonen som finnes blant alle barna i barnehagens fellesskap. På mange måter underkjennes variasjon, i motsetning til å gjøre det relevant i barnehagens sosiale fellesskap.

Når det gjelder foreldresamarbeid finner jeg at flere i personalet beskriver utfordringer i samarbeidet knyttet til språkforståelse. Bruk av tolk og oversettere blir til tross for dette i liten grad tatt i bruk. Flere blant personalet opplever også at foreldrene i liten grad kommer med innspill til innhold i barnehagen.

I noen barnehager og innen enkelte avdelinger viser det seg at refleksjon og kompetansedeling knyttet til inkludering og mangfold ikke har så stor plass. Det kommer fram at en diskuterer begreper nyttet til temaet men at det oppleves det som utfordrende å omsette til praksis. Studien viser at der hvor en sjelden har fokus på refleksjon i personalgruppen tilrettelegges det for inkludering i lys av likhetstankegangen. Dette til tross for at det finnes relevant kompetanse og erfaring i personalgruppen. I et miljø der majoritetskulturen står sterkt med tanke på innhold og arbeidsmetoder, kan variasjon oppfattes som mindre relevant og kan kanskje spores tilbake til foreldrenes interesse og mulighet for å tilføre noe til barnehagen. Der hvor likhetstankegangen styrer kan variasjonen i barnas bakgrunn og erfaringer bli usynliggjort. Funnene viser at det i enkelte praksiser tilrettelegges for inkludering, men med et innhold hvor mangfoldet i hovedsak blir utelatt. En slik praksistilnærming vil slik jeg ser det utfordre utviklingen av inkluderingsprosesser i et mangfoldsperspektiv.

Jeg har vist at både der en tilrettelegger for variasjon med bakgrunn i individuelle forutsetninger og der hvor majoritetskulturen står sterkt, opplever personalet det som utfordrende å implementere det kulturelle og religiøse mangfoldet i barnehagen. Felles for barnehagene representert i studien, viser at spesielt temaet rundt synliggjøring av religiøst mangfold oppleves som sensitivt og utfordrende. Som vist går også utfordringer med tanke på språkforståelse og foreldresamarbeid igjen i utvalget. Utfordringer tilkjennegis også med tanke på utforming av innhold og arbeidsmetoder knyttet til leke og læringsmiljø i et inkluderende mangfoldsperspektiv. Jeg stiller spørsmål om det er slik at i de barnehager hvor

en i liten grad bruker tid til å drøfte inkludering og mangfold som tema opplever usikkerhet, går i gamle spor og i mindre grad inkluderer de ulike tradisjonene og ressursene som finnes i barnegruppen. Det kan synes som om det er en sammenheng her, samtidig kommer det fram at flere informanter kjenner til rammeverk og refererer til disse men i liten grad implementerer arbeidsmåter hvor en tar hensyn til mangold i arbeidet med å skape god inkludering for alle.

Jeg har vist at personalet innen enkelte barnehager har en individrettet tilnærming til praksisfeltet, der innhold og arbeidsmetoder varierer mellom de ulike avdelingene. Funnene viser at det er ulik vekt på kompetansedeling og refleksjon i barnehagene. Dette kan bidra til at formell og uformell kompetanse i mindre grad blir gjort relevant som en ressurs i tilrettelegging mot et inkluderende mangfold. En kan kanskje spørre seg om ressursene strekker til når nye handlingsplaner og fokusområder skal tas inn i barnehagens arbeidsoppgaver. *"Rammer og ressurser setter grenser for og gir rom for pedagogisk handlingsrom"* (Alvestad, 1996, s. 126). Ressurser som tid til å drøfte tema i møtevirksomhet blir nevnt. Informantene i studien har både faglig kompetanse og relevant erfaring. Til tross for dette kan det synes som om noen barnehager i mindre grad oppnår de målene som er utarbeidet i årsplanene for den enkelte barnehage. Det kommer til syne et stort sprik i arbeidsmetoder innenfor samme virksomhet som i seg selv kan skape utfordringer i å tilrettelegge for et inkluderende mangfold i barnehagen.

Jeg forstår det slik at det tilkjenngis et økt behov for erfaring og kunnskapsdeling innad i den enkelte virksomhet for å få en målrettet praksis mot et inkluderende mangfold, i motsetning til en noe tilfeldig og gjerne personavhengig praksis. I en barnehagekultur preget av motsetninger tenker jeg at fokus på kompetansedeling, veiledning og refleksjon kan legge veien videre mot et fellesfaglig ståsted og videre bidra til gode inkluderingsprosesser slik at en unngår å gå i gamle spor.

Dersom jeg skulle antyde videre studier kunne det vært interessant å sette fokuset på barnehagen som lærende organisasjon og foreta en undersøkelse for å se på vilkårene for erfaringsutveksling, kunnskapsdeling og felles refleksjon i personalgruppen. Det kunne også være interessant å gå nærmere inn på vilkår for foreldrenes mulighet for medvirning og deltakelse i barnehagen

Slik jeg ser det kan nevnte tema bidra til videre utvikling av barnehagens innhold med tanke på pedagogisk praksis i lys av et inkluderende mangfold.

5 Bibliography

- Alvestad, M. (1996). *Årsplanarbeid i barnehagen*. Tano Aschehaug.
- Bakken, Y., & Solbue, V. (2016). Det handler jo egentlig om å være sammen som mennesker. In Y. Bakken, & S. Vibeke, *Mangfold i barnehagen fra politisk vilje til virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bergesen, O. (2016). Deltakelse i og aktiv forming av fellesskå - om begrepet retorisk medborgerskap i barnehagen. In Y. Bakken, & V. Solbue, *Mangfold i barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brenna, L. R. (2008). Foreldre som barns første og viktigste lærere. In V. Glaser, & J. Bolstad, *Moderne oppvekst nye tider, nye krav*. Universitetsforlaget.
- Bustos, M. M. (2009). Hvor komme du egentlig fra? Problematisering av språklige konstruksjoner av virkeligheten. In K. E. Fajerson, E. Karlsson, & A. A. Becher, *Grip sjansene! Profesjonskompetanse, barn og kulturelt mangfold*. Otta: Cappelen Damm AS.
- Dahl, Ø. (2008). *The Dynamics of Communication*. Universitetet i Agder.
- Dahl, Ø. (2013). *Møter mellom mennesker Innføring i interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Drønen, S. T. (2011). Sannhet, metode og gyldne øyeblikk. In S. T. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gyldne øyeblikk Festskrift til Øyvind Dahl*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Eriksen, T. H., & Sørheim, T. A. (2000). *Kulturforskjeller i praksis Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Trondheim: Gyldendal Akademisk.
- Erstad, I. (2012). "Å oppdra barn er hardt arbeid" Foreldreskap i et lokalmiljø. In S. Alghasi, E. Eide, & T. H. Eriksen, *Den globale drabantbyen*. Cappelen Damm Akademiske.
- Everett, E. I., & Furseth, I. (2012). *Masteroppgaven Hvordan begynne-og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Fandrem, H. (2013). *Mangfold og mestring i barnehage og skole Migrasjon som risikofaktor og ressurs*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Fandrem, H., Haus, S., & Johannessen, Ø. L. (2015). Dette er Sevgi, hun er tyrkisk eller...? In E. Kipperberg, *Når verden banker på nye utfordringer for profesjonsutøvelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fjeldsbø, F. (2015). Interkulturell kommunikasjon - et teoretisk problem med praktiske løsninger. In E. Kipperberg, *Når verden banker på Nye utfordringer for profesjonsutøvelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Flatraaker, L. (2016). Skole-hjem-samarbeidet med minoritetsforeldre, Byrde eller ressurs? In F. B. Børhaug, & I. Helleve, *Interkulturell pedagogikk som motkraft i en monokulturell praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Fretheim, K. (2011). Fortolkningens makt og maktens fortolkning. In S. T. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gyldne øyeblikk Festskrift til Øyvind Dahl*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Gadamer, H. G. (2010). *Sannhet og metode*. Bokklubben.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of cultures, selected essays*. New York: Basic Books.
- Gjervan, M., Andersen, C. E., & Bleka, M. (2012). *Se mangfold! perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen*. Latvia: Cappelen Damm AS.
- Gullestad, M. (2010). *DET NORSKE sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2012). *Feltmetodikk Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Jensen, I. (2011). Postkulturell kommunikasjon. In S. T. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gyldne øyeblikk*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Johannessen, Ø. L., & Haus, S. (2011). Kultur - til nytte og besvær. In T. S. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gyldne øyeblikk Festskrift til Øyvind Dahl*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Jørgensen, K. (2011). Om å forstå og bli forstått Dialog i en multireligiøs verden. In T. S. Drønen, K. Fretheim, & M. Skjortnes, *Forståelsens gyldne øyeblikk Festskrift til Øyvind Dahl*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Kasin, O. (2008). *"Flerkulturell - hva er de og hvem er de"*. Univeristetsforlaget.
- Korsvold, T. (2011). Barndom - barnehage - inkludering. In B. Bae, R. D. Nilsen, K. Lauritsen, H. Lundebye, B. Ytterhus, E. Ø. Eriksen, . . . T. Korsvold, *Barndom Barnehage Inkludering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kulset, B. N. (2015). *Norsktilegnelse for små barn med et annet morsmål*. Universitetsforlaget.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2017). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Larsen, A. K. (2009). Tverrkulturell kompetanse i barnehagen. In K. E. Fajersson, E. Karlson, A. A. Becher, & M. A. Otterstad, *Grip sjansene Profesjonskompetanse, barn og kulturelt mangfold*. CAPPELEN DAMM AS.
- Larsen, A. S. (2017). Hvordan Stopp skapte nye vilkår for praksis. In J. Allan, R. Andresen, T. Kolle, A.-E. Kristoffersen, A. S. Larsen, E. Somonsen, . . . B. Ulla, *Inkludering Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lauritsen, K. (2011). Barnehagen i kulturell endring - tilpassing og motstand. In B. Bae, R. D. Nilsen, K. Lauritsen, H. Lundbye, B. Ytterhus, E. Eriksen, . . . K. Tora, *Barndom Barnehage Inkludering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Levin, I., & Trost, J. (2005). *Hverdagsliv og samhandling med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Bergen: FAGBOKFORLAGET.

- Levinas, E. (1996). *Totalitet og uendelighet*. København: Hans Reitzels forlag.
- Lindboe, I. M. (2011). *"Profesjoners etiske utfordringer i et flerkulturelt samfunn"*. Universitetsforlaget.
- Lindhardt, E. M., & Askeland, U. (2016). "Hvis du spør meg" ...Foreldreblikk på mat og måltider i en barnehage med mange etniske minoriteter. In Y. Bakken, & V. Solbue, *Mangfold i barnehagen fra politisk vilje til flerkulturell virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lund, A. B. (2018, vol. 4). En studie av læreres forståelse av mangfoldsbegrepet. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, pp. 87-102.
- Nordtømme, S. (2015, vol. 10(4)). En teoretisk utdypning av rom og materialitet som pedagogisk ressurs i barnehagen. *Tidsskrift for Nordisk barnehageforskning Nordic early childhood education research journal*, pp. 1-14.
- Otterstad, A. M. (2011). Å skrive fram profesjons- og mangfoldsdiskurser. In A. M. Otterstad, *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold fra utsikt til innsikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pope, L. A. (2009). Den monokulturelle barnehage diskursen. In K. E. Fajerson, E. Karlson, & A. A. Becher, *Grip Sjansene! Profesjonskompetanse, barn og kulturelt mangfold*. Otta: CAPPELEN DAMM AS.
- Salo-Lee, L. (2006). Intercultural Competence Research: Focuses and Challenges. In Ø. Dahl, I. Jense, & P. Nynäs, *Bridges of understanding Perspectives on Intercultural Communication*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Salo-Lee, L. (2015). Intercultural Competence Research: Focuses and Challenges. In D. Øyvind, J. Iben, & N. P. (eds.), *Bridges of Understanding Perspectives on Intercultural communication* (p. 136). Bergen: Fagbokforlaget.
- Simonsen, E., & Kristoffersen, A.-E. (2017). Felleskapets fordeler og forutsetninger - utfordringer for den spesialpedagogiske profesjonen. In A.-L. Arnesen, *Inkludering Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solli, K.-A. (2017). Inkludering i barnehagen i lys av forskning. In J. Allen, R. K. Andresen, A.-E. Kristoffersen, A. S. Larsen, E. Simonsen, K.-A. Solli, & B. Ulla, *Inkludering Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solli, K.-A., & Andresen, R. (2017). Alle skal bli sett og hørt Barnehagepersonalets synspunkter på inkludering. In J. Allan, R. Andresen, T. Kolle, K. Ann-Elise, A. S. Larsen, E. Simonsen, . . . B. Ulla, *Inkludering Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strand, T. (1996). *Ethos og læreplanen Hvordan forstå og bruke rammeplan for barnehagen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Thagaard, T. (2009). *Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for kvalitativ metode systematik og innlevelse*. Fagbokforlaget.
- Toft, A., & Rosland, K. T. (2014, 4). Barnehager og høytidsmarkeringer. *Prismet*, pp. 211-225.

Utdanningsdepartementet. (2006). *Temahefte om språklig og kulturelt mangfold*.
Utdanningsdepartementet.

Utdanningdirektoratet. (2017). *Rammeplan for barnehage*. Udir.

Zachrisen, B. (2015). *Like muligheter i lek Interetniske møter i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kilder på nett

A.B. Lund. (2018) En studie av læreres forståelse av mangfoldsbegrepet. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, Vol. 4, 87–102. Hentet 22.10.2018. Lokalisert på <http://dx.doi.org/10.23865/ntpk.v4.608>

Barnehageloven - bhl. (2005). Lov om Barnehager, (LOV-2005-06-17-64). Hentet 13.11.2018 Lokalisert på <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>

Nordtømme, Solveig. (2015). En teoretisk utdyping av rom og materialitet som pedagogisk ressurs i barnehagen. *Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning*, VOL.10 (4), 1-14. Hentet 24.04 2018. Lokalisert på <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1429/1276>

6 Vedlegg

6.1 Godkjenning NSD

Gunhild Odden
Postboks 226
4001 STAVANGER

Vår dato: 03.10.2017

Vår ref: 55712 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 05.09.2017.

Meldingen gjelder prosjektet:

55712	<i>Barnehagen som samfunnsinstitusjon - en inkluderingsarena. Pedagogisk praksis i barnehagen med fokus på tilhørighet, inkludering og mangfold</i>
Behandlingsansvarlig	<i>VID vitenskapelig høgskole, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Gunhild Odden</i>
Student	<i>Hilde Hansen Neverlien</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en [offentlig database](#).

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 16.12.2018, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Dersom noe er uklart ta gjerne kontakt over telefon.

Vennlig hilsen

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Katrine Utaaker Segadal

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10 / anne-mette.somby@nsd.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Hilde Hansen Neverlien, hilde.neverlien@gmail.com

Formålet er å undersøke pedagogisk praksis med vekt på tilhørighet, inkludering og mangfold for å få ny kunnskap og innsikt i hvordan den nasjonale særegenheten i barnehagen møter økende kulturmangfold.

Studenten innhenter opplysninger som belyser formålet i intervjuer med ansatte.

Ansatte informeres skriftlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Det behandles sensitive personopplysninger om etnisk bakgrunn eller politisk/filosofisk/religiøs oppfatning.

Personvernombudet legger til grunn at forskere og studenter følger VID vitenskapelig høyskole sine rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres.

Forventet prosjektslutt er 16.12.2018. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette lydopptak

6.2 Forespørsel om intervju i barnehagen

FORESPØRSEL OM INTERVJU I BARNEHAGEN I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE I INTERKULTURELT ARBEID

Jeg har deltatt i Sola kommunes kompetanseheving innen migrasjon og interkulturell kompetanse og søker informanter til intervju i forbindelse med min masteroppgave. Intervjuet vil ta ca 1 time.

Mastergradsprosjektet er en del av mastergraden flerkulturell kommunikasjon ved VID Misjonshøgskolen, Den vitenskapelige Høgskole, med foreløpig arbeidstittel "Barnehagen som samfunnsinstitusjon - en inkluderingsarena".

Om prosjektet:

Mastergradsprosjektet er knyttet til VID Misjonshøgskolen i Stavanger. Målet er å undersøke den pedagogiske praksis i barnehagen og utfallet av pedagogisk praksis med tanke på barnehagen som arena for inkludering og mangfold.

Datamaterialet som danner grunnlaget for analysen består i hovedsak av intervju med personalet i barnehagen. Jeg ønsker å intervju to pedagogiske ledere/barnehagelærere og to assistenter/fagarbeidere. I tillegg til intervju knyttes årsplan, virksomhetsplan til som datamateriale sammen med rammeplan for barnehagen for å få et bilde av offentlig og lokalt fokus på inkludering og mangfold. Diverse artikler fra aviser og tidskrift kan også danne grunnlag for analysen.

Det ønskes å gjøre opptak av intervjuene som vil bli transkribert og brukt som datamateriale for det overnevnte prosjektet.

Skriftlige resultater av prosjektet vil bli en mastergradsavhandling. Det er ønskelig at de som intervjues blir anonymisert det vil si at navnet deres ikke vil bli brukt i avhandlingen. Alle transkripsjoner og opptak vil bli slettet ved prosjektets slutføring.

Jeg håper deltakelse som informanter kan være interessant og aktuelt for deres barnehage, Intervjuene er tenkt gjennomført i september/oktober.

Med vennlig hilsen

Hilde H Neverlien

6.3 Intervjuguide

INTERVJUGUIDE

– Kan du fortelle litt om din egen bakgrunn?

(Motivasjon for å arbeide i barnehage? Erfaring fra ulike barnehager. Hva gjorde at du begynte i barnehage? Hva gjorde at du deltok på veiledning, kompetanseheving)

– Når begynte du å oppleve mangfold i barnehagen?

– Kan du fortelle litt om barnehagen? *(Antall avdelinger, antall barn, nasjonaliteter representert og kultur).*

– Hva betyr inkludering i den flerkulturelle barnehagen for deg?

– Hvordan arbeider dere med tanke på å skape et inkluderende leke og læringsmiljø?
(synliggjøring, støtte ulike kult). uttrykk, identitet, aktiviteter, lekemateriale etc.)

– Synes du fokus på inkludering og mangfold har forandret seg de årene du har jobbet i barnehage? *(Hvordan? Opplever du utfordringer knyttet til økende mangfold? Hvilke? Opplever du at økende mangfold kan være en ressurs for barn og voksne i barnehagen? Hvordan?).*

– Kan du fortelle hvordan dere møter en ny familie med innvandrerbakgrunn? Har dere noen rutiner når en ny familie starter i barnehagen? *Hvordan vet dere at de er fra et annet land? Hva informerer dere om? Hvilke opplysninger etterspør dere? (foreldresamtaler, felles informasjon, tolk, medvirkning og deltakelse, informasjon til ansatte).*

Kan du beskrive hvordan barnehagen samarbeider med foreldrene med tanke på å ivareta språk, kulturelle og religiøse tradisjoner *(inkludering matkultur, oppdragerkultur, fest og feiring).*

– Hvordan jobber dere med tanke på identitetsutvikling og mangfold for barna på avdelingen? *(Fokus på det barna har felles - likhet - hvorfor? Fokus på særegenheter - ulikhet, hvorfor)?*

– Hvilken rolle tenker du at barnehagen har i forholdt til inkludering av barn i det norske samfunnet?

– Hvordan opplever du barnas egen fokusering på sin *egen* bakgrunn/identitet? (Hvordan kommer det til uttrykk)?

– Hvordan opplever du barnas egen fokusering på *andres* bakgrunn/identitet? (Hvordan kommer det til uttrykk)?

– Hva tenker du, kan bidra til deltakelse og tilhørighet for alle barn i barnehagen? (*flerkulturell assistent, Hvilken plass har morsmål, felles referanserammer i lek*).

Med tanke på inkludering - Hvilke mål tenker du er viktig for barn med minoritetsbakgrunn?

– For barn med majoritetsbakgrunn?

Hva kjennetegner for deg den norske barnehagen?

– Kan du fortelle hva du tenker om forholdet norsk barnehagetradisjon i møtet med ulike verdier og kulturer?) (Kunnskaper, ferdigheter relatert til norsk kultur, tradisjoner, barnekultur).

– Med tanke på religioner og religiøse høytider, hvilken plass har det hos dere i barnehagen? *Hvordan organiserer dere dette? (Norske høytider og tradisjoner inkludert).*

– Hvordan opplever du samsvar mellom nasjonale styringsdokument (rammeplan, kompetansehefte språk og flerkultur) og pedagogisk praksis?

– Hvordan arbeider dere for å støtte barna med tanke på identitetsutvikling, og perspektivutvidelse for alle barn?

– I hvor stor grad vil du si at inkludering og mangfold i en flerkulturell kontekst tas opp til diskusjon på avdelingsmøter, kveldsmøter og planleggingsdager?

– Hvilke erfaringer har du gjort deg med tanke på utfallet av pedagogisk praksis i egen barnehage med tanke på inkludering og mangfold.

– Hvordan opplever du egen kunnskap i forhold til inkludering og mangfold i den flerkulturelle barnehagen? (Eventuelt hvilket utbytte har du hatt av deltakelse i prosjekt, veiledning, videreutdanning?)

6.4 Informert samtykke

INFORMERT SAMTYKKE

Mastergradsprosjektet er en del av mastergraden flerkulturell kommunikasjon ved VID Misjonshøgskolen, Den vitenskapelige Høgskole, med tittelen Barnehagen som inkluderingsarena for Inkludering og mangfold.

Om prosjektet:

Mastergradsprosjektet er knyttet til Master i flerkulturelt arbeid ved VID. Målet er å undersøke den pedagogiske praksis i barnehagen og utfallet av pedagogisk praksis med tanke på barnehagen som arena for inkludering og mangfold.

Datamaterialet som danner grunnlaget for analysen består i hovedsak av intervju med personalet i barnehagen. I tillegg knyttes årsplan, virksomhetsplan til som datamateriale sammen med rammeplan for barnehagen for å få et bilde av offentlig og lokalt fokus på inkludering og mangfold. Diverse artikler fra aviser og tidskrift kan også danne grunnlag for analysen.

Det ønskes å gjøre opptak av intervjuene som vil bli transkribert og brukt som datamateriale for det overnevnte prosjektet.

Skriftlige resultater av prosjektet vil bli en mastergradsavhandling. Det er ønskelig at de som intervjues blir anonymisert det vil si at navnet deres ikke vil bli brukt i avhandlingen. Alle transkripsjoner og opptak vil bli slettet ved prosjektets slutføring.

_____Jeg samtykker i å bli intervjuet til det overnevnte prosjektet.

En kan når som helst trekke seg fra prosjektet eller endre på det som det samtykkes i ovenfor.

Sted/dato

Signatur